

Den goda måltiden

Berättelser om mat och ätande i Vi Föräldrar och Kamratposten 1969-2007

Barbro Johansson

CFK-RAPPORT

2008:03

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN

Centrum för konsumtionsvetenskap
Handelshögskolan, Göteborgs universitet
Box 600
405 30 Göteborg

E-post cfk@cfk.gu.se
www.cfk.gu.se

ISSN 1653-7491

Layout: Malin Tengblad

Ett stort tack till Wilhelm och Martina Lundgrens Vetenskapsfond som
tillhandahållit de ekonomiska medlen för projektet.

Innehåll

Kap 1. Inledning.....	3
Ett sätt att studera familjemåltider	4
Generationsordning och aktörsnätverk	5
Den hotade familjemåltiden	7
Rapportens disposition	9
Kapitel 2. Måltiden som gemenskap	11
Vardagens ätande	11
Vardagsmåltiden som kontrast	13
Delaktighet i matlagningen	14
Exklusivt och nytt	17
Barnkalas	20
Misslyckanden	22
Subkulturell generationsgemenskap	23
Barn på restaurang	24
Barn och vuxna på fest	25
Parallella ideal	29
Ifrågasättande av idealet	31
Kapitel 3. Måltiden som kroppslig upplevelse	34
Naturen som upplevelseplats	34
Matvanor och ordnandet av kroppar	38
Barn och godis	41
Kapitel 4. Måltiden som maktkamp	44
Hjälp! Mitt barn vägrar äta!	44
Annonsernas matglada barn	48
Göra generation i retorik och praktik	50
Måltidsregler	52
Matfostran ur barnperspektiv	55
Humor och äckel som barnkulturell markör	58

Barn som omsorgsgivare	60
Matbudskap i Kamratposten	64
Kapitel 5. Den goda måltiden	66
Tendenser över tid	67
Tendenser i tidskrifterna	71
Maten och marknaden	73
Litteratur.....	75

Kap 1. Inledning

Varje dag hela veckan, vardag som helg och året om serveras måltider i svenska familjer. Varje dag måste någon lösa uppgiften att frakta hem råvaror och tillaga, samla familjen, duka och servera, se till att alla får det de behöver och vill ha och efteråt duka av, diska och ta vara på eventuella rester. Måltiderna är ett centralt inslag i varje familj, oavsett sammansättning och storlek. Förutom att kroppar behöver föda för att överleva, produceras också familjen både som fysisk enhet och som idé i måltidssituationerna. Matbordet, den plats där måltiderna intas, är inte bara en plats där matvaror ställs fram och konsumeras, det är också en plats för familjemedlemmar att samlas efter sömnen, efter arbete, skola och olika aktiviteter utanför hemmet. Vid matbordet kommunicerar familjemedlemmar med varandra om det man äter och om gemensamma angelägenheter, berättar om sådant som hänt och planerar inför framtiden.

Måltiden och dess relation till familj och barndom är ämnet för den här rapporten, som har titeln ”Den goda måltiden”. Titeln syftar på det faktum att en måltid kan vara god i två bemärkelser, både välsmakande för sinnena och välgörande för relationerna, en uppdelning som kan göras analytiskt, men knappast praktiskt, eftersom de båda aspekterna är beroende av varandra. Snarare kan man hävda att familjemåltiden blir till på ett fält som på ett otal sätt relaterar till vad som är ”gott” i de båda bemärkningarna. Produktionen av den goda familjemåltiden är en komplicerad process där ett flertal aktörer är inblandade, familjemedlemmar såväl som matplats och köksutrustning, födo- och näringsämnen, traditioner, kokböcker och uppfostringsrådgivning, konsumtionsvaror, butiker och marknadsföring, tidsscheman, barns skolor/dagis och föräldrars arbetsplatser m.m.

Många forskare som studerar måltiden uppmärksammar dess centrala roll för konstitueringen av familjen (DeVault 1991, Murcott 1997, Coveney 2000, Holm 2001, Holm 2003a, Fiese et al 2006, Anving 2008, Cook 2007, Sellerberg 2008). Marjorie DeVault, som ofta hänvisas till i litteratur om måltider, har studerat måltiden ur ett könsperspektiv och poängterar att måltidens och måltidsarbetets materiella och känslomässiga aspekter inte går att särskilja. Det är som allt annat omsorgsarbete inbäddat i relationer mellan människor (DeVault 1991:229f). Fiese, Foley och Spagnola (2006) betecknar familjemåltider som ”tätt sammanpackade händelser”, där mycket ska hända inom en tidsrymd på kanske bara tjugo minuter: ”mat ska serveras och ätas, roller tilldelas, tidigare händelser gås igenom och planer görs upp” (ibid:77). Det finns också en inneboende spänning i familjemåltiden. Å ena sidan ska den vara en plats där kroppar får den näring de behöver och

familjemedlemmarna samlas, umgås, slappnar av samt skapar och stärker sin inbördes gemenskap; å andra sidan samlas också olika viljor, känslor och preferenser vid måltiderna och det är här som barn ska fostras till goda mat- och måltidsvanor vilket innebär en disciplinering av både barn och föräldrar (Coveney 2000, Cook 2008). Familjemåltiden framstår med andra ord som ett fält som i högsta grad förtjänar forskningens uppmärksamhet.

Ett sätt att studera familjemåltider

Många av de forskare som studerat familjemåltiden har använt etnografiska metoder i form av intervjuer och videoobservationer. Även en hel del kvantitativa studier har gjorts, där olika faktorer har studerats genom enkäter. Däremot har jag inte träffat på någon som studerat familjemåltiden på det sätt som jag gör i den här rapporten, nämligen med utgångspunkt i mediematerial, närmare bestämt tidskrifter. Tidskriftsmaterial kännetecknas av att det har producerats för en läsekrets och inte för forskning, det har genomgått redigering och det mesta av materialet är producerat av professionella skribenter. För forskningens del innebär det att få tillgång till ett material som förmedlar vad som ansågs intressant och relevant för den aktuella tidskriften vid den tidpunkt då det publicerades. Det går också att utläsa hur man kunde tala om olika frågor och vilka åsikter och värderingar av olika slag som var i omlopp.

De två tidskrifter jag studerat är *Vi Föräldrar* och *Kamratposten*. *Vi Föräldrar* har utkommit sedan 1969 och vänder sig till föräldrar med barn i de lägre åldrarna, från baby upp i lågstadieåldern. Artiklarna berör praktiska, pedagogiska, sociala och psykologiska aspekter av föräldraskapet. *Kamratposten* startade redan 1892 under namnet *Folkskolans barntidning*, och vänder sig till barn och unga i åldrarna 8-15 år. Innehållet består av artiklar, nyheter, insändarspalt, frågespalt, information och musik och film, roliga historier, pyssel, tips och recept, och läsarna medverkar i hög grad till tidskriftens innehåll. *Vi Föräldrar* innehåller reklam och säljs i lösnummer och genom prenumerationer, medan *Kamratposten* sedan 1970 är reklamfri och enbart säljs genom prenumerationer. I artiklar, bilder, notiser, reklamannonser och material från läsarna i de båda tidskrifterna förmedlas föreställningar om vad som innefattas i den goda måltiden. Jag har gått igenom varannan årgång av de båda tidskrifterna från 1969, då det första numret av *Vi Föräldrar* kom ut, till 2007, med syftet att spåra hur man skriver om den goda måltiden. Hur ser berättelserna ut? Vad finns det för likheter och skillnader mellan de båda tidskrifterna och vilka förändringar sker över tid?

De båda tidskrifterna skiljer sig åt i viktiga avseenden. I *Vi Föräldrar* finns annonser, vilket saknas i *Kamratposten*. Eftersom den ena tidskriften vänder sig till föräldrar och den andra till barn, skiljer sig både innehållet och tilltalet mycket åt, vilket är en av studiens viktigaste poänger. Detta visar sig även när det gäller vad som skrivs om mat. Vid en tidpunkt i arbetet blev jag t.ex. tvungen att bestämma mig för att koncentrera mig på måltider som intas under fritiden och fick därför utesluta skolmåltiden, ett ämne som det skrivs mycket om i *Kamratposten* under perioden, och som definitivt är värt sin egen studie. Ett annat intressant ämne som fick uteslutas och som ofta tagits upp i tidskrifterna är problem som gäller övervikt och ätstörningar. Rent generellt finns det mer material om mat, och särskilt om familjemåltiden, i *Vi Föräldrar* än i *Kamratposten*, vilket säkert också återspeglas i min framställning. Inte desto mindre menar jag att materialet från de båda tidskrifterna kompletterar varandra på ett sätt som synliggör viktiga aspekter av den goda måltiden från barns och vuxnas perspektiv. Även om texterna från *Kamratposten* inte är lika många bidrar de både med andra teman än *Vi Föräldrar* och tillför en dimension till de teman som tas upp i föräldratidningen.

Generationsordning och aktörsnätverk

Teoretiskt utgår jag från generationsteori och aktörnätverksteori. Aktörnätverksteorin utvecklades av sociologerna Bruno Latour och Michel Callon (Callon & Latour 1981, Law & Hassard 1999). De menar att aktörskap är något som blir möjligt i ett sammanhang (nätverk eller sammansättning) och att det är situationen som avgör vem som blir aktör och hur aktörskapet utövas. För att aktörskap ska bli möjligt krävs en sammansättning bestående av ett flertal olika "aktanter", som kan vara människor, ting, texter, strukturer, berättelser m.m., och det är händelsen som för de olika aktanterna samman (Latour 1999, Czarniawska 2004).

Generationsperspektivet innebär att jag utgår ifrån att det finns en generationsordning, som är en maktordning och som ordnar människor efter ålder, på samma sätt som en könsordning ordnar människor efter kön. Att generationsordningen är en maktordning visar sig i att uppdelningen av människor i t.ex. barn och vuxna, eller i barn, ungdomar, vuxna och gamla samtidigt innebär en fördelning av inflytande och resurser. I den generationsordning som dominerar vårt samhälle är vuxna inte bara kroppsligt större och starkare än barn, de har också större ekonomisk och juridisk makt, och de har tolkningsföreträde, dvs. de dominerande diskurserna om barn och barndom är vuxendefinierade diskurser. De här diskurserna tar ofta sin utgångspunkt i en uppdelning mellan vuxna och barn som kan sammanfattas i begreppen "beings" och "becomings". Begreppen myntades inom barndomsforskningen i slutet av 1980-talet (Qvortrup 1987, James & Prout 1990/97), och utgår från iakttagelsen att barn ofta inte betraktas och bemöts som

fullvärdiga human beings, utan mer som human becomings, som individer som ännu inte är färdiga människor att räkna med, utan först måste utvecklas, fostras och utbildas.

Samtidigt kan man se hur barn i många sammanhang bemöts som beings, dvs. som individer som är värdefulla för vad de är och inte bara för vad de ska bli, som är värda att räknas med här och nu och som är aktiva medborgare som tillför samhället något. I själva verket växlar förhållningssätten hela tiden (Prout 2005, Johansson 2005a). Generationsordningen ska inte förstås som en statisk struktur som determinerar personer och situationer. Istället är den en maktordning som tas i bruk vid behov och därmed kan den också framträda på en mängd olika sätt och användas för olika syften. Det är detta som innefattas i uttrycket ”att göra generation (eller ålder, barndom, vuxendom)”, analogt med att t.ex. ”göra kön” (Alanen 1992, 2001, Johansson 2005a).

En familjemåltid består av en mängd olika situationer, som var och en positionerar deltagarna på specifika sätt i förhållande till varandra. Exempelvis kan det vara så att alla i familjen hjälps åt att duka och gör ett likvärdigt arbete som är till nytta för dem alla. Minsta barnet välter ut sitt mjölkglas och pappa får rycka in och torka upp. Mamma berättar om en händelse från jobbet och övriga familjen är åhörare. Ett barn vägrar äta den kokta moroten och mamma lirkar för att få henne att smaka. Två barn börjar sparkas under bordet, men föräldrarna märker det inte, eftersom de är inbegripna i ett samtal sinsemellan. Ett av barnen skriker högt och pappa ryter till så det blir tyst. Barnen hittar på en historia om potatismoset, köttbullarna och såsen, och föräldrarna hänger på och alla skojar och tramsar tillsammans. Efter maten rusar barnen iväg till barn-tv-programmet och föräldrarna dukar av och plockar in i diskmaskinen.

I alla situationerna ovan görs generation på något sätt; betydelsen av generation tonas ner i gemensamma projekt, som att arbeta eller leka tillsammans, eller accentueras när någon behöver hjälp eller när föräldrars och barns intressen går isär. Synen på generation och ålder som något som görs passar väl in i kombinationen med aktörnätverksteori (Latour 1998, 1999, Law & Hassard 1999, Michael 2000), där det är den situationella hopkopplingen, den specifika händelsen, det som sker här och nu, som är i fokus. När barnet ovan tillrättavisas av mamman för att hon inte äter upp sin kokta morot sker t.ex. en positionering av mamman som fostrande förälder i formell maktställning, och av flickan som underordnat barn med möjlighet att utöva någon form av motmakt. Aktanter, förutom mamman och flickan med var sina önskemål och preferenser, kan vara moroten med sin smak, färg, konsistens och sitt näringsinnehåll; matbordet; måltiden; andra måltider som föregått den aktuella; andra människor som sitter vid samma bord;

andra livsmedel som finns på bordet eller skulle kunna tas dit. Ytterligare andra aktanter kan vara kokböcker, näringsråd för barn och de texter där dessa råd finns, mattraditioner i familjen m.m. Vilka som aktiveras i den aktuella situationen vet man inte i förväg, och det går också att se kopplingar långt utanför familjen till den plats där moroten odlats eller till den person som skrivit de uppfostringsråd som den här mamman följer. När händelser studeras på detta sätt i ett tidskriftsmaterial är det inte de levda händelserna direkt, utan de händelser som återskapas i berättelser om barn, föräldrar, mat och måltider som studeras.

Den hotade familjemåltiden

Men vad är egentligen en familjemåltid? Kan man definiera den? När människor tillfrågas om vad en familjemåltid är, betonas både det faktum att familjen samlas och att man äter lagad mat. Måltiden ska ha en viss struktur och ett visst innehåll för att räknas som familjemåltid (Charles & Kerr 1988, Murcott 1997). Forskarna som arbetade i ett projekt om en matdag i Norden (Kjærnes 2001), definierade familjemåltiden som en måltid som äts hemma tillsammans med alla övriga familjemedlemmar och som består av varm mat (Holm 2001:203f). "Familj" tycks alltså vara minst lika viktig som "måltid", i de definitioner som har gjorts, och det tycks också som att begreppet "familjemåltid" är slitstarkt och positivt laddat, ett "mytologiserat paket" enligt DeVault (1991:236). Bilden av den traditionella familjemåltiden, där far, mor och barn intar föda i en varm och inkluderande atmosfär tycks äga en attraktionskraft som gör att den bibehålls genom decennier av stora samhällsförändringar. Begreppet kan ses som en förpackad idé, (Czarniawska & Joerges 1996), som kan färdas genom tid och rum, och som är tämligen oförändrad när den packas upp i en ny kontext. Den innehåller hela tiden samma beståndsdelar: familjemedlemmar, god och näringsrik föda, hemmiljö, samvaro, trivsel.

Intressant är det då att konstatera att "den gemensamma familjemåltiden" är just en idé snarare än en enkel avspegling av verkligheten, vilket bekräftas bl.a. av det faktum att den har ansetts hotad ända sedan 1920-talet. Ängslan över familjemåltidens försvinnande är ett stående inslag i 1900-talets kommentarer om familjelivet, skriver Ann Murcott (1997:46). Människor har således under nästan 100 år bekymrat sig över att vi "inte längre" äter tillsammans i familjen, att familjemedlemmarna prioriterar andra aktiviteter, att det inte lagas riktig mat i hemmen och att man äter på andra ställen än hemma (Murcott 1997, Holm 2001, Moisio et al 2004, Wilk 2007). Hotet mot familjemåltiden är en berättelse som upprepas om och om igen, men inte ordagrant. Förskjutningar sker efterhand. Vissa aktanter försvinner och andra kommer till, idag är t.ex. tv:n och datorn medproducenter av berättelsen om den hotade familjemåltiden, liksom take-away-

mat, snabbmatsrestauranger eller en ökad individualisering (Holm 2001). Nya begrepp skapas, som "eating-on-the-go" eller "grazing", vilka ger bilden av människor som inte har tid eller lust vare sig att avnjuta en hel måltid eller att sitta ner och umgås med sin familj. Det tycks som att familjemåltiden fungerar väl som ett samlande centrum för omsorger och ängslan som rör förändringar av familjemönster, ja, kanske av samhällsförändringar över huvud taget.

Men hur är det då? Samlas vi mera sällan till familjemåltider än vi gjorde förr? "Förr" är i sammanhanget naturligtvis ett problematiskt begrepp, eftersom man sällan preciserar om man talar om medeltiden, 1970-talet eller någonstans däremellan. Oavsett vilket, kan det vara svårt att få svar på frågan. Enligt Ann Murcott (1997) finns inga studier som ger ett tillfredsställande svar på om det har blivit mer eller mindre vanligt att samlas till gemensamma måltider i familjen. Lotte Holm (2001) drar i sin studie slutsatsen att en gemensam varm måltid i familjen fortfarande är vanlig i Norden, men att frekvensen har sjunkit sedan 1980-talet, uppgifter som baseras på en norsk studie. Hon konstaterar också att gemensamma måltider är vanligare bland äldre än yngre (ibid.). Det behöver i sig inte betyda att det är en tradition som den äldre generationen behållit, men som har försvunnit hos de yngre, utan det kan förstås också handla om förändringar som har med livsfaser att göra. Unga familjer, där föräldrarna arbetar heltid och barnen är upptagna av olika aktiviteter på eftermiddagarna kan helt enkelt ha svårt att hitta tid för att samlas till gemensamma måltider.

Murcott (1997) går tillbaka i historien för att spåra familjemåltiden och konstaterar att kvinnor, barn och män genom tiderna inte har intagit måltider på gemensamma villkor. Hon exemplifierar med brittiska studier från 1960-talet som visar att vid denna tid var det stor skillnad mellan medelklass och arbetarklass, i det att arbetarklasskvinnan snarare var en servitris än en jämlik måltidsdeltagare. Hon påpekar också att under de senaste 150-200 åren åt barnen i adliga och välbärgade familjer inte tillsammans med föräldrarna, och de fick enklare och mer ensidiga rätter (Murcott 1997:43). Vi ska också komma ihåg att begreppet familj är av modernt datum. I det gamla bondesamhället var det "hushållet" som var konsumtions- såväl som produktionsenheten, och hushållet bestod, förutom av föräldrar och barn även av en äldre generation, eventuellt ogifta syskon samt tjänstefolk (Hellspong & Löfgren 1979, Brembeck 1986). Det var ett strikt hierarkiskt samhälle där hufvudern hade den oomtvistade auktoriteten, vilket vid måltiderna tog sig uttryck i att han åt först, medan kvinnor och barn åt efteråt och ofta vid spisen istället för vid matbordet. Även i det tidiga industrisamhällets arbetarhem ansågs det självklart att mannen, familjeförsörjaren, skulle ha den mesta och bästa födan, och i extremfallet kunde hustrun helt avstå från mat för mannens och barnens skull (Murcott 1997:44). Arbetarhushåll utökades ofta med

inneboende och det sociala umgänget skedde mer i homogena ålders- och könsgrupper än inom kärnfamiljen (Frykman & Löfgren 1979). Blickar vi ut i världen ser vi många måltidsmönster som avviker från kärnfamiljsidealet; kvinnor och barn äter efter männen, män och kvinnor äter var för sig, barnen äter tillsammans med andra vuxna än föräldrarna etc. (Wilk 2008). Idealet om den gemensamma familjemåltiden framstår därmed snarast som sprungen ur 1900-talsvärderingar från medelklass och respektabel arbetarklass (Frykman & Löfgren 1979, Murcott 1997). Att inte äta med familjen betyder heller inte att man äter ensam. Idag intar både föräldrar och barn många av veckans måltider, kanske de flesta, utanför hemmet, tillsammans med skol- eller arbetskamrater eller vänner (Wilk 2008).

Rapportens disposition

Rapporten är uppdelad i tre kapitel, utöver inledning och avslutning, vilka utgår från tre perspektiv som framträdde när jag gick igenom materialet: *Måltiden som gemenskap*, *Måltiden som totalupplevelse* och *Måltiden som maktkamp*. I *Måltiden som gemenskap* diskuteras vardagsmåltiden i relation till måltider som på olika sätt utgör kontraster till det vardagliga ätandet. Särskild uppmärksamhet ges åt barnkalaset som erbjuder en matgemenskap för jämnåriga och åt festliga mattillfällen där både barn och vuxna deltar. Här aktualiseras diskurser om konsensus respektive subkulturell gemenskap och familjemåltiden som ideal ifrågasätts. *Måltiden som totalupplevelse* fokuserar på de sinnliga aspekterna av måltiden och med vilka metoder dessa uppnås. Naturen och föreställningar av autenticitet spelar här en viktig roll. I kapitlet uppmärksammas hur ordnandet av kroppar samverkar med maträtter och måltider, inte minst genom nyare rätter och måltidsvanor som införts. *Måltiden som maktkamp* tar sin utgångspunkt i det faktum att barns och föräldrars intressen när det gäller barns ätande inte alltid sammanfaller. Här diskuteras företeelsen ”matvägran” ur framför allt föräldrars perspektiv (eftersom det är ett föräldraproblem), men också från marknadsförarens och barns synvinkel. Vardagspraktiken där regler och rutiner ska fastställas och upprätthållas är också ett tema som både barn och föräldrar har synpunkter på. Kapitlet utmynnar i en diskussion om barnkulturella uttryck som maktmedel och hur en tidskrift medverkar i den processen. I avslutningskapitlet, *Den goda måltiden*, sammanfattas rapportens centrala teman.

Familjemåltiden är en företeelse som är intressant för forskningen, eftersom den innefattar många aspekter av människors liv. Den ska förse familjemedlemmarna med näring, men också medverka till att upprätthålla familjegemenskap, förmedla värden och fostra och disciplinera de yngre familjemedlemmarna. I den här studien undersöks vad som innefattas i ”den goda måltiden”, främst familjemåltiden, med

hjälp av två tidskrifter, Vi Föräldrar och Kamratposten, som vänder sig till föräldra- respektive barngenerationen och därmed också förmedlar olika perspektiv på ämnet. Studien spänner över åren 1969 – 2007. Rapportens teoretiska perspektiv är generationsteori och aktörnätverksteori, vilket innebär att den goda måltiden studeras utifrån ett maktperspektiv, att måltidssituationer betraktas som sammansättningar av mänskliga och icke-mänskliga aktanter och att företeelser som ”måltid”, ”barn” och ”förälder” görs situationellt. Familjemåltiden kan betraktas som en idé eller ett ”mytologiserat paket” (DeVault 1991) som är laddat med värderingar och föreställningar men inte nödvändigtvis avspeglar en verklighet. Berättelsen om den hotade familjemåltiden har upprepats i närmare hundra år, men forskningen kan inte ge några helt säkra svar på huruvida familjemåltiden som fenomen minskar i frekvens och betydelse.

Kapitel 2. Måltiden som gemenskap

Vardagens ätande

Drömmen: God, näringsriktig, billig och varierad mat på bordet på en bestämd tid varje dag. Familjen är samlad, det är inbjudande dukat till dagens höjdpunkt, den gemensamma familjemiddagen som mamma eller pappa har lagat (helst varannan dag). Alla tycker om maten, ingen ropar blåå och man umgås i lugn och ro med varandra.

Verkligheten: Det är sannerligen inte lätt att få till både läckra, snabblagade, billiga, nyttiga vardagsmåltider med samlad familj, trivsel och allt. Många känner sig ganska uppgivna. Viljan finns nog, men tiden? Handla, laga, diska måste gå fort i barnfamiljens tuffa kvällsprogram. Just stunden före middagen brukar alla vara trötta och griniga. Barnen vågrar äta "nästan allt". Och en av föräldrarna kommer hem sent så att övriga familjen måste äta i förväg. (VF 11/99)

I artikeln i Vi Föräldrar från 1999 förhåller man sig explicit till idealet om den goda familjemåltiden och kontrasterar den mot hur det blir när idealet ska omsättas i praktiken. Det förväntas att läsaren ska känna igen sig; alla föräldrar vill sitta ner till en familjemåltid som ser ut som drömmen och alla har erfarenhet av att det inte är så det brukar bli i verkligheten. Vi får möta Familjen Snabbmat och Familjen Hemlagat, som har helt olika måltidslösningar, och artikelförfattaren ger läsaren åtta handfasta råd för att spara tid och pengar och få vardagsmiddagen att fungera smidigare: Skaffa en bra grundkokbok. Gå en matlagningskurs. Planera middagsmaten veckovis. Bunkra när det är billigt och lägg i frysen. Handla så sällan som möjligt och gå efter inköpslista. Laga stora satser och frys in. Var lite djärv och prova nya råvaror och recept. Låt barnen hjälpa till med matlagningen.

Tre sorters vardagar

Tre teman återkommer i berättelserna om matvardagen i Vi Föräldrar: *en vardag att känna igen sig i*, *en vardag att inspireras av* och *den kaotiska vardagen*. Den inledande artikeln innehåller de båda första temana. Läsaren kan känna igen sig i den inledande texten och i någon av de båda familjerna, men också inspireras av information om hur andra gör och av de goda råd som redaktionen ger. Ett annat exempel på en vardag att känna igen sig i är en artikel från 1991, "En helt vanlig kväll... Hemma hos en helt vanlig familj. Med matlagning, TV, tvätt, saga, bad – och allt det där andra som behövs för att runda av en dag och förbereda nästa..." (VF 4/91) Artikeln är upplagd runt vad som händer vid olika klockslag under eftermiddagen och kvällen, från 15.50, då pappa handlar tillsammans med tvååringen på hemväg från dagis, till 21.15 då barnen är lagda, morgondagen förberedd och föräldrarna kopplar av tillsammans med varsitt glas vin. Under

eftermiddagens lopp hänger mamma tvätt och sjunger för lillasyster, bröderna spelar tv-spel istället för att läsa läxorna, pappa lagar forell i mikron och lillasyster kånkar på katten. 18.30 samlas alla vid middagsbordet, där föräldrarna ”mosar potatis och rensar fisk för glatta livet”, lillan nästan tippas i fiskfatet när hon sträcker sig efter örtsaltet och videon spelar in barnprogrammet åt pojkarna. En familjebild som läsarna kan tänkas vara förtrogna med.

Andra artiklar har mer uttalat formen av att visa på goda lösningar med syftet att ge inspiration till läsarna. I slutet av perioden är det vid några tillfällen kända kockar som står för de goda exemplen. 2007 presenteras en tv-kock och hennes familj under rubriken ”Vi myser kring vardagsmaten”. Tv-kockens budskap är att småbarnsföräldrar behöver god mat och romantik, och att vardagen, inte bara fredagsmyset, ska vara lustfyllt i småbarnsfamiljen. Hennes recept för en sådan tillvaro består bland annat av att planera, ha baslivsmedel hemma, servera maten på ett tilltalande sätt och engagera barnen genom att låta dem vara med och handla och att delta i matlagningen. Hon delar också med sig av sina recept och sin matideologi.

Det tredje temat i vardagsberättelserna är den kaotiska vardagen, och den framställs som regel i kåseriform. Ett exempel är ”Storm i läskedrycksglasen” från 1987, där kåsören redogör för de stridigheter som uppstår mellan döttrarna varje gång det serveras läsk därhemma och båda vill ha samma dricka, båda vill bära drickabacken eller någon tar mer läsk än den andra (VF 7-8/87). Tjugo år senare, 2007, kåserar en annan mamma om hur hon försökte få den tvååriga dottern att äta genom att göra henne delaktig i matlagningen. Efteråt ser köket ut som efter ett bombnedslag, men när de väl satt sig vid bordet för att äta spottar dottern i alla fall ut maten – som vanligt (VF 1/07). Kåseriformen används även en gång i Kamratposten av en flicka 1981. ”Scen vid frukostbordet” är rubriken och här får vi en inblick i en familj där två av barnen slåss om den sista prickiga korven och storasyster, mamma och pappa försöker lösa konflikten, vilket leder till ännu mer oreda. (KP 8/81)

Artiklar och inte minst recept i Vi Föräldrar anknyter till uppgiften ”att lösa vardagspusslet”. Mat ska lagas varje dag, familjemedlemmarna ska bli mätta och nöjda, pengarna ska räcka till, och barnen ska fostras in i en matkultur (Moisio et al 2004). Vardagsmaten fungerar som en integrationsprocess, hävdar Sellerberg (2008:27), och det handlar för föräldrarna om att integrera barnen både i den familjespecifika och den samhälleliga matkulturen. En uppgift som föräldrar tar på sig i barnens matfostran är att lära dem hur man äter och betar sig i olika matkontexter, hemma eller tillsammans med andra, till vardags och till fest (ibid.). Arvidson et al (2006) kunde se att föräldrar hade delvis oförenliga mål som de

försökte leva upp till i sin roll som måltidsansvariga i familjen, t.ex. att äta hälsosamt, vara en ansvarsfull förälder och att uppmuntra barn att engagera sig i olika fritidsaktiviteter. De olika målen hamnade i konflikt dels med varandra, dels med praktiska aspekter som livstempo, familjemedlemmarnas preferenser, måltider utanför hemmet (jfr Cook 2007), föräldrars kunnande, butikernas placering och utbud och familjens ekonomiska situation (ibid.). Vardagens måltidslösningar blir därför på många sätt kompromisser, vilket kan få till följd att föräldrar aldrig är helt nöjda med vad de lyckas åstadkomma (Sellerberg 2008).

Vardagsmåltiden som kontrast

Sellerberg använder begreppet ”genre” för att poängtera att måltiden ska förstås i ett helhetsperspektiv. Plats, servering, dukning, maträtter, drycker och umgängeston skiljer sig åt beroende på hur måltiden definieras. Två viktiga huvudgenrer i barnfamiljens vardag är just vardagsmaten och helg/festmaten (ibid:9f). Måltidsgenrerna ges olika betydelser och olika stark symbolisk laddning. I en familj kan det t.ex. vara helt okej att äta vardagsmaten på stående fot eller framför tv:n, medan föräldrar kan känna sig besvikna om inte alla familjemedlemmarna samlas till trivsamt umgänge vid söndagsmiddagen (ibid.). I en annan familj kan det tvärtom vara så att det är vardagsmiddagarna som är formellt organiserade och omgivna av regler, medan helgmåltiderna är mer lättsamma och flexibla händelser, där lusten får styra. När artiklar i Vi Föräldrar handlar om de annorlunda måltiderna, guldkanten på tillvaron, utflykten, festen eller överraskningsmiddagen, görs det mot en bakgrund av de vardagliga rutiniserade måltiderna som är likadana dag efter dag, som ska klaras av effektivt och smidigt och vars huvudsakliga eller kanske enda syfte är att se till att familjemedlemmarna får mat i magen.

I Sellerbergs (2008) undersökning uttryckte en del föräldrar stolthet över att de hade skaffat sig rutiner och var effektiva nog att få en måltid på bordet på en halvtimme. Effektivitet var det viktigaste värdet och med ”tidsspararblicken” påkopplad valde föräldrarna bort mat som tog lång tid att laga, eller förberedde den dagen innan. De gjorde matlistor, skötte inköpen enligt en förbestämd rutt, växlade mellan några välbekanta och snabblagade rätter och undvek att involvera barnen i matlagningen. Samtidigt kunde föräldrar tala nedlåtande om den stressade vardagsmåltiden, som inte lämnade utrymme för samvaro, avslappning och njutning. Att skapa en feststämning är därför detsamma som att frånga vardagens rutiner, bryta mot det invanda mönstret (Sellerberg 2008).

Arvidson et al (2006) använder begreppet ”en lista på tjugo”, för att beteckna den standardmeny som föräldrar väljer bland till vardagsmiddagarna. Det är rätter som de kan utantill, som inte kräver tankemöda, som går fort att laga och vars

ingredienser de ser till att ha hemma. Både Arvidson et al (2006) och Sellerberg (2008) visar att föräldrar är ovilliga att lägga för mycket tid och energi på vardagsmaten. Dels är det praktiskt svårt; när barnen kommer hem är de hungriga och maten får inte dröja för länge. I många familjer är barnprogrammet Bolibompa kl 18 ett stående inslag, som också måste passas in i schemat med de yngre barnen, medan äldre barn ofta har aktiviteter som de ska vidare till efter middagen. Dels saknas ofta intresse och energi att lägga på matlagningen – det är mer eller mindre ett nödvändigt ont. Samtidigt finns i bakgrunden vetskapen om hur viktigt det är att samla familjen till gemensamma måltider. Lösningen blir då att skapa dessa varma familjemåltider på helgerna och semestrarna eller vid enstaka guldkanter i vardagen (Arvidson et al 2006).

Ett återkommande dilemma för föräldrar är att barnen, trots föräldrarnas goda intentioner, kan motsätta sig deras idéer om hur måltiden ska utformas. Enligt Dan Cook (2007) har barns inflytande på familjemåltiderna ökat till den grad att istället för ”feeding the family” handlar det numera mer om att ”feeding the children”. Att barn direkt och indirekt har ett stort inflytande på familjens måltidsvanor visar ett flertal forskningsrapporter (Shanahan & Pipping Ekström 1999, Anving 2008, Sellerberg 2008, Johansson & Ossiansson, kommande), men det visar sig också att det är skillnad på inflytandet i vardagen och på helgerna. Barn påverkar vardagsmaten på så vis att föräldrar vid planeringen tar hänsyn till vad som går hem hos barnen, och väger in det med andra faktorer, som att det ska vara näringsrikt, varierat och snabblagat och att barnen ska lära sig att äta olika sorters mat. Detta skiljer sig märkbart från helger och festliga tillfällen, där närings- och uppfostringskraven sänks och det som istället prioriteras är tid, njutning och matglädje. Det är då som barn har störst inflytande på vad som serveras, skriver Thorstedt och Sellerberg (2006:36f). Det mer ansvarslösa ätandet på helger och fester rättfärdigas med att de är undantag och existerar i egenskap av att vara en kontrast till det vardagliga ätandet.

Delaktighet i matlagningen

I materialet kunde jag se hur barns delaktighet i matlagningen kunde ramas in på olika sätt, ingå i olika typer av familjeprojekt: *överlevnadsprojektet*, *uppföstringsprojektet* respektive *gemenskapsprojektet*.

Nytta

När barns inflytande på vardagsmåltiden ingår i överlevnadsprojektet inkluderas de, som kompetenta ”beings” i matlagningsbestyren, en roll som också kan kombineras med att de som ”becomings” lär sig att planera, köpa in och tillaga.

Det finns i materialet några exempel på hur barns delaktighet i vardagens matlagning beskrivs utifrån nyttoaspekter. Ett föräldrapar på landet med sex barn mellan 1 och 9 år konstaterar "Utan barnens hjälp skulle vi inte klara av det" (VF 7-8/83). Föräldrarnas ideologi är att barn ska ges uppgifter för att känna att de behövs. 9-åringen går upp före alla andra och gör i ordning frukost, och i köket hänger en lista med rubriken "Vi hjälps åt", där alla barnens olika arbetsuppgifter finns angivna. Nästan tjugo år senare, 2001, finns åter en artikel om hur barnen görs delaktiga i de vardagliga matbestyren, men problemet som ska lösas här är inte hur arbetet ska bli gjort, utan hur barnen ska lära sig äta. En tvåbarnspappa, tillika tv-kock, menar att delaktighet i planering, inköp och matlagningen är lösningen på att få barnen att äta. Barnen, 10 och 12 år, gör tillsammans med föräldrarna upp en matlista, går och handlar och tillagar maten, och barnen som tidigare varit kinkiga med maten äter numera glatt det som serveras. (VF 11/01)

Fostran

När delaktigheten har som mål att underlätta föräldrarnas uppfostringsprojekt, innebär det att barnen blir delaktiga i sin egen fostran. Det ligger i linje med uppfostringsdiskurser som betonar samförstånd och gemensamma överenskommelser än diskurser där två distinkta generationer – den auktoritära vuxna och det underordnade barnet – ställs mot varandra. Samma ideologi återfinns i skolan idag, där barnen uppmuntras att ta ansvar för, och själv utforma, sitt eget lärande. Det betyder samtidigt att maktrelationerna blir otydligare och mer implicita. När vuxna och barn inte befinner sig i motsatsställning till varandra, som två parter med skilda intressen, utan istället samlas runt gemensamma mål, måste andra frågor ställas, om hur och av vem målen formuleras och vilka möjligheter till alternativa definitioner som finns. Kanske kan man inom barnuppfostran se samma "jakt på konsensus" som, enligt Lena Martinsson (2006) kännetecknar näringslivet, där alla arbetsmarknadens parter strävar efter samma marknads-ekonomiskt formulerade mål och där hegemoniska diskurser skapar ett "tillsammanskap" som försvårar möjligheten till kritik och alternativa samhällsformer (ibid 215ff). När barns och vuxnas intressen förenas till ett och detsamma osynliggörs de särintressen som kan finnas mellan grupperna, och som grundas på det faktum att olika generationer formellt sett har olika ställning i samhället.

Gemenskap

I många av texterna är det emellertid tydligt att vinsterna med att laga mat tillsammans varken handlar om effektivitet eller fostran utan om värdet med gemenskap och samhörighet. Storbak med barnen, grannen och grannens barn anordnas en dag "när vi har ett övermått av den goda orken" (12/77). "Stökigt? Ja. Rörigt? Ja. Men ändå mycket mer mysigt och härligt än besvärligt", står det i en

artikel från 1983, som handlar om hur vuxna och barn lagar festmat tillsammans. Här bidrar barnen inte till att underlätta föräldrarnas arbete. Det handlar inte om att hjälpas åt för att snabbt få mat på bordet. Inte heller är det ett uppfostringsprojekt för att lära barn att själva laga mat (Jonsson 2004). Barnens bidrag består istället i att tillsammans med föräldrarna iscensätta den goda barndomen och det goda föräldraskapet, där det är tid, närhet och kroppslig njutning som är de viktiga värdena. Matlagningen har ingen omedelbar koppling till något utöver det specifika tillfället, utom att det kanske kommer att utgöra ett positivt minne efteråt. Det är inte resultatet som är det viktiga, vare sig i form av produkter eller lärdomar. I artikeln om julfäst 1997 står det att barnen kan bli de bästa julklapparna till farmor och farfar, "om det blir något kvar". Den bild av barn som lyfts fram i de här artiklarna är "naturbarnen", som njuter, kladdar och leker. De är inte ofullkomliga "becomings" med målet att nå vuxenlivet, och inte heller "beings" i betydelsen likvärdiga med vuxna. Istället är de "beings" genom att representera en annorlundahet, en specifik "barnhet", ett gåtfullt, lustigt, annorlunda "folk". Det är samma typ av exotisering som kvinnor eller "den ädle vilden" varit föremål för genom tiderna, en exotisering, som visserligen upphöjer, men också marginaliserar. "Naturbarnen" är näpna och roliga, men de är inga fullvärdiga medborgare i samhället (Johansson, kommande).

Det arbete som barn bidrar med i hushållet har alltså ofta en annan karaktär och ett annat syfte än det arbete som vuxna bidrar med. De barn som ingick i Thorstedt och Sellerbergs (2006) undersökning, pojkar och flickor från Norge och Sverige i åldrarna 7-8 år, uppgav att de vanligaste uppgifterna de utförde vid måltiderna var att duka och duka av. Mer sällan hjälpte de till med själva matlagningen, och orsaken behöver, enligt författarna, inte vara att det är barnen som drar sig för att hjälpa till, utan att föräldern inte ber om hjälp. En av de vanligaste matlagningsuppgifterna barnen hade var att baka kakor, något som de uppskattade mycket, inte minst att slicka skålen efteråt. För barnens del är det nöjet som är det viktigaste värdet, konstaterar Thorstedt och Sellerberg. Barnens arbete har inte en avlastande funktion för hushållet, utan en social och gemenskapande funktion (ibid:44f). Stressade föräldrar kan nog se ett större värde i att snabbt klara av hushållsarbetet och få maten på bordet än att släppa in barnen att roa sig bland grytor och karotter. Istället hjälper barnen föräldrarna bäst genom att medverka till att måltiden blir harmonisk bland annat genom att uppföra sig väl (ibid:48). Föräldrarnas "tidsspararblick" (Sellerberg 2008) när barnen ska hjälpa till med vardagsmaten kommer i konflikt både med uppfostringsambitionen att barnen ska lära sig att laga mat och med längtan efter att vara tillsammans och njuta i familjegemenskapen. De tillfällen när barnen släpps in att delta i matlagningen blir på så vis exklusiva och festliga händelser.

Berättelser om vardagsmiddagen

Vardagsmiddagarna, som de framställs i tidskrifterna, är komplexa företeelser som täcker in ett brett uttrycksfält. Berättelserna upprepar idealet om den goda familjemåltiden på olika sätt. Upprepningar är aldrig ordagranna, utan det sker förskjutningar och nyanseringar, något läggs till och något dras ifrån (Butler 1990, Latour 1993). I temat "en vardag att känna igen sig i" konkretiseras familjemåltiden med hjälp av råvaror, rätter, rutiner, tv-program m.m. som är aktuella vid den tid artikeln skrivs. Läsaren tilltalar inifrån gemenskapen "den svenska barnfamiljen". Idealet om den goda familjemåltiden är mer eller mindre underförstått, men genom att visa att praktiken inte på alla sätt motsvarar idealet avdramatiseras det, och det görs också en koppling till en annan diskurs som ofta upprepas i *Vi Föräldrar*, nämligen att föräldrar inte är fullkomliga, att de gör så gott de kan men att det kan bli fel ibland, och att det är bra nog. I berättelserna med temat "en vardag att inspireras av" upprepas idealet i form av förslag på hur läsaren kan uppnå idealet, konkretiseringar som också är tidsanknutna genom råvaror och rätter eller, i slutet av perioden, genom kända personer, som kan fungera som förebilder och garantier för kvalitet. Berättelserna på temat den kaotiska vardagen, slutligen, utgör en ironisk upprepning av idealet, och avslöjar dess endimensionella karaktär genom att snarare framstå som ett foto än en beskrivning av en verklig familj med levande människor som har olika viljor och karaktärer. "Den kaotiska vardagen" kan ses som en accentuering av "en vardag att känna igen sig i", och lägger en humoristisk distans till den, vilket dels placerar den egna familjens matbekymmer i ett försonande ljus, dels kan verka för att stärka självförtroendet hos läsaren: "så illa är det inte hos oss i alla fall".

Även om det alltså går att hitta en del texter om vardagsmiddagen i materialet, är det tydligt, framför allt i genomgången av *Vi Föräldrar*, att det sällan är vardagsmiddagen som lyfts fram i talet om den goda måltiden. Betydligt mer utrymme ges åt de måltider som avviker från vardagen.

Exklusivt och nytt

"För mysiga hemmakvällar! För glada stunder! Old Londons frasigt färska snacks. Ät, njut och bjud..." En pojke och en flicka i färd med att förse sig ur en stor skål chips och ostbågar, ler stort mot betraktaren av en annons från 1969. Lika glada är familjemedlemmarna som i en annons från 1991 bakar tillsammans och använder bakformar, bakplåtspapper och fryspåsar från Meny, som, enligt annonsen "skapar matglädje", eller pojken och flickan i Fritidsresors annons 2005, som lutar sig mot en kakelbeklädd yta, äter melon och ler mot varandra. Exempelen illustrerar något som är genomgående i *Vi Föräldrar*, nämligen att den goda matgemenskap som skildras ofta är den som uppstår vid mattillfällen utöver det vanliga: i skogen, på

stranden, på resa eller på kalas, gärna tillsammans med andra än kärnfamiljen eller fler utöver kärnfamiljen. Även en vanlig torsdag kan föräldrarna överraska med en ”surprisedinner” (VF 1/87).

När måltiderna är annorlunda jämfört med vardagen innebär det också att det som konsumeras inte är de vanliga slentrianrätterna. Recepten i Vi Föräldrar visar vad som är populärt vid olika tider. Vid en strandutflykt 1971 fylldes lunchkorgen med potatissallad, rökt hamburgerkött och kuvertbröd (VF 6-7/71). Vid en trädgårdsfest 1999 bjuds det på couscoussallad, kycklingspett, tonfiskpaj och potatissallad (VF 7/99). Grillad korv vid en eld ute i skogen är dock en klassiker genom åren, liksom glassen till barnkalaset. Överraskningsmiddagen kan bestå av en jättehamburgare (VF 1/87) eller av enbart efterrätter (VF 3/85). I det gemensamma engagemanget att skapa en måltid utöver det vanliga kopplas familjegruppen – eller kompisgruppen – samman med hjälp av platser, livsmedel och tillagningssätt.

Ett återkommande inslag i den festliga matgemenskapen är att även matlagningen ingår i gemenskapandet; när gästerna på barnkalaset bakar sina egna pizzor (1975), när mammor och barn från olika kulturer bakar semlor på Öppna förskolan (1985) eller när barnen släpps fria med julbaket (1997). Eller det kan rentav vara barn som själva driver en restaurang, viket är fallet på världens enda barnrestaurang Kinderkookkafé i Amsterdam, får vi veta i en notis i Vi Föräldrar 2005.

Matlagningen kan också tjäna till att skapa en kontinuitet mellan generationer, skriver Moisio, Arnould och Price (2004), som studerat familjer från USA. Recept, måltidsrutiner och –ritualer, liksom berättelser som konstruerar en familjeidentitet är traditioner som förs vidare när familjen samlas till matlagning och gemensamma måltider (ibid.).

Inspiration från andra länder

Av matlagning som överföring av traditioner syns inte så mycket i materialet, tvärtom är det inskolandet i kulinariska nyheter som lyfts fram i både Vi Föräldrar och Kamratposten. Barnens kollektiva pizzabakande i Vi Föräldrar 2/75 sägs kunna vara ”en väg att få barn att smaka på rätter som ser annorlunda ut”, och vi påminns om att pizza inte var vardagsmat för 30 år sedan. I ytterligare ett par texter från 1970-talet introduceras nyheter från utlandet. I en notis i Vi Föräldrar 1977 ser vi en närmast rörande bild på en familj som grillar utomhus, ”en vana vi fått till Sverige från USA”. Pappa och mamma står bakom sonen, som lägger en kotlett på gallret i den hemmagjorda grillen med en gammal fotskrapa som grillgaller, pappa stödjer pojkens hand som håller kotletten, mamma lutar sig fram över den idylliska scenen och alla ser lyckliga ut (VF 8/77).

I Kamratposten introduceras också maträtter från andra länder i form av recept. 1973 får läsarna en liten internationell matlektion i en artikel som beskriver hur man bakar scones och lagar engelskt te. ”Scones uttalas skånns. I England är det ganska vanligt att man dricker te med scones. Ofta gör man det vid femtiden. Därför kallar engelsmännen testunden för ’five o’clock tea’.” 1981 får KP-läsarna lära sig att göra ”äkta amerikanska hamburgare” (KP 8/81) och pizza (KP 17/81) och 1985 står paella på menyn.

Den strävan att introducera maträtter från andra länder till barn och barnfamiljer, som är synlig i tidskrifterna, ser ut att ha lyckats väl. Idag finns en utegrill i var och varannan svensk trädgård, och pizza, hamburgare och tacos tillhör nordiska barns favoriträtter. En studie bland 59 barn i åldern 10-11 år i fyra nordiska länder (Johansson et al 2006) visar att de favoriträtter som barnen uppger är dels traditionella nordiska rätter som köttbullar, fiskbullar, fläsk, rökt makrill och pannkakor, dels rätter som kommit till Norden under senare hälften av 1900-talet eller början av 2000-talet, som tacos, pizza, hamburgare, thai-mat och sushi. Pizza och tacos är i själva verket de favoriter som ligger i topp (ibid.)

Studier från andra länder visar liknande resultat. Barn och unga föredrar ofta lättätna, internationella rätter, som spridits i Europa de senaste 50 åren, och de är också medvetna om att vuxna har ett annat menyval. Metcalfe et.al. (2008) bad skolelever, 9-11 år, i Storbritannien att rita sina dröm- respektive mardröms-lunchboxar. Drömlunchboxarna innehöll i allmänhet någon variant av smörgåsmat, men i de fall de innehöll varm mat var det ofta pizza, pommes frites eller hamburgare (ibid.) En undersökning bland 6-11-åriga barn i Wales (Stewart et al 2006:330f) visade att barnen hade en tydlig uppfattning om skillnaden mellan barns och vuxnas mat. De berättade om sina favoriter, t.ex. chips, pizza, pasta, baconsmörgåsar, godis och choklad, samtidigt som de var på det klara med att de troligen skulle äta annan, mer hälsosam mat när de blev äldre. Författarna konstaterar att barnen uppfattade att hälsoråd och dietregler gällde vuxna, inte dem själva. Det bekräftades också av att barnen ofta fick annan mat än föräldrarna därhemma, deras rätter ”skraddarsyddes” för att göras mer tilltalande för dem och det hände att barn fick en belöning i form av en sötsak sedan de inmundigat något nyttigt livsmedel. När barnen fick en sötsak som belöning för att de ätit frukt eller grönsaker, förknippades därför hela paketet, alltså även sötsaken, med hälsosamt och önskvärt ätande (ibid.). Måltiderna blev på så vis ett sätt att göra generation, där barnen positionerades som ”becomings” på flera sätt: De förväntades inte ha utvecklat en ”vuxen” smak, de skulle fostras till bättre matvanor och de kunde lockas och manipuleras till vissa beteenden, ett synsätt som inte heller är främmande i den svenska föräldratidskrift som studerats.

Barnkalas

En händelse där man helt och hållet kan bortse från vuxnas smak och måltidsönskemål är barnkalaset. Här är det barnen och deras förnöjelse som står i centrum och barnkalaset är ett återkommande tillfälle för exklusiva matupplevelser och ett inte ovanligt inslag i Vi Föräldrar. I en artikel 4/03 konstateras att barnkalas ”ska vara glatt, gott, spännande och skojigt”. Kalaset blir till genom en hopkoppling av festföremålet, gästerna och en mängd materiella ting, speciellt designade för tillfället. Fina inbjudningskort, ballonger, dekorationer, särskilt kalasporlin (t.ex. udda tallrikar och muggar i glada färger), roliga lekar och en liten ”kalasgästbok”, som varje gäst kan skriva eller måla något i medverkar till ett lyckat kalas, får vi veta. Att barnkalaset är en händelse som samlar exklusiva ting och aktiviteter runt sig bekräftas också av artikelns barnpanel bestående av fyra 6-åringar som berättar hur ett bra barnkalas ska vara. De föreslår vad man ska äta (tårta, glass, bananer, godis), vilka tillbehör som ska finnas (ballonger, serpentiner, godispåsar, Teletubbies-ljus på tårtan och ”såna där som man blåser i så att det kommer papper från dem”), vad man ska göra (fiska i fiskdamm, sjunga för födelsedagsbarnet), vad man själv ska ha på sig (Batman-kläder, klänning med röda skor som glänser, med blommor på) och vad man vill ge i present (Barbiedocka i ett paket med silverpapper och glittersnöre). En annan barnpanel av fyraåringar får presentera den bästa kalasmaten, och här finns förslag på diverse fantasifulla tårter, som ”blå och gul tårta med jordgubbsgodis på”, ”en grön tårta som smakar nötter och glass” eller en grön tårta för killarna och ”en tjejtårta som är ett slott”. Kakor och godis ska det också vara: klubbor, banangodis, russin, polkagrisar, lakritsbullar och kakor med kladdigt rött i. Exklusivitet är ledordet, det är genom att vara något helt annat än vardagen som barnkalaset förmår skapa glädje och festlig stämning.

Att festlig mat ofta sammanfaller med onyttig mat är ett känt faktum (Johansson 2005b, Johansson et al 2006, Marshall et al 2007, Metcalfe et al 2008). Det är vid avstegen från vardagen som man ”unnar sig” de söta, feta och fiberfattiga livsmedlen. I aktörnätverkstermer kan man uttrycka det så att de här livsmedlen har lyckats upprätta ett positivt koppling till gemenskap och glädje (Johansson 2005b). Sammansättningen fest, glädje, samvaro, sötsaker, läsk, tårta och kakor har upprepats så många gånger att den blivit en självklarhet varje gång ett barnkalas ska arrangeras; en självklarhet som man kan välja att än en gång upprepa, eller att istället ta spjörn mot för att skapa ett alternativ.

Barngemenskap

Barnkalaset är ett kalas för jämnåriga – här spelar föräldrarna rollen som organisatörer, serveringspersonal och vuxenresurser. Deras uppgift är framför allt att underlätta den glada gemenskapen barnen emellan, inte att själva vara huvud-

personer. I artikeln i Vi Föräldrar 4/03 ges goda råd om hur man ska undvika problem, osämja och kaos: Ju yngre barn desto färre gäster, organiserad presentöppning, gömma undan leksaker som man är rädd om, skriva barnens namn på godispåsar, avslutning efter två timmar. Det sägs också att det är bra att vara två vuxna om någon blir ledsen och behöver tröstas och att föräldrarna som lämnar barnen också ska lämna sina telefonnummer om de skulle behöva nås. Barnkalaset är en händelse som utspelar sig någonstans i spektrumet mellan succé och kaos och det gäller för arrangören att vara väl föreberedd för alla eventualiteter. Det handlar också om barnets och familjens rykte när barnkalaset efteråt utvärderas i kompisgänget, vilket kan leda till tävlan och stress bland föräldrar och behov av alternativa lösningar. En sådan alternativ lösning kan vara att ordna barnkalas flera tillsammans, att komma överens om vissa grundregler för kalasen (t.ex. vad gäller antal gäster eller pris på presenterna), något som stämmer väl med barnkalaset som en kollektiv angelägenhet (Scott 2005, Clarke 2008). Allt vanligare har det på senare år blivit att överlåta det hela till professionella kalasarrangörer, som hamburgerbaren, museet, simhallen, bowlingscentrat eller någon av alla de andra som fångat upp trenden på denna snabbt växande marknad (Brembeck 2007).

På 1970- och 80-talet fanns det dock få möjligheter att på det sättet delegera barnkalasen. Då kunde det alternativa barnkalaset istället utspela sig i skogen: ”Barnkalas i skogen blir enklare, mer spännande och mycket roligare än att ha det hemma. Barnen har massor av plats att leka och rasa på. Vi vuxna kan släppa våra polisroller och tillåta oss att själva bli barn på nytt tillsammans med våra barn och deras vänner”, står det att läsa i Vi Föräldrar 3/83. I artikeln framgår att kalaset anordnades som ett alternativ till ett arbetsamt och stressat traditionellt barnkalas med ”presenter till de små gästerna, fiskdamm, organiserade lekar, inte ett tomt hål i schemat”. Istället gick barn och vuxna ut i skogen, gjorde upp eld, grillade korv och lekte Följa John, Kurragömma och andra lekar som inte krävde mer rekvisita än den egna kroppen.

Att däremot helt välja bort barnkalaset är sällan ett alternativ. Födelsedagsfirande är en vedertagen ritual, en självklarhet för de flesta, ja, rentav barnets rättighet – och därmed föräldrarnas skyldighet (Scott 2005¹, Clarke 2008), där argument om att tid eller pengar saknas väger lätt. Det handlar alltså om *hur*, inte *om* man ska ordna födelsedagskalas för barnet. Själva kalaset tillhör baskravet, det är hur väl det lyckas som kan ge extrapoäng.

¹ Scott tar i sin artikel upp hur invandrade muslimska föräldrar, som inte traditionellt firar födelsedagar, hanterar den norska traditionen med födelsedagskalas. Eftersom det är en så etablerad tradition, har många valt att ta till sig den i någon grad.

Misslyckanden

Föreställningarna om hur den ideala måltiden ser ut kontrasterar mot föreställningar om hur det *inte* ska vara. Den goda måltiden iscensätts i materialet mot en bakgrund av den misslyckade måltiden. I de goda råden i Vi Föräldrar finns medvetenheten om att barnkalas kan vara ångestskapande för föräldrar. Det kan gå överstyr, gästerna eller det egna barnet kan bli besvikna; det gäller att leva upp till idealet om den goda föräldern, som ordnar ett trevligt kalas. Konkreta beskrivningar av misslyckanden är sällsynta i Vi Föräldrar, men återfinns på några ställen i Kamratposten, närmare bestämt på insändarsidorna, där jag hittat fem exempel under perioden. Här ger barn sina perspektiv på måltidsmisslyckanden, och det visar sig att vuxna då har andra roller än i Vi Föräldrar.

Den första insändaren är från 1979 och är skriven av en flicka som inledningsvis konstaterar att hennes mamma och pappa inte kan vara riktigt kloka. Anledningen är, berättar hon, att när de för en gångs skull skulle ha en mysig hemmakväll med räkor tillsammans, satt föräldrarna och tittade på tv. ”Jag blev så arg så jag visste inte vad jag skulle ta mig till”, skriver flickan, och avslutar med ”bort med alla TV-apparater”. 1983 skriver en flicka om hur jobbigt det är att sova och äta hos en kompis, att delta i en annan familjs vardag och matgemenskap, där man inte känner sig hemma, där maten ”inte är speciellt god” och där man inte vågar smaska hur som helst, utan blir nervös och får ont i magen. Två insändare från 1990-talet tar upp temat orättvisa. 1991 är signaturen ”anonym” upprörd över att de vuxna, men inte barnen, fick hummer när det var fest. ”I och för sig blir det ju dyrare om vi ska ha också. Men vi tre kan ju dela på en hummer, eller?”, menar skribenten. Signaturen ”en vuxenhatare”, 1993, är inte lika ödmjuk. Anledningen till de starka känslorna är att skribenten känner sig orättvist behandlad när vuxna på kalas sitter i finrummet och barnen i köket. ”Sedan säger de till barnen att gå upp och leka, medan de sitter kvar och äter kakor, chips och godis.” (KP 5/93). Den femte insändaren är från 2007, och författaren säger sig vara trött på kalas, eftersom det ”slutar nästan alltid med att någon gör illa sig. Eller börjar gråta. På mitt kalas hade jag tänkt att vi skulle dansa. Men nästan ingen ville det. De bara låg och slöade i sofforna och åt godis.” (KP 5/07)

Ibland kan vuxna i Kamratposten ha samma roll som i Vi Föräldrar, dvs. agera möjliggörare för barns positiva matupplevelser, genom att anordna skolresor eller tillåta barn att göra egna utflykter, eller de kan själva vara delaktiga i de trivsamma matupplevelserna. Men i Kamratposten finns också andra vuxenpositioner. En position är den perifere vuxne, den som inte gör någon skillnad, eftersom det är relationen mellan barnen som står i centrum. I insändaren från 1991 har de vuxna rollen som ”främmande vuxna” i en ovan miljö, som barnet inte känner sig trygg i, och kommer med ”på köpet” när barnet ska sova över hos en kompis. I det sista

exemplet med det misslyckade kalaset framgår det inte att skribenten tänker sig att en vuxen skulle kunna gjort kalaset mer lyckat, utan ansvaret läggs på kalasgästerna. Det är en position som av naturliga skäl är sällsynt i en föräldratidning.

En annan, i Vi Föräldrar lika sällsynt, position, är den egoistiske vuxne, som sätter sina egna intressen före barnets och som vi möter i de tre andra insändarna, vuxna som ser på tv istället för att umgås med familjen, eller som ser till att få den mesta och bästa maten på kalasen. Insändaren om föräldrarna som ser på tv istället för att umgås ger en kontrast till den mer vanligt förekommande kritiken av att barn och unga tillbringar alltför mycket tid framför tv- och idag också datorskärmar. Det påminner oss om att de allra flesta texter vi möter i medierna är skrivna med vuxenperspektiv och att uttryck för moralisk panik har en riktning från vuxna mot barn och unga. Från de barnperspektiv som uttrycks i KP-insändarna är det istället så att vuxna utnyttjar sin överlägsna position till att få egna fördelar på barns bekostnad. Barnen får därmed retirera till en underordnad position, bli en orättvis behandlad samhällsklass, som dock har makt att bilda en subkulturell gemenskap och protestera på en offentlig arena som är tillgänglig för dem, i det här fallet Kamratposten.

Subkulturell generationsgemenskap

Tidigare diskuterade jag det i Vi Föräldrar framträdande konsensus-idealet, där föräldrar och barn tillsammans strävar mot gemensamt uppsatta mål, och där generationsmotsättningar tonas ner. I Kamratposten, vars policy tycks vara att konsekvent ta barnens parti, synliggörs dessutom motsättningarna mellan generationer och en annan gemenskap lyfts fram; den subkulturella generationsgemenskapen. Detta sker inom områden där barns och vuxnas intressen går isär, t.ex. när det gäller om barns godisätande ska betecknas som ett problem eller som "godiskompetens" eller om det är okej att skolka och tillbringa dagen tillsammans med kompisen ätandes chips och godis (Johansson 2005b). Positionerandet utifrån generation kan också gestaltas i form av det som brukar kallas "barns egen kultur", dvs. uttryck i form av lekar, ramsor, vitsar, skrönor m.m. Denna barnkultur närs av att exklusivt tillhöra barnen och har traditionellt traderats från äldre till yngre barn. Idag sker mycket av utbytet mellan barn och unga via medier, inte minst Internet, och vuxna tar på olika sätt mer aktiv del i barns verksamheter, även i barns "egen" kultur. Kamratposten är just en sådan arena för förmedling av barnkultur i form av t.ex. roliga historier eller genom att visa att man är införstådd med barns intressen och språkbruk. Men tidskriften kombinerar den kulturförmedlande rollen, där barns särskildhet och skillnaden mellan vuxna och barn betonas, med att föra fram en syn på barn som medborgare, som människor med rättigheter, vilka förtjänar att tas på allvar och räknas med i samhället. De båda barndomsdiskurserna "barn som

subkultur” och ”barn som medborgare” interagerar med varandra i tidskriften och är inte alltid klart avgränsade från varandra. Exempelvis kan krav på att barn ska respekteras på samma sätt som vuxna göras med hjälp av humor och förlöjligande, som både är en klassisk subkulturell strategi och kan utformas utifrån en barnkulturell repertoar. Ett exempel är hur två flickor i en insändare 1991 vänder på den traditionella moralpanik-blicken, som riktar sig från vuxna mot barn och unga. De konstaterar att veckotidningarna förmedlar dubbla budskap när de både ger bantningsråd och recept på tårter och bakelser. ”Vi är oroliga för Sveriges tanter! Tänk om alla tanter skulle dö i övervikt. Då är det veckotidningarnas fel.” avslutar flickorna. Den humoristiska tonen accentueras av illustrationen till insändaren, där två tjocka tanter ligger döda på marken och en flicka som betraktar dem tänker ”Sabla veckotidningar!!”

Barn på restaurang

Ett uttryck för en barnkulturell gemenskap i opposition mot vuxenvärlden ges i en insändare i Kamratposten 1985. Två 12-åriga tjejer berättar om hur de gick för att äta på en elegant restaurang:

Vi beställde mat och satte oss. Det var väldigt svårt att äta för maten ramlade av tallriken hela tiden. Plötsligt började en av oss nysa. Då skrattade den andra så hon började blöda näsblod. Den som nös skrattade så hon fick hicka. Det hördes över hela restaurangen. Då började folk stirra så på oss så vi avslutade snabbt måltiden och rusade ut under högljutt gapskratt.

Berättelsen anknyter till en världsbild där generation är en grundläggande kategori för att skapa skillnad. Flickorna uttrycker inga aspirationer på att passera som nästan vuxna i den fina restaurangen; trots att de är 12 år har de svårigheter med att hålla maten kvar på tallriken. I ett annat scenario skulle man kunna tänka sig att detta liksom det faktum att en av dem drar blickarna till sig genom att nysa, skulle få dem att göra tolkningen att de misslyckas med att leva upp till normen för hur ett ”normalt”, ”vuxet” restaurangbesök ska gå till, och att resultatet skulle bli att de kände sig besvärade. Men istället blir denna annorlundahet, som de upplever, en källa till åldersgemenskap. Nysningarna och slarvandet med maten förstärks med andra kroppsliga uttryck, skratt, näsblod och hicka, tills situationen blir ohållbar och flickorna rusar ut. Det högljudda gapskrattet blir en bekräftelse på gemenskapen hos dem som inte passar in (och inte längtar efter att passa in) bland dämpade vuxna på en elegant restaurang, och när de förmedlar sin berättelse till Kamratpostens läsare, inkluderas de jämnåriga läsarna i denna gemenskap.

Den generationsspecifika gemenskapen skapas och upprätthålls således med hjälp av mänskliga och icke-mänskliga aktörer som människor, rum, mat, dukning och

kroppar. De vuxna, stirrande, matgästerna på restaurangen behövs för flickornas föreställning², maten, tallriken och besticken som gör det svårt att äta behövs, och det eleganta rummet ”där det är meningen att man ska vara tyst, äta ordentligt osv.” behövs för att skapa den kontrast inom vilken scenen framträder.

I insändaren i Kamratposten byggs spänningen upp genom att barnen befann sig på en plats där de inte passade in – och inte heller ville passa in. Själva poängen var att skapa en alternativ berättelse till ett vuxet restaurangbesök. När Vi Föräldrar tar upp diskussionstemat barns deltagande på restaurang och på vuxenfester är det utifrån ett vuxenperspektiv, där barns lust till skratt och bus inte är en tillgång, som i insändaren i Kamratposten, utan där det istället är ett problem och definieras som en brist (jfr Qvortrup 1994). 1999 är det på sidan Debatt, som en panel får svara på frågan: Ska barn få följa med på krogen? Panelen består av en ”vinskribent och känd profil inom restaurangbranschen”, en representant för IOGT-NTO, en restaurangchef och en förälder. Mest positiv till barn på krog är restaurangägaren, medan småbarnsmamman är mest skeptisk. Tre av dem tar upp problemet med barn som springer runt och stöjar; restaurangägaren berättar att han löst det genom att ha en sandlåda för barnen, mamman berättar att hon ställer krav på sina barn att uppföra sig lugnt när de är på krogen och vinskribenten anser att barn kan få följa med när de blivit så stora att de inte springer runt och stör andra gäster. IOGT-NTO-representanten påpekar inte oväntat att det är olämpligt för barn att vistas i miljöer där vuxna dricker. Vinskribenten intar ett pedagogiskt becoming-perspektiv på barn och menar att små barn ofta tycker det är tråkigt att gå på restaurang med vuxna som bara pratar, men att de från 10 års ålder *ska* följa med för att lära sig vett och etikett och prova på nya rätter.

Barn och vuxna på fest

I en artikel från 2003 resonerar ett antal föräldrar under rubriken ”Ska barnen med på fest – eller inte?” Föräldrar med olika erfarenheter och åsikter kommer till tals. Några har som policy att ta med sig barnen: ”Barnen är en del av oss. Jag tycker det är viktigt att de får följa med och vara uppe sent ibland och inte bara bli bortlämnade så fort vi ska göra något roligt”, säger en mamma. Andra anser att

² Ett begrepp som jag valt bort i den här texten, men som kunde använts är ”performance”, vilket introducerats av Judith Butler (1990) som en kontrast till uppfattningen att våra framträdanden är ett uttryck för en inre sammanhållen identitet. Istället är tanken att identitet, eller snarare subjektivitet, skapas just i de enskilda framträdandena, föreställningarna, med hjälp av kroppar, ting och andra rekvisita. Idén om ett enhetligt, autonomt subjekt avvisas i Butlers teori (se även Petersson 2003, Mörck & Tullberg 2004). Jag delar detta synsätt men väljer här att istället använda begrepp som ”föreställning” och ”framträdande”.

barn inte ska vara med på vuxnas fester; de stojas och springer omkring och föräldrarna har fullt sjå med barnen och kan inte slappna av. ”Har man själv lyckats ordna barnvakt är det inte så kul att behöva lyssna på andras skrikande barn en hel kväll”, säger en mamma. Andra vittnar om att de fått gå hem tidigare från fester när barnen blivit trötta och griniga.

Precis som i insändaren i Kamratposten är det kropparna som skapar motsättningar. Barns och vuxnas kroppar låter, rör sig och beter sig på olika sätt och har olika krav på sömn och mat. Men betydelsefullt är också att vuxna och barn intresserar sig för och roas av olika saker. De stora ytorna på ett restauranggolvet eller en kyrkgång inbjuder ett barn till lek och spring. Vuxna på fest vill, precis som barnen på barnkalasen, helst umgås med jämnåriga och hamnar i konflikt mellan att ägna sig åt de andra festdeltagarna eller åt barnen. Men de hamnar också i konflikt mellan föräldrarollen och rollen som munter festdeltagare tillsammans med jämnåriga. Kroppen kan också ställa till problem för både föräldrar och barn, när en förälder som blivit ”alltför uppsluppen” (VF 7/03) på festen riskerar att inte kunna ta hand om sitt barn på ett ansvarsfullt sätt.

Barns och vuxnas olika inställning till vad som kännetecknar en lyckad fest framgår tydligt av ett annat inslag i samma nummer av Vi Föräldrar. En panel på fyra barn, 4-5 år gamla får frågan om de går på fest med mamma och pappa. Svaren visar vad barnen uppskattar med en fest: att leka, sjunga och dansa och vara tillsammans med andra barn. Vuxna har nog tråkigt på fester, tror en flicka, ”för de har inte någon fiskdamm”. En pojke, som varit på fest med föräldrarna, berättar att de vuxna åt något äckligt och att de bara pratade hela tiden. Barnen, däremot, hade roligare, för de klättrade och lekte krig och han fick leka med de andra barnens leksaker. En annan pojke säger att det ”är bara roligt att vara på fest om det är andra barn med” (VF 7/03).

Rätt att vara med

Ytterligare ett inslag på temat finns i det aktuella numret och här är det en krönikör, en pappa till två döttrar, som ger sitt vuxenperspektiv på barn och fest. ”Våga vägra barnfria bröllop” är rubriken. Krönikören menar sig se en ”otäck trend”, att bjuda in till barnfria bröllop. Författaren raljerar:

Man kan ju inte ha barn i kyrkan, eller på stranden eller på blomsterängen under vigseln. Det är ju en sådan oberäknelig art att det kan sluta hur som helst. Och det går ju inte att ha barn under middagen heller. Tänk er själva när de små livn inte gillar laxen eller rapar helt ogenerat över de förstummade bordsgästerna.
(VF 7/03)

Krönikören anlägger en etnisk förklaringsmodell och kallar fenomenet för ”något ingrott svenskt”. ”Fint och trevligt och lagom”. Han jämför med Italien, där han menar att ingen skulle komma på tanken att förbjuda barn på bröllop. Även en jämförelse med skolgårdsmobbning görs, där vissa aldrig får vara med och leka. Avslutningsvis får vi dock veta att han och hans fru varit på åtskilliga bröllop där de skaffat barnvakt. ”Men det är vårt eget val och vår egen bedömning och det är en oerhörd skillnad”, anser han.

Krönikan belyser den konflikt mellan ideologi och praktik som omger frågan om barns medverkan på vuxenfester. Å ena sidan finns ett politiskt budskap: Barn är medborgare, värda att räkna med, barn ska inte utestängas från föräldrarnas liv, de är en del av familjen och har rätt att delta. Å andra sidan finns det faktum att barn och vuxna har helt olika definitioner av vad som gör en lyckad fest. Barnen vill leka och busa med andra barn och föräldrarna är välkomna att vara med om de kan vara det på barnens villkor och leka med dem. Föräldrarna vill prata, dansa och umgås med sina jämnåriga, eller som krönikören skriver ”dricka skumpa och framåt småtimmarna diskutera världsläget”. ”Alla vettiga föräldrar har då lagt sina barn att sova i någon soffa eller säng och kan hejdlöst festa vidare”, hävdar han. Men det förutsätter att barnen deltar i festen på vuxnas villkor, och verkligen somnar snällt i den främmande soffan. Kanske är det vetskapen om att det inte alltid fungerar så, som gör att krönikören själv och hans fru för det mesta skaffar barnvakt när de ska på fest.

Slippa vara med

Den inställning som krönikören ger uttryck för står i bjärt kontrast till synen hos ett föräldrapar och en expert som möts i Vi Föräldrars frågespalt drygt 30 år tidigare, 1971. Paret undrar om det verkligen är riktigt att barn ska få vara med på vuxnas kalas. De berättar om sina grannar vars barn får vara med på festerna ”tills de faller ihop griniga och trötta” och de tycker att det ”är pinsamt att se ungarna så trötta att de knappast orkar med sig själva”. Småbarnspsykologen ger dem medhåll. Hon menar att det finns föräldrar som har missförstått den s.k. fria uppfostran och tror att den innebär att barnen får göra som de vill.

Barn i allmänhet ska inte vara uppe sent på kvällarna och delta i de vuxnas bjudningar. Det har i regel varken barnen eller de vuxna någon riktig glädje av. Barn behöver komma i säng på kvällarna. Får de vara uppe för länge, blir de antingen övertrötta och griniga eller överstimulerade och uppspelta. /.../ Vuxna behöver också få koppla av från barnen ibland och umgås med sina vänner i lugn och ro. (VF 1/71)

Hon föreslår istället att man ordnar något trivsamt för barnen tillsammans med andra familjer ”på en för barnen lämplig tid”. Här förmedlas en ideologi där vuxna

och barn har var sina domäner och där vuxna är självklara auktoriteter som vet bäst vad som är bra för barn och som har rätt att leva ett vuxenliv utan att störas av barnen.

Festa tillsammans

En artikel i Vi Föräldrar från 1983 med rubriken ”De bästa festerna har vi tillsammans” kan ses som ett exempel på det psykologen föreslår, att ordna särskilda fester för barn och vuxna tillsammans.

Stora och små, alla åldrar. Alla hjälps åt och visst blir det stökigt. Och roligt! Vi väljer mat som barnen gillar – med lite extra tillbehör blir den spännande också för oss vuxna. Vi var nio vuxna och nio barn från 4 månader till åtta år som samlades för att laga och äta mat tillsammans. Stökigt? Ja. Rörigt? Ja. Men ändå, mycket mer mysigt och härligt än besvärligt. Alla hjälptes åt och alla behövdes. (VF 2/83)

Budskapet är att detta är en fest på barnens villkor. Köttfärssås med pasta, och marängsviss till efterrätt är givna barnfavoriter. I receptsamlingen i slutet av artikeln finns också förslag på hur man kan anpassa menyn så den passar till både vuxna och barn. En toматыsallad med enbart tomater, men med hackad lök, persilja och riven ost i skålar bredvid, för den som vill ha det; plocksallad, där det är lätt att plocka till sig bara de grönsaker som man tycker om; tabascoflaskan bredvid den milda Rhodes Island-såsen, så att de vuxna kan göra såsen lite starkare. Även vid tillagningen är det barnen som står i centrum; de får rita placeringskort, hacka tomater, så som de lärt sig att göra på dagis och röra i stekpannan när köttfärsen ska brynas. Matro är det ingen som förväntar sig, ”det är något man kan minnas från sin ungdomstid”. ”Men tänk så härligt det här ändå är. Om man tar det för vad det är och inte väntar sig att barnen ska sitta still och äta prydligt.”

I ett reportage från ett kollektivhus, i Kamratposten från samma period, 1977, är generation över huvud taget inte betydelsefullt. Kollektivhuset har en egen restaurang där över hundra personer äter varje dag. Vid tiden för Kamratpostens besök är det fyra ungdomar i åldrarna 12-16 år, som står för matlagningen. De boende har själva tagit över restaurangen, som tidigare drevs med anställd personal. Men värden tyckte det blev för dyrt och då ”blev barn och vuxna väldigt arga” och bestämde sig för att driva vidare restaurangen själva. ”För det fina med kollektivhus är just att man gör saker tillsammans.” De här båda artiklarna ska förstås utifrån det samhällsklimat som dominerade under 1970- och början av 80-talet. En stark strömning under denna tid var att barns delaktighet ingick i en samhällsmodell som också innefattade sådant som vänsterinriktad politik, kollektivboende, ”gröna vågen” samt freds- och miljöengagemang.

Etnicitet som betydelsebärande skillnad

2007 återkommer temat laga mat tillsammans i Vi Föräldrar, men med en annan betydelse och i en annan kontext. ”Ju fler kockar, desto bättre...” är rubriken. Det är Öppna förskolan på Hägernäs familjecentrum som har en tradition med gemensamma familjemiddagar en gång i veckan, där föräldrarna byts om att laga maten. ”Alla turas om att laga maten och eftersom vi är så många nationaliteter här blir det mat från hela världen”, berättar föreståndaren. ”Alla” innefattar dock inte barnen i första hand, inte heller innebär det att alla ska vara med och röra i grytorna samtidigt. En förälder i taget har hand om middagen. De egna barnen kan hjälpa till, men matlagningen sker på de vuxnas villkor. Det livliga samtalet mellan de vuxna i köket avbryts av ”vänliga men bestämda tillsägelser till barn som kommer in för att provsmaka”, de ska vänta tills maten är klar. Inte heller ställs de starka kryddorna vid sidan om, dagens rätt är samosas och kryddstark torsk med ris tillagad av en kock och mamma från Eritrea.

Det värde som lyfts fram här är alltså inte överskridande av generationsgränser utan av etniska gränser. Den öppna förskolan beskrivs som en plats för familjer från olika matkulturer att mötas och ta del av varandras mattraditioner. Spännande dofter och smaker lyfts fram. Sedan 1983 har antalet utlandsfödda i Sverige ökat med 75 procent (SCB Befolkningsstatistik). Etnicitet och ”mångkultur” (Martinsson 2006) uppmärksammas i samhällsdebatten idag på ett helt annat sätt än det gjordes för 25 år sedan. Maträtter och matvanor har dock under en längre tid lyfts fram som en positiv aspekt av invandringen. Det går också att tolka artikeln som en kommentar till den barncentrerade ideologi, som vi mötte i artikeln från 1983. På de 25 år som gått sedan dess har vi sett en debatt om curling-föräldrar, kritik mot föräldrar som ”abdikerar från föräldrarollen” och krav på en återgång till betyg och ordning och uppförande i skolan. I artikeln berättas att en tonårskille som kommer in och utbrister ”Gud, vad gott det luktar!” genast blir utkörd av en indonesisk mamma. Det går att se som ett förslag till att anamma inte bara spännande maträtter, utan även uppfostringsmetoder, från andra länder, något som stämmer väl överens med de senaste strömningarna inom barn-uppfostran som betonar ordning och reda och ”tydliga gränser”.

Parallella ideal

Blickar vi tillbaka på de senaste 50-60 åren inser vi att det inte är så enkelt att trender avlöst varandra som pärlor på ett snöre och lett till en jämn utveckling i en viss riktning. Snarare får vi en bild av flera ideal existerar parallellt, att trender kommit och gått och ibland fått stort medialt genomslag och fått olika betydelser beroende på vilka andra aktörer som medverkat. Under 1950-talet introducerades en antiauktoritär pedagogik på barnbyn Skå, som kom att få genomslag inom

barnpsykiatri och barnuppfostran, och fick beteckningen ”fri uppfostran”, 1970-talet och början av 80-talet har betecknats som en barncentrerad period i den svenska historien. Den ständiga tillväxten sedan andra världskriget hade nått sin höjdpunkt, förskolor och trygghetssystem var utbyggda, barnkulturverksamheten blomstrade, i skolorna fanns gott om resurspersonal. Unga familjer bröt med traditioner och engagerade sig i politik, miljö- och fredsfrågor, och barn och vuxna deltog i samma göromål, allt från att odla biodynamiskt till att demonstrera mot Vietnamkriget. 1990 ratificerade Sverige barnkonventionen, och frågor om barns medborgerliga rättigheter i familj, skola och samhälle aktualiserades. Men parallellt finns en rörelse som verkar åt andra hållet, för mer tydliga skillnader mellan vuxna och barn och en tydligare vuxenauktoritet. Skå-pedagogiken förkastades i debatten med argument om att barn tilläts spika i pianot, 1970-talets pappor förlöjligades och kallades ”velour-män”, och på 2000-talet uppmärksammades ”curling-föräldrarna”, som sopar vägen för barnen, så att de inte ska behöva möta några svårigheter och hinder i livet (Hougaard 2004, Carling & Cleve 2005).

Kanske har krönikören från 2003 rätt i sin iakttagelse att barnfria bröllop är uttryck för en trend. Men det är i så fall en trend som funnits länge och som vävs in i andra trender, ibland mer synlig, ibland mindre. Att barn har varit hemma med en barnvakt medan föräldrarna gått på fest är ju knappast någon ny företeelse. Å andra sidan vore det fel att påstå att relationerna mellan vuxna och barn idag är likadan som på 1950-talet. Samtidigt med att debatten svänger mellan auktoritär och icke-auktoritär uppfostran och mellan upprättande och överskridande av gränser mellan generationer, sker en konstant utveckling mot ökade rättigheter för barn och större förståelse för barn som människor värda respekt. Det är sedan 1979 inte längre tillåtet att aga barn, vare sig i skolan eller hemma, något som ansågs som självklart för mindre än 100 år sedan. Genom att Sverige ratificerade barnkonventionen förband man sig att beakta barns rättigheter inom en mängd områden på statlig och kommunal nivå. Dagens skolbarn medverkar aktivt i sitt eget lärande och skolorna har former för barns inflytande. Barns rättigheter och barns status som medborgare har också haft stort genomslag i svenska familjer. Skillnader kan märkas från en generation till en annan, i hur mycket hänsyn som tas till barns känslor och vilja och i vilken utsträckning barn räknas som fullvärdiga medlemmar av familjen. Trenderna som märks, inte minst i medierna, ska kanske snarast förstås som fluktueringar på en långsiktigt trend mot ökad jämlikhet mellan generationer. Ett ökat erkännande av barns medborgerliga rättigheter kan innebära att det är svårare idag än för trettio år sedan att argumentera för att barn inte ska få vara med på samma aktiviteter som föräldrarna.

Ifrågasättande av idealet

I de berättelser som kommer till synes i materialet tonar således två helt olika bilder av den goda festliga måltiden fram. En berättelse handlar om hur gemenskapen och sammanhållningen i familjen stärks genom att man gör något utöver det vanliga tillsammans. I den berättelsen är vuxna och barn resurser för varandra, de har samma mål och hjälps åt att iscensätta den goda måltiden. Den andra berättelsen handlar istället om hur föräldrar och barn kan hindra varandra från att uppleva den goda måltiden. I den berättelsen har barn och vuxna helt olika inställningar till vad som gör en fest lyckad och vilken roll de önskar att den andra generationsgruppen ska ha. Bäst tycks föräldrar och barn medverka till att iscensätta varandras lyckade fester genom att underlätta den jämnåriga gemenskapen, de vuxna genom att förse barnen med god mat- och lekmöjligheter, barnen genom att vara tysta och stillsamma, sova eller inte alls vara närvarande.

Härigenom riktas också ljuset mot berättelsen om den gemensamma familjemåltiden som något alltid eftersträvänsvärt och av alla önskvärt. Antagandet som ligger bakom berättelsen är att det är alla familjemedlemmars önskan att sitta ner och äta tillsammans. Materialet visar dock att matro och sinnlig måltidsnjutning inte nödvändigtvis är kompatibelt med att serva och ätfostra ett eller flera barn, respektive att utsättas för fostran och korrigering medan man äter. Ann Murcott (1997) återger tvärtom i sin artikel ett flertal vittnesmål om hur familjemedlemmar äter tillsammans mer av nödvändighet än av lust, att vuxna kan minnas sin barndoms måltider som stela och hämmande, eller rentav avskyvärda, tillställningar och att föräldrar medger att det hade varit skönt att äta utan barnen någon gång (Murcott 1997:40f). I en artikel i Vi Föräldrar 1999 svarar några föräldrar på frågan om vilka matregler de har i familjen. En av dem berättar att de har en regel om att mamma och pappa ska få vara ifred när de vill äta ensamma i lugn och ro (VF 6/99).

Det är alltså inte säkert att alla familjemedlemmar uppskattar att äta tillsammans i familjen. Måltiden är inte alltid den trivsamma begivenhet där alla äter vad som bjuds och samtalar vänligt om dagens händelser. Matvägran, stress och konflikter hotar idealet och både barn, tonåringar och föräldrar måste ibland erkänna att de föredrar att äta ensamma. ”Matbordet blir ett slagfält varje eftermiddag kl 5”, citerar Rick Wilk (2008) från en undersökning av Counihan. Wilk ifrågasätter också antagandet att middagsbordet är den plats där barn socialiseras in i en gemenskap och lär sig goda matvanor. ”De kan lika gärna lära sig dåliga vanor, hänsynslöst beteende, rasism, tvång, rädsla, förlöjligande, svek, sexism och avsmak för mat”. (ibid. min översättning) Att middagsbordet är den plats där familjen möts behöver således inte vara något positivt, det betyder också att det är där som familjekonflikter kommer i dagen och maktrelationer utövas. Eftersom mat och

ätande är så centralt och så symboliskt laddat kan konflikter vid familjemåltiden vara både orsak och symptom på samma gång, skriver Wilk (2008).

Vi Föräldrar förhåller sig, som vi har sett, till idealet om den goda familjemåltiden på olika sätt. Man ger både goda råd för hur man kan skapa den goda familjemåltiden och uttrycker distans – ibland ironisk sådan – till idealet. Ett uttalat ifrågasättande av den gemensamma måltiden har jag dock bara träffat på en gång, i en tidig artikel, från 1971. Artikeln har titeln "Hjälp! Ta hit en psykolog!" och här återges bl.a. en situation med tre barn som hellre vill leka än äta middag, och som kräks av fiskpinnar, spenat respektive köttbullar. "Köttätaren byter bort sina grönsaker mot grönsaksätarens köttbit, fiskpinnskräkaren matar hunden under bordet. Ett barn sätter skorna mot bordskanten och vipper fram och tillbaka, ett annat är så trött så det bara tjuver" skriver artikelförfattaren. Beskrivningen utmynnar i frågan: "Måste man äta tillsammans?" (VF 4/71). Psykologen som svarar ifrågasätter den gemensamma familjemåltiden. Hon menar att vi sitter fast i en idealbild av "gemenskap runt soppgrytan, vänligt samtal i dämpad ton, ha-det-trevligt-tillsammans", medan verkligheten är att det bara är så korta stunder, att det kan vara för länge för barn att vänta med maten tills pappa har kommit hem och att barn inte har en känsla för att just måltider måste vara helgade. "En middagssamvaro som mest består av gråt och gräl är varken gemenskap eller gott bordsskick", säger hon. Hon tycker inte det är nödvändigt att man äter tillsammans, utan föreslår att man skapar andra tillfällen för gemenskap, t.ex. vid bad eller tv-tittande. Som vi ska se längre fram väckte denna inställning läsarreaktioner.

Den goda familjemåltiden är en fascinerande hybrid. Den förutsätter att det går att förena gemenskap och trivsamt samvaro med fostran och disciplinering. Den inkluderar i sin varma famn alla de olika materiella aspekterna av en måltid: vuxnas och barns kroppar som rör sig, talar, förtär eller ratar föda, som hungrar eller mättas; maträtter med olika smaker, konsistenser och förhistoria; tallrikar, glas, bestick, karotter, tillbringare och servetter med olika greppbarhet och hållbarhet. Var och en för sig skulle lika gärna kunna skapa en dålig familjemåltid, och gör det också, som både det studerade materialet och annan forskning visar. Den goda familjemåltiden fortsätter trots det att inverka på barnfamiljers vardag. Det är en mätstock med vars hjälp man kan bedöma vitt skilda saker: ifall måltiden har lagats från väl utvalda råvaror eller består av färdigköpt pizza som äts direkt ur kartongen; om man äter vid matsalsbordet eller framför tv:n, hemma eller någon annanstans; hur många familjemedlemmar som är närvarande vid måltiden och hur många som sitter kvar tills alla har ätit färdigt; hur kommunikationen mellan måltidsdeltagarna ser ut eller hur mycket mat som finns kvar när måltiden är över. Föräldraskap och barndom görs på ett otal sätt, genom de upprepningar och

förskjutningar som sker från en måltidskonstellation till en annan. Diskussioner och förhandlingar kontra befallningar och lydnad/trots skapar olika föräldra- och barnsubjektiviteter. Närvarande, om än till synes frånvarande, är sådant som tidigare generationers familjemåltider; producenterna av de livsmedel som ingår i måltiden; skola, dagis och arbetsplatser där familjemedlemmarna intar andra måltider; och medieprodukter som Kamratposten och Vi Föräldrar, som förmedlar andra människors syn på familjemåltiden.

Kapitel 3. Måltiden som kroppslig upplevelse

Naturen som upplevelseplats

För att få reda på att människor i västvärlden har ett komplicerat förhållande till mat, behöver man inte gå längre än till veckotidningars rutinmässiga presentationer av ömsevis bantningsråd och recept på kaloririka rätter, som den tidigare citerade Kamratposten-insändaren uppmärksammade. Den växande övervikten, framför allt den hos barn och unga, är ett orosmoment som genererat åtskilliga forskningsprojekt och åtgärdsprogram. Roger Haden (2006) anser att den problematiska inställningen till mat i västvärlden inte beror på att vi njuter för mycket av mat, utan för lite. Vi har förlorat den sensuella och njutningsfulla inställningen till maten, menar han, och daterar denna förändring ända tillbaka till Platon. Platon förmedlade en antisensualism, som sedan övertogs av den kristna traditionen och därefter av den moderna vetenskapen med sin nutritionism, menar Haden. Ja, han hävdar att det är den moderna nutritionens "tragedi" att den har försummat njutningen. Vi har en "empirisk" inställning till mat, skriver Haden, dvs. vi betraktar den som något som ska ge oss näring, men utan glädje, humor och "sann humanism" (Haden 2006:271). Oavsett om man håller med Haden eller ej om att nutritionister försummat njutningen är det ingen tvekan om att njutning är en central aspekt i andra genrer, som reklam och populärtexter om mat. Mat som njutning är en essentiell del i såväl artiklar som annonser i de båda tidskrifterna. När njutning och behag står i centrum involveras både kropp och själ. Vilken roll maten har för att skapa en unik, rolig och spännande helhetsupplevelse illustreras i en artikel i Vi Föräldrar 1979 med titeln Sommarens stora äventyr.

Att ta sig ett kvälldopp i fjällsjön just när solen håller på att gå ned. Och sedan värma sig vid elden medan pappa gör ett sista försök att få upp en röding. – Att möta en nyfiken fjällämmel som tittar fram bakom stormköket på morgonen. – Att sitta på toppen av Storvättesshogna och dricka varm choklad medan åskan mullrar på avstånd och ovädersmolnen tornar upp sig. – Att komma tillbaka till tältet just som ovädret brakar loss, krypa ner i sovsäckarna, äta russin och berätta spökhistorier medan regnet piskar mot tältduken och åskan dundrar mellan fjällen. (VF 6-7/79).

I beskrivningen av fjällsemestern aktiveras alla sinnen. Den sprakande elden där grillad röding ska sprida sin doft, värmen från chokladen i kontrast till de hotande ovädersmolnen, känslan i kroppen av att ligga nerbäddad i en mjuk sovsäck och avnjuta söta russin till spökhistorier, smattrande regn och åskmuller. För att det ska bli en upplevelse utöver det vanliga räcker det inte med syn- och hörselintryck.

Känsel, lukt och smak måste också inkluderas. I den process som beskrivs leda fram till en lycklig helhetsupplevelse, en unik känsla, förenas sinnesintrycken med positiva känslor som lugn, glädje, kärlek, vänskap och gemenskap. Sommarens stora äventyr är en lyckosam sammansmältning av människor, djur, naturkrafter, kroppar, smaker, dofter, lukter, syn- och hörselintryck, berättelser och friluftsfakter. Här produceras "autenticitet"; det som händer här framstår som äkta och naturligt, det är på riktigt. En autentisk händelse kopplar sig i sin tur till autentiska relationer, och utgör därmed en möjlighet för familjemedlemmarna att komma varandra nära på ett annat sätt än i den vanliga vardagslunken. Till skillnad från ettgenerationsfesterna, som tidigare diskuterats, är alla familjemedlemmars närvaro viktig för den här upplevelsen. Matupplevelser som kroppsliga upplevelser som "sedimenteras" i kroppen (Sutton 2004:12) diskuteras också av Brembeck et al (2005) som studerat matkonsumenter i gruppen 55+. Inte minst barndomsupplevelser finns sparade som kroppsliga minnen där lukt, smak, känsel och hörsel aktiveras när de erinrar sig matupplevelser tidigare i livet (Brembeck et al 2005:18ff).

I artikelcitaten ovan är naturen en viktig komponent. Kärleken till naturen brukar framhållas som en specifik nordisk egenskap. Människor från andra länder som flyttar till Skandinavien sägs inte alltid förstå förtjusningen över att gå ensam i skogen, tälta på ett vindpinat fjäll eller utrusta sig med ryggsäck och stövlar för en dags vandring genom hagar och snår. Man brukar hänvisa till det faktum att Norden är glest befolkat, att vi industrialiserades sent, att våra rötter till landsbygden ofta ligger bara någon generation tillbaka i tiden och ibland också till ett specifikt nordiskt "kynne", som innebära att nordbon uppskattar tystnad, ensamhet och fria vidder (Frykman & Löfgren 1979). I texterna och bilderna i Vi Föräldrar kopplas familjen in i ett nätverk av naturens långsamhet, stillhet och kontinuitet. Den stressade vardagsstillvaron med sin linjära tid ersätts av cirkulär tid, som styrs av årets gång, vådrets växlingar och människans biologiska behov av sömn och föda. I ett sådant nätverk, definierat av sin annorlundahet och exklusivitet, produceras de åtråvärda känslorna av närhet och autentisk gemenskap (jfr Brembeck et al 2005).

Föräldrafria upplevelser

Även i Kamratposten står naturen för något positivt och exklusivt. Att grilla äpplen i skogen (KP 11-12/71), göra en utflykt med smörgåsar och varm choklad (KP 2/75) eller ha "picknick i det gröna" (KP 9/97) beskrivs som roligt och förknippat med positiva känslor och trivsamt samvaro. Men det är inte nödvändigtvis tillsammans med familjen som man gör de här aktiviteterna. Man kan rentav tänka sig att utflykten inte skulle blivit densamma om det funnits föräldrar med, som i denna insändare från Kamratposten 2/75:

Hej KP!

En gång tillbringade jag och en kompis en förmiddag i skogen. Dagen före hade vi gjort i ordning matsäck med fem smörgåsar, en termos med choklad, litet popcorn, en tomat och papper. Vi gick upp kl 6 på morgonen, träffades kl 7. Min kompis hade ingen ryggsäck så hon fick låna min brorsas. Så gick vi ut. Vi gick till en sjö som heter Kvännan. Där fanns små holmar med ett träd och litet gräs runt om. Det var vinter så det låg is på, väldigt tunn, men vattnet var inte djupt alls, bara litet över fotknölarna. Vi hoppade från den ena holmen till den andra. Ibland var det för långt mellan dem så man sprang på isen, och vi blev jätteväta om fötterna. Matsäcken åt vi på en tunna som fanns där. Vi fortsatte längs en järnväg, som gick förbi en bondgård. När vi kom hem var vi genomväta och hungriga. Det var skoj fast jag blev förkyld. Jag plaskade mest, klumpigt nog.

Hej från Anna Maria (Gamleby)

Flera inslag i insändaren avslöjar att den är skriven för 30 år sedan. Förutom att en av flickorna inte äger en egen ryggsäck, som numera är standardutrustning för varje skolbarn, och möjligen också det faktum att skolbarn en ledig dag stiger upp redan klockan 6, framstår det också som tidstypiskt att barnen tillåts vistas fritt utomhus vid en sjö med tunn is och vid järnvägen. På de drygt 30 år som har gått sedan insändaren skrevs har barns utomhusmiljö kommit att alltmer betraktas som en riskmiljö och barnen har blivit alltmer övervakade. Faror som uppmärksammas är dels trafiken, dels vuxna som kan göra barnen illa. Barn skjutsas till skola och fritidsaktiviteter och deras aktiviteter är ofta organiserade (Björklid 2003, 2005). Medan barnen för en generation sedan fann frizoner utomhus på platser där föräldrar och andra övervakande vuxna inte höll till, finns frizonerna numera istället inomhus, när barnen är ensamma hemma, och på Internet, där de kan träffa andra på olika webbsajter (Johansson 2000). Att det är på det viset illustreras av att samtliga insändare där barn skrivit om spännande matupplevelser i naturen är från 1970-talet. Vidare är det barnen själva som organiserar och tar hand om den utflykt som beskrivs i insändaren. Inga servande föräldrar syns till; barnen gör själva i ordning sin utflyktsmat, man kan anta att de själva sett till att komma upp klockan 6 på morgonen och de plaskar omkring i kallt vatten utan övervakande föräldrar och får själva ta konsekvenserna i form av förkylning.

När man läser Kamratposten får man intrycket att just de gemensamma strapatserna tillsammans med kompisar har ett särskilt attraktionsvärde. I en insändare fyra år senare, i nr 11/79, beskriver en flicka en klassresa, där hela klassen sovit tillsammans i en stuga och där det var -7° på morgonen, sedan kaminen slocknat, vilket resulterade i frusen tandkräm och fastfrusen spaghetti, som fick huggas loss med yxa. Maten hade de lagat själva, utan hjälp av klassläraren, berättar flickan, och slutar med: ”Jag tycker att det var jättekul, fast det varken fanns vatten, ljus, värme eller toa.” Att dela de primitiva förhållandena med klasskamraterna tycks vara just

det som gör att det blir ”jättekul”, det som skapar en annan gemenskap än den man har i skolvardagen eller hemma.

Naturens krafter som spänningsskapare

Tjusningen med att äta tillsammans under exceptionella omständigheter och den särskilda samhörighet det skapar återkommer i en annan insändare i Kamratposten från 1979, men här är familjen är inkluderad i gemenskapen. Signaturen ”åsk-älskare” berättar om hur mysigt det är när det åskar mitt i natten och alla i familjen som är vakna samlas i köket och dricker te och äter bullar (KP 12/79). Även mer måttliga väderfenomen kan kopplas ihop med mysig matsamvaro. ”Anna i Lund” skriver i KP 14/77 om hur mysigt det är när det är dåligt väder och hon och mamma sitter i köket och dricker apelsinte och pratar om ”familjen, skolan, gamla förälskelser eller om speciella problem som vi kanske har”. ”Man känner sig trygg och lugn”, berättar Anna. ”En elev i Göteborg” berättar i en insändare från 1979 om hur hon och en kompis hälsade på sin fröken i Marstrand på sommarlovet och blev bjudna på pizzeria.

I alla de här exemplen konstrueras en känsla av exklusivitet, ibland av äventyr, något att minnas efteråt, vilket skapar särskilda band mellan dem som varit med. Människor, mat och naturfenomen skapar sammansättningen. De fem smörgåsarna, chokladen som hållts på termos, spaghetti som fick huggas loss med yxa, teet och bullarna, apelsinteet och pizzan, får en särskild inramning när naturens krafter – åska, kyla, väta, sommarsol – är medaktörer. Allt tillsammans medverkar till att materialisera den upplevelse som barnen beskriver som ”skoj”, ”jättekul” och ”jättemysig”, något utöver det vanliga. Även i artikeln i Kamratposten från 1997 anknyter (den vuxne) artikelförfattaren till det annorlunda och speciella med naturen: ”Ute i det fria smakar allt liksom bättre”, antingen man sitter i en skogsglänta, i en park, på en bänk vid en cykelväg eller på en klippa med vacker utsikt (KP 9/97).

Men naturen är inte bara mysig, annorlunda och spännande, den kan också vara farlig. Flera av texterna har därför också pedagogiska inslag. Barn som lagar mat över öppen eld lär sig att respektera elden, får vi veta i Vi Föräldrar 6/81. I Kamratposten 11-12/71 tipsas om att man kan grilla äpplen över öppen eld. ”Men glöm inte att släcka elden ordentligt innan ni går därifrån!” Flickan i insändaren om utflykten på isen medger att det var för att hon plaskade för mycket i vattnet som hon blev förkyld. När naturen är medaktör i upplevelserna får de pedagogiska inslagen en delvis annan betydelse än när det är mamma eller pappa som är motpart. Naturen är inte förhandlingsbar på samma sätt som föräldrarna. En förälder kan hota med indragen veckopeng eller utebliven efterrätt om man uppför sig illa, och det är inte säkert att hotet sätts i verket. Men är det 7 minusgrader så

fryser spaghetten, plaskar man omkring i kallt vatten så blir man förkyld och glömmar man släcka elden efter sig kan det bli skogsbrand. Även farorna och naturens icke förhandlingsbara karaktär, ingår på så vis i den sammansättning som gör naturupplevelsen exklusiv. Om insändarna i Kamratposten avspeglar tillvaron för barn i allmänhet betyder det att det har blivit alltmer ovanligt att barn tillåts utsättas för dessa naturens krafter.

Matvanor och ordnandet av kroppar

Genom att inta och smälta mat upprätthåller kroppen sin existens, men ätandet påverkar också kroppen på en mängd andra sätt. Den kropp som sitter framför en öppen eld i skogen och grillar korv har en annan ställning än en kropp placerad vid ett bord; maten äts med fingrarna som kladdas ner och kanske blir sotiga, inga kastruller eller stekspadar finns att greppa, utan matlagningsredskapet utgörs av en pinne som täljts i skogen. Måltidsupplevelsen blir därmed också en annan. Barn kan få hantera vassa knivar, hygienkraven sänks liksom uppfattningen om hur mat ska se ut för att vara aptitlig, och framför eldens sprakande kan berättelser eller sånger aktualiseras. Även när matvanor förändras och nya maträtter introduceras sker något mer med människors kroppar än att de förses med nya livsmedel och nya smaker. Matlagningsutrustning, tillbehör, plats och ätteknik kan också förändras. Sedan 1977, då trädgårdsgrillning introducerades i Vi Föräldrar, har fotskrapan ersatts av utomhusgrillar och engångsgrillar. Pizza ätes på särskilda pizzatallrikar, tacos äts med händerna och för att äta sushi ska man helst lära sig äta med pinnar. Ofta finns ett mått av egen produktion med i de nya maträtterna, där matgästerna komponerar sina egna tacos eller minipizzor eller väljer i vilka såser de ska dippa grönsaksstavarna.

Förändrade matvanor är alltså kopplade till förändrade konsumtionspraktiker. Här kan finnas en ledtråd till att vissa rätter särskilt väl slår an hos barn och unga. Mine Sylow (2005) undersökte vad danska barn och ungdomar äter i samband med idrottsaktiviteter, och vilken betydelse mat och dryck har på dessa platser. Hon såg att när de unga (10-17 år) åt tillsammans i t.ex. idrottshallens cafeteria, var det betydligt mer än individuella smakpreferenser som hade betydelse. Det hon kallar för ”tredje halvlek”, tiden tillsammans med vännerna efter det att träningen avslutats, var en viktig del av de ungas idrottsliv. Här pågick identitetsarbete, socialt gemenskapande och frigörelse från föräldrarna. Förutom kriteriet att man skulle få mesta möjliga för pengarna, valde de unga gärna mat med ”delningspotential”, som pommes frites eller små chipspåsar. Den typen av mat skapade trivsel, genom att ätandet blev en gemensam upplevelse mellan kompisarna. Särskilt pommes frites var populärt, eftersom det hade en position mellan godis och mat. Frukt däremot, konsumerades över huvud taget inte i idrottshallens cafeteria, åtminstone inte hel

frukt. Förutom avsaknaden av delningspotential tillhörde frukt kategorin hälsosam mat, vilket man ändå fick hemma, och en lockelse med ätandet i cafeterian var just att det skilde sig från måltiderna hemma (ibid.)

I engelskan finns begreppet ”snacks”, som delvis motsvarar det svenska ”mellanmål”, dvs något litet man äter ganska snabbt mellan de mer organiserade måltiderna, allt från smörgås, yoghurt och frukt till glass, godis och läsk. Skillnaden är att svenskans ”mellanmål” har en mer formell betydelse. Exempelvis associeras mellanmålet på dagis och fritids och kanske också hemma med att man sitter ner tillsammans och äter. Barn som deltog i en skotsk studie definierade snacks som något man äter snabbt och informellt. Man kan springa runt med snacks och snacks äts för att ”fylla upp magen” mellan måltiderna eller ges som belöning för gott uppförande (Marshall 2008). Liksom i Sylows studie berättade barnen i den skotska studien att snacks är något man delar med syskon och kompisar, och att de hade fri tillgång till hälsosamma snacks, medan de ohälsosamma produkternas ransonerades och reglerades av föräldrarna (ibid.). De tidigare nämnda trenderna att ”äta i farten” eller att ”beta” ser ut att passa in i det här mönstret. Begreppen uppmärksammar det ätande som sker utanför de organiserade måltiderna och som alltid har funnits, men som idag tar sig nya former, framför allt genom den ökade marknaden för mellanmålsprodukter som är möjliga att äta gående eller stående och att dela med varandra. Från 1950-talets korykiosker vars utbud rymdes inom ett spektrum mellan kokt korv med bröd och ”dubbel special”³, till dagens hamburgerrestauranger, kebab- och falafelstånd, sushibarer, kaffe- och tehus m.m. uppstår ett umgänge som präglas av informalitet och rörlighet. Man skulle kunna hävda att de här produkterna medverkar till att skapa nya gemenskaper utöver (och inte nödvändigtvis istället för) familjemåltiden därhemma.

Hemlagat eller industritillverkat

Kroppars organisering i samband med måltiderna handlar också om den tid då kroppen befinner sig i butiken eller vid spisen, och det arbete som utförs där. Den ideala måltiden tycks ställa krav på ett visst mått av tid och engagemang för förberedelser, men också på de råvaror som ska processas i förberedelserna. I artiklar i Vi Föräldrar kan man se att föräldrar många gånger har bestämda uppfattningar om att hel- eller halvfabrikat inte är fullt acceptabla inslag i den goda familjemåltiden. Mamman i Familjen Hemlagat i Vi Föräldrars artikel från 1991 köper basvaror en gång per vecka och tycker det är ”jätteenkelt” att laga mat när man i förväg planerat vad man ska ha. En tvåbarnsmamma i Vi Föräldrar 10/2005

³ Dubbel special = två grillade korvar med bröd, potatismos, oftast också med tillbehören Bostongurka, senap och ketchup.

bakar bröd varje dag, köper kött från en närbelägen gård och tycker att ”ju mer en produkt är processad, desto mer förstörd är den med konserveringsmedel, smakförstärkare och salt”. Tv-kocken i *Vi Föräldrar* 6/2007 säger att hon aldrig skulle ta in korv eller färdiglagade köttbullar i sitt kök och köper hellre ”rena” råvaror, som hon vet vad de innehåller än färdigprodukter med en mängd olika tillsatser.

Även föräldrarna i Sellerbergs (2008) och Arvidsons et al (2006) studier, uttrycker att de värderar hemlagat högre än hel- och halvfabrikat. För många människor representerar den hemlagade maten närhet, omsorg och äkthet och bildar kontrast till opersonlig, massproducerad mat, skriver Moio et al (2004). När man trots allt väljer det senare motiveras det med att det görs som undantag, som eftergift åt tidspress eller av trötthet. Och det kan rättfärdigas genom att en del av måltiden lagas från grunden eller att man serverar någon grönsak till det som man definierar som onyttigt (Arvidson et al 2006). Det är samma sorts kompensationsstänkande som Lotte Holm (2003b) upptäckte bland danska föräldrar, när de ansåg att de kunde ”unna sig” något onyttigt till helgen om de ätit hälsosamt under veckan.

Den kritiska inställningen till hel- och halvfabrikat uttrycks inom ett fält där det råder ett motsatsförhållande mellan familj och marknad, mellan konsumtion och produktion, mellan kultur och ekonomi (jfr Brembeck et al 2007). Familjen och den mat som lagas där representerar i denna dikotomi närhet, autenticitet och omsorg, det blir ett tecken på bristande engagemang och intresse för familjegemenskapen att gå till butiken och inhandla den industriellt tillverkade maten, som representerar masskonsumtion och opersonlighet (Moio et al 2004). En uppgift för annonsörerna blir därför att koppla den massproducerade varan till ”varma” familjevärden. Göteborgs kex löser 1969 denna uppgift i ett par annonser för kexet Guld-Marie, där kexet får medverka till att skapa trygghet och familjegemenskap. I den första annonsen får kexet epitetet ”Tröstaren”, och bilden visar en mamma med ett kexpaket i handen och ett litet barn i famnen. Barnet lutar sig tätt intill mamman och håller ett kex i handen, på vilket det tagit en tugga. I nästa annons tumlar pappa, mamma och dotter glada om på en filt i gräset, kexet kallas för ”Rastaren” och annonstexten talar om att ”det är klokt att ta en paus vid vägkanten då och då”, med kaffe, saft och mariekex som uppiggare och gemenskapare. I annonserna sker en översättning av ”omsorg”. Den omsorg som (alla vet) ligger i mammas hembakade kakor finns här immanent i kexet. Det är inte mamma eller pappa, utan Guld-Marie-kexet, som tröstar barnet och som skapar rastpausen vid vägkanten.

Barnmat

Pulvervälling och barnmat på burk utgör en särskild kategori av färdigmat som har samlat delvis andra värderingar kring sig. Semper och Findus (Nestlé fr.o.m. 2003) är de två stora barnmatsannonsörerna under perioden, och annonserna handlar inte bara om att marknadsföra det egna varumärket, utan verkar kanske framför för att naturalisera konsumtion av välling och barnmat på burk och att utöka konsumtionen av sådana produkter uppåt i åldrarna. 1999 har Findus en annons för barnmat för lite äldre barn. Bilden föreställer två små ben i ett par herrskor, och budskapet är att maten är nyttig och god och att portionerna är rejälare, allt för att passa ”stora” barn. Semper har 1987 två annonsserier med syfte att förlänga välling- respektive barnmatsperioden. I den ena annonsen sitter två flickor, en äldre och en yngre, vid ett bord och den äldre säger: ”Se upp för tvåårskrisen!” Det som händer då är att mamma vill att man slutar med välling, vilket Semper naturligtvis inte tycker är en god idé. I en annan annons samma år sitter en flicka och tittar avundsjukt på lilla syskonet som blir matat med barnmat av mamma. ”Det var bättre förr!” lyder texten. De här annonserna ger sig inte in i diskussioner om autenticitet i betydelsen naturligt och hemlagat. Istället är det barnmatsproducenternas expertis som lyfts fram. Budskapet är att den som köper barnmat på burk och pulvervälling kan lita på att barnet får i sig alla nödvändiga näringsämnen, att råvarorna är kontrollerade och produkten tillagad enligt alla tänkbara kvalitetskriterier. Därutöver har Findus annonser som visar ett otåligt skrikande barn och en uppräkningslista av allt det som behövs för att laga barnmat själv, medan det alternativ som framställs som självklart är att ”bara ta av locket” (VF 4/99).

Barn och godis

Som jag varit inne på tidigare är det skillnad mellan barns och vuxnas relationer vid vardagsmåltider respektive vid helg- och festmåltider. Ett genomgående drag i texterna om den festliga matgemenskapen är att det sker en nedtoning av auktoritetsrelationer. Det som gör det hela festligt och annorlunda är inte bara att man äter andra rätter än de vanliga eller äter någon annanstans än man brukar, utan också att relationerna mellan föräldrar och barn är annorlunda. Sinnlighet och gemenskap är tätt sammankopplade. Barnen får äta med fingrarna och kladda med maten. Bilderna i Vi Föräldrar visar små barn som stoppar buldeg i munnen, texterna berättar om goda dofter, glada barn och nöjda föräldrar. Julbaket i Vi Föräldrar 12/97 beskrivs rentav som ”en orgie i deg, karamellfärger, choklad och mjöl” (jfr Johansson 2005b). Vid fredagsmyset vill vi ”vara tillsammans, slappna av efter arbetsveckan och unna oss något extra”, och då är det nästan dubbelt så viktigt att ungarna gillar det som serveras som att maten är nyttig, får vi veta i Vi Föräldrar 10/05.

Uttalandet rymmer en insikt om att nytthet och barns smak inte alltid sammanfaller. Som nämnts är det på helger och festliga tillfällen som barnen har som störst inflytande över menyn. Barnen väljer då ofta sötsaker eller snabbmat, sådant som de inte får till vardags. Det upprättas på så vis en koppling mellan barn – medbestämmande – onyttiga livsmedel – helg och fest. Som vi har varit inne på kan en orsak till detta vara att barnen vet att de får de hälsosamma produkterna ändå, och att det fria valet därför är det tillfälle då de inte bara har möjlighet att välja något onyttigt utan kanske också förväntas att göra det. Eftersom barn ofta har fri tillgång till nyttiga produkter som frukt och grönsaker hemma (SyLOW 2000, Marshall et al 2007) behöver de inte bevaka sina intressen när det gäller produkterna. Istället läggs energin på det område där det behövs, dvs på produkter med hög andel socker, fett och/eller salt. Här uppstår en situation där föräldrars strävan att bibringa barn goda matvanor kan få helt motsatta effekter, på grund av metodernas bieffekter. Ransoneringar och strategin ”äter du upp spenaten får du en glass sedan” leder till att det onyttiga framställs som det åtråvärda (Stewart et al 2006).

Att barn tycker om sötsaker är ett påstående som ständigt upprepas; av föräldrar, som använder sötsaker som belöning eller för att skapa en festlig stämning; av producenter, marknadsförare och butiker som vänder sig till barn i reklam, förpackningar, skyltning och varuplacering; av arrangörer av diverse barnaktiviteter som bjuder på glass eller anordnar godisregn; av skolor och förskolor som serverar sötsaker vid festliga tillfällen, när de vill göra barnen extra glada; av barn som uppmanar föräldrarna att köpa godis när de handlar eller använder veckopengen till godisköp (jfr Johansson et al, under tryckning). Även i Kamratposten upprepas berättelsen att sötsaker är något som barn intresserar sig för, t.ex. när man genomför godistester och presenterar godisnyheter (Johansson 2005b). Godisintresse och godiskompetens blir då ett av många sätt att definiera barn som kategori, att avgränsa dem från vuxna, något som görs på många olika sätt i Kamratposten. Kategorier upprätthålls genom ”borderwork” (Thorne 1993), genom att gränser markeras och skillnader accentueras. Det sker i sin tur genom att näraliggande kategorier tillskrivs motsatta egenskaper, som framstår som essentiella. Barn förses med vissa ”naturliga” egenskaper som vuxna inte har och vice versa. I det här fallet skiljs ålderskategorier åt, manligt och kvinnligt kön är en annan kategorisering som tenderar att producera dikotoma egenskaper. Gemensamt är att det sker en polarisering så att det som hänförs till den ena kategorin inte samtidigt tillhör den andra. Barnet som föredrar morötter och broccoli framför glass och lösgodis kan i det sammanhanget bli en svårhanterlig anomali.

Den goda måltiden är en i högsta grad kroppslig upplevelse. Dofter, smaker, hanterandet av mat och matredskap, känslan av att vara hungrig, sugen, belåten, mätt eller däst, kroppens placering och kroppsställning – stilla eller i rörelse, inomhus eller utomhus – allt tillsammans skapar unika måltidsupplevelser. När den goda måltiden som gemenskapsupplevelse ska iscensättas görs därför också överväganden som har med de kroppsliga upplevelserna att göra. Med vilka produkter skapar jag störst glädje på barnkalaset? Vilken sorts mat passar att äta med kompisarna framför videon? Vad ska vi bära med oss i ryggsäcken på skogspromenaden eller packa in i bilen för söndagsutflykten? Det gäller också att hantera kopplingarna hemlagat – autentiskt – familjegemenskap kontra industri-tillverkat – onaturligt – opersonligt och hitta lösningar som både fungerar praktiskt och ger den eftersträvarsvärda positiva helhetsupplevelsen. Inte minst betydelsefullt är det att uppmärksamma hur olika kroppar, t.ex. barns och vuxnas, skapar matupplevelser, sympatier och antipatier, och att dessa olika kroppars framställningar inte alltid passar ihop med varandra.

Kapitel 4. Måltiden som maktkamp

Hjälp! Mitt barn vägrar äta!

Genom åren finns ett återkommande tema i Vi Föräldrar, vilket omges av en hel del ångslan och oro, nämligen att barnet äter för lite eller inte äter den mat som föräldrarna vill att det ska äta. Temat behandlas i artiklar, expertfrågor och insändare. Rubrikerna ger en överblick över fältet: En sked för mamma, en sked för... (VF 4/69), ”Varför har vår dotter så dålig aptit?” (VF 2/75), ”Min unge äter som en häst, ”Min plockar som en sparv” (VF 5/77), Maten – först betyder den allt, sen kan matbordet bli slagfält” (VF 1/79), Vad gör man när barnen inte vill äta? (VF 1/81), Så slutade Emma matvägra (VF 5/95), - Snälla, bara en sked till! (VF 8/97), Hur ska vi få henne att äta? (VF 6/07). I texterna framgår att det är mycket ångestskapande för föräldrar när barn vägrar att äta, ja, det tycks rentav vara det allra kraftigaste maktmedel som barn kan ta till. 2005 skriver signaturen Panikslagen Mamma till Vi Föräldrars psykolog och berättar om den 5-årige sonen som är ”jättepetig med sin mat” och bara vill äta korv och pannkaka. Hon återger en scen från middagsbordet:

Vi föräldrar sa att sonen skulle äta en liten bit falukorv, en liten potatis och lite grönsaker. Då åt han en pytteliten bit korv. När det var dags för grönsaken tvingade han fram ett hulkande och kräktes på tallriken. Inte första gången heller, kan jag tillägga. /.../ Vi har provat allt – ignorerat hans beteende, låter honom laga mat varje kväll, skriket och gormat. Problemet är enormt och vi vet inte vad vi ska göra eller vända oss. (VF 9/05)

Det föräldrarna, som mamman ovan, oroar sig för är att barnet inte äter tillräckligt, att det inte får i sig alla näringsämnen, som de behöver, att det inte ökar i vikt. Texterna vimlar av beskrivningar av barn vars middagar består av en halv köttbulle, en tugga på en smörgås eller fem ärter. Företeelsen tycks vara så välkänd att det uppstått ett talesätt, som används några gånger i de tidigare årgångarna, där det talas om barn som ”tycks leva på frisk luft och solsken”. Berättelserna om det matvägrande barnet i Vi Föräldrar är en genre som innehåller vissa komponenter: beskrivningar av hur matvägran yttrar sig, föräldrarnas reaktioner och maktlöshet, problemanalys samt expertens (läkarens, artikelförfattarens eller andra föräldrars) goda råd. Problemet är stabilt över tid, alla komponenterna framträder likartat under perioden. Föräldrar blir nervösa, ångsliga, arga eller uppgivna, de tjatar, lirkar, ställer krav, ger efter osv. Problemanalysen innehåller i ett första steg några konstaterande av fakta: att det sällan är något kroppsligt fel på barnet om det vägrar äta och att inga barn frivilligt svälter ihjäl om det finns mat tillgängligt. Det

påpekas också att olika barn har olika stor aptit, att aptiten växlar för samma barn och att barn i allmänhet är skeptiska inför nyheter och kan behöva tid att vänja sig (jfr Koivisto Hursti 1997). Nästa steg är att fundera över var problemet ligger och här är svaret i allmänhet att det är föräldrarna som är problemet, att det är deras oro, krav och förväntningar som skapar en spänd stämning kring matsituationen, vilket leder till att barnet vägrar äta.

Barn med allvarliga, långvariga eller återkommande matproblem har i regel föräldrar som sett till att mat och problem hör ihop. Överdriven oro, omsorg, fixering vid mat och mattider, näringsvärden, kaloritabeller och uppmuntrande påhejningar till den trumpne ungen gör honom just – trumpen (VF 1/81)

Tänk dig själv, om du äter lunch med några arbetskamrater. Du är hungrig och äter upp allt på tallriken. En av dina arbetskamrater börjar jollra med dig och säger:

- Gud vad duktig du är. Du åt upp *allting*.

Är man hungrig äter man, barn eller vuxen. Det är inget att jollra om. (VF (/97)

Råden som ges från experter såväl som från artikelförfattare och föräldrar är att man ska ha en avspänd attityd till barns ätande, inte tjata eller tvinga utan lita på att barnen får i sig det de behöver. Budskapet ska vara att mat är njutning och måltiden en tid för trivsam samvaro. Man ska inte lägga några moraliska aspekter på ätandet; man äter för att man är hungrig, inte för att göra mamma och pappa glada. Inte heller ska föräldrarna laga särskild mat till barnen eller bara servera deras älsklingsrätter; regeln ska vara att föräldrarna bestämmer vad som ska serveras, medan barnet bestämmer om och hur mycket det ska äta. Att avstå från att äta går bra, det är inte farligt att vara hungrig och vid nästa måltid äter barnet säkert mer. En annan regel är därför att man inte ska tillåta något småätande mellan målen. Men också att man ska anpassa måltiden efter barns behov, t.ex. inte lägga upp för stora portioner och servera mat där det syns vad det är istället för att blanda ihop allt. Så här ser huvuddragen i berättelsen om det matvägrande barnet ut under hela perioden.

De flesta håller nog med om att råden verkar förnuftiga och ibland helt självklara, men när råden ska omsättas i praktiken uppstår oklarheter och nya frågor. Föräldern ska bestämma vad som sätts på bordet, men man serverar inte gärna det som man i förväg vet att barnet ska rata, och hur liten variation kan man ha på vardagsmåltiderna? Är det rimligt att servera två alternativ? Räknas smörgås in i måltiden och är det i så fall okej att barnet äter fem ärtor och fyra smörgåsar? Och vad gör man om barnet trots allt inte äter nästa gång? Eller nästa? Vid läsningen av texterna inser man att barn kan vägra att äta betydligt längre än vad föräldrars tålamod räcker. Tjat, gräl och hotelser tycks därför vara ett inte helt ovanligt medel för att få barn att äta, trots goda föresatser och trots att metoden förkastas i både

Vi Föräldrar och av forskningen. Ulla-Kaisa Koivisto Hursti fann i en studie ett negativt samband mellan kritiska kommentarer från föräldrarna och barns ätande. Forskaren videofilmade familjerna vid måltiden och fann att ett vanligt beteende bland föräldrarna var att ge negativa kommentarer om att barnet inte åt tillräckligt. Men det visade sig att ju mer föräldrarna kritiserade barnet, desto mindre åt det (Koivisto Husti 1997:29). Sådana rön är kända även bland Vi Föräldrars experter.

Föräldrastrategier och expertråd

Tjat och hot är alltså ett inte ovanligt inslag i barnuppfostran, som rutin eller sista utväg när tålamodet tryter. Men forskare som undersöker familjers matvardag har också sett att föräldrar har en mängd olika strategier för att få barn att äta det de vill. Redan i butiken har man familjemedlemmarnas preferenser i bakhuvudet och väljer bort produkter som man vet är impopulära (Shanahan & Pipping Ekström 1999, Anving 2008). För att göra maten nyttigare utan att det märks, kan man blanda i rivna morötter eller spenat i pannkakorna, grovt mjöl i bröddegen, och banan istället för glass till efterrätten, tips som också finns i Vi Föräldrar (jfr Arvidson et al 2006). Ett sätt är att hitta på roliga namn på rätterna (Cook 2008), att servera två alternativ eller att tillämpa regeln ”tre tuggor” (ibid., Sellerberg 2008). Sen gäller det att barnen inte genomsådar strategin. ”Man försöker ge dem ett hälsosamt alternativ och de nosar upp det varenda gång”, säger en mamma uppgivet i Cooks undersökning (Cook 2008:12, min översättning). Det är uppenbart att det verkligen kan handla om en motsättning mellan två kontrahenter, ja, rentav mellan två ideologier. Barnet som matvägrar och föräldern som på olika sätt försöker få det att äta upprepar en berättelse som handlar om makt och ansvar, där generation görs genom att formell föräldramakt ställs mot barns underordnade motmakt och där föräldern och inte barnet har ansvaret för barnets näringsintag. Matbordet är inte den enda plats där generation görs på detta sätt, men i den sammansättning av människor, kroppar, ting och normer som utgör måltiden, produceras de allra starkaste känslorna, de som handlar om liv och död. Till skillnad från andra potentiella konfliktorsaker som sömn, toalettvanor eller tv-tittande handlar måltiden om överlevnad. ”Äta bör man, annars dör man”, det vet varje förälder som hjälplös lockar, lirkar, tjatar och grälar för att få sitt barn att öppna den envist hopknipna munnen.

Upprepningen av berättelsen om det matvägrande barnet har ett flertal variationer, men det är svårt att se en långsiktig förändring när man följer diskussionen i Vi Föräldrar. Det finns dock inslag som på någon punkt avviker från huvudfåran och som också kan betraktas som tidstypiska. Medan det vanliga i Vi Föräldrars artiklar är att en journalist skriver texten och refererar till experter, är en artikel från 1969 skriven av experten själv, en docent och barnpsykiatriker. Hans analys av problemet och hans råd till föräldrar överensstämmer med vad som sägs i de andra

texterna men artikeln känns också tidstypisk av två skäl. Dels intar han ett utpräglat uppifrånperspektiv. Medan ett vanligt grepp hos Vi Föräldrars reportrar är att hänvisa till egna vedermödor som föräldrar, framträder denna artikelförfattare uteslutande som expert, uttalar sig enbart i kraft av sin yrkesroll. Dels är det föräldraproblem han talar om framför allt mammans problem, närmare bestämt ”den nervösa, ängsliga, matpedantiska eller över huvud taget umgängespedantiska modern”, som kanske ”visar sura miner eller säger att man är en stygg flicka som gör mamma ledsen för att man inte äter upp vad som läggs för en osv.” (VF 4/69) Matproblem hos barn framstår i den här artikeln som tämligen allvarligt, och kan föranleda att föräldrarna behöver gå till en doktor för att få bukt med sina egna problem, enligt författaren. Han talar helt enkelt utifrån den vita rockens auktoritetsposition, som förmodligen var mer stabil 1969 än vad den är idag.

En annan artikel som avviker från det gängse mönstret är från 1983 och har rubriken ”Vill inte!”. Den tar inte bara upp matvägran, utan också vägran att sova och bajsar och här nämns något som inte finns i de andra texterna, nämligen att barn behöver motstånd. ”Möter barnet inget motstånd blir det inte den kamp som det behöver för sin frigörelse”, säger den barnpsykiatriker som uttalar sig här, och menar att föräldrar ska vara glada över att barnen prövar och lär känna sin egen kraft. Här spårar vi 1970- och -80-talets framlyftande av det starka, aktiva barnet, som deltar i umgänget med de vuxna på samma villkor och vars röst är värd att lyssnas på.

Ett expertråd som går i motsatt riktning kan vi ta del av 2005. Här svarar barnpsykologen den panikslagna mamman som citerades inledningsvis, vars protester genom att kräkas, med att det finns ett område där man inte ska ta strid med barnet, nämligen maten.

Tala om för honom att ni tänker ge upp kampen och att han hädanefter bara ska få sin älsklingsmat korv och pannkaka. Och så ger ni honom just det och inget annat. Utan några kommentarer. Om ni går bort frågar ni om han vill ha med sig korv eller pannkaka. Om andra kommenterar, säger ni bara: ”Vår kille äter bara korv och pannkaka – det är inget att diskutera.” Min erfarenhet av den här metoden är att matvägraren till slut kommer att bli nyfiken på annat.

Svaret innebär ett förslag att avdramatisera både föräldraauktoritet och närings-tabeller, en uppmaning att avstå från att upprepa berättelsen om barnet som vägrar äta och föräldern som ska ta ansvar för att det gör det. Huruvida det lyckas eller istället omvandlas till ännu en version av maktkamp beror förstås på de deltagande aktörerna.

Ett annat inslag, som kan anses tidstypiskt, och som står i kontrast till expertens roll i exemplet från 1969, är att i de senare årgångarna av Vi Föräldrar får föräldrar

själva agera rådgivare. 2007 har Vi Föräldrar infört spalten "Föräldrarådet", där läsarna själva inbjuds att svara på frågor som föräldrar ställer. I nr 6 2007 är månadens fråga just hur en förälder ska få sin fyraåring att äta något mer än en och annan pannkaka, morotsstav eller köttbulle. Svaren uppvisar en stor variation, där vi återfinner både gamla välkända råd och nya kreativa grepp: Oroa dig inte; barn svälter inte ihjäl. Gör maten rolig med hamburgare i hjärtform och en båt av potatismos med kassler som segel och ärtor som roder och mast. Lägg upp mat som knastrar när man tuggar den. Se till att den lilla mat hon äter innehåller mycket näring. För matdagbok över allt hon stoppar i sig – kanske äter hon mer än ni tror. Stressa inte, tvinga inte, sök läkarhjälp om problemet är allvarligt. Servera pytteportioner på dockservis eller låt henne plocka ur en skål med nyttigheter framför Bolibompa. Ta reda på om hon är överkänslig mot mjölk eller gluten. Som synes återfinns här de råd som vi tidigare mött från experter, men också andra, mer lekfulla varianter. Flera av råden är inriktade på att göra ätandet till en mer sinnliga upplevelse; forma om maten till små konstverk, höra och känna hur det känns när man tuggar knäckebröd eller råa morötter, äta med fingrarna, äta på leksaksporslin eller i kombination med tv-njutning. Samma inställning har artikelförfattaren 1995 som skriver på temat "Så får du i barnet grönsaker!" Lösningen är att ta med barnet på inköpsrundan till saluhallen där de kan "njuta av färgprakten och de lockande dofterna". Allra bäst är en egen trädgårdstäppa. "Att få plocka upp sina egna morötter eller knipsa av egna tomater eller bönor brukar locka den mest envetne grönsakshatare till ett litet smakprov." (VF 8/95).

Annonsernas matglada barn

Föräldrars oro för att barn inte får i sig den näring de behöver är, inte oväntat, något som annonsörerna i Vi Föräldrar, drar nytta av. I en tidigare studie av Vi Föräldrar och Kamratposten, med syftet att undersöka hur socker framställs i de båda tidskrifterna, fann jag att annonsörerna erbjöd föräldrarna lösningar på problemet med kräsna barn genom att koppla den annonserade varan till barns smak och aktörskap, samt till glädje och njutning (Johansson 2005b). Budskapet i de här annonserna var att barn vet vad de gillar, att de gärna kan få ha leksaker på bordet eller äta framför tv:n, och att om bara barnet får äta hur och vad det vill, så är det heller inget problem för föräldrarna. Barn är kompetenta "beings" som vet vad de behöver, de är aktiva och klarar sig bra om de lämnas ifred om man tar hänsyn till deras preferenser (ibid:32). En annons från 1973 med dessa utgångspunkter gör reklam för Kellogg's Frost Flingor. Tre barn har med sig serie-tidningar, ritblock och färger vid matbordet och annonstexten meddelar att barn gillar att leka såväl som att äta goda mellanmål, och att det inte alls gör något att de har roligt när de äter. Ett annat exempel är den karska flickan i en annons från 1975, som håller ett paket Semper Barnflingor i famnen och deklarerar: "Jag äter

nyttiga flingor bara om dom är goda". Ett tredje exempel är från 1995 där en tvåårig tuff flicka iklädd solglasögon presenterar sig själv och sin favoritmat "Välling! Välling! Välling!" (VF 4/95), på ett sätt som antyder att här inte finns plats för förhandlingar.

Men annonserna visar också prov på andra strategier. Vid några tillfällen finns direkta tilltal till oroliga föräldrar. "Smaken är olika..." lyder rubriken på en annons från Findus 1969, med bilder på barn som var och en har sina preferenser: Annika gillar inte leverrätter, Dennis vill aldrig ha fiskpuré och Martin spottar ut all barnmat med tomat i. Budskapet är att Findus har barnmat för varje smak. "Så man vet att barnet får den näring det behöver." (VF 4/69). Rubriken på en annons från Mjolkfrämjandet 1971 kan förväxlas med en artikelrubrik: "Vad gör man när dom inte vill äta?" Mjolkfrämjandet propagerar här för sin broschyr "Barn och mat", där föräldrar kan få goda råd om hur man ska handskas med matvägrande barn. Annonsen ger också besked om att mjölk innehåller högvärdigt protein, kalcium och vitaminer och "därför gör ett glas mjölk till maten extra nytta när matlusten tillfällig försvunnit" (VF 11/71). Sinnlighet, matglädje och njutning är en självklar komponent i annonser för matvaror, men i annonserna för mat till barn framstår pålitlighet och seriositet som ännu mer betydelsefullt. De båda ovanstående annonserna vinnlägger sig om ett förtroendeingivande tilltal. Fakta som förmedlas i annonserna är desamma som vi känner igen från artiklar i Vi Föräldrar och från experternas svar. Ett annat grepp är "mannen i den vita rocken", som framträder några gånger som garant för en produkts trovärdighet.

En uppgift som återkommer i annonserna, och som också har stöd i den redaktionella texten om barns matvanor, är att barn ofta är skeptiska inför nyheter, att de föredrar några få favoriter framför att pröva på okända smaker och konsistenser. Slutsatsen blir att det därför är klokast av föräldrarna att satsa på några säkra kort, och att vara mer glada över att barnen alls äter än att bekymra sig över vad maten innehåller. Kellogg's annons för Frostflingor från 1973 kan sägas appellera till den här uppgiften. Bilden föreställer ett flingätande barn framför tv:n och texten lyder "Ungar vet vad dom gillar." "Säg det barn som kan motstå en tallrik Frost Flingor och ett spännande TV-program." Under slutet av 1980-talet har dock Semper en annonsserie som satsar på utmana diskursen om barns motstånd mot smaknyheter. Ett litet barn står vid ett bord och har fått syn på ett antal barnmatsburkar. "Äntligen för mig själv! Nu ska jag passa på att prova något nytt!", lyder texten. Här framställs snarare en idealbild av det matglada barnet, som i verkligheten naturligtvis inte behöver smyga med att prova nya smaker, utan gör gemensam sak med föräldrarna i det projekt som går ut på att barnet ska vänja sig vid nya smaker och få en varierad och näringsrik kost.

Varumärken är en självklar del i familjers vardag, så även i matvardagen. Familjen på shoppingrundan köper inte yoghurt, flingor och bröd utan Yoggi, Corn Flakes och Hönökaka. Studier visar dels att kända varumärken har stort inflytande när det gäller barns matpreferenser (Stewart et al 2006), dels att barn uppfattar vissa varumärken som specifikt riktade till dem (Cook 2008). Vi kommer här tillbaka till temat om hur föreställningar om "barnmat" och "vuxenmat" aktualiseras och upprepas av olika aktörer och i olika kontexter.

Göra generation i retorik och praktik

En kamp mellan motsatta intressen...

I både forskningslitteratur och medier som Vi Föräldrar och Kamratposten målas tidvis en bild upp av att två kontrahenter med motsatta syften kämpar mot varandra; föräldrarna försöker få barnen att äta frukt, grönsaker, grovt bröd och middag enligt tallriksmodellen, medan barnen kämpar för att få pizza, hamburgare, läsk och godis och slippa äta upp broccolin och fiskgrytan. Föräldrar kan, som i Daniel Cooks amerikanska studie, uppfatta barnen och deras önskningar som ett hot mot barnens hälsa, och se som sin uppgift att garantera att de får tillräcklig näring, något som barnen inte skulle klara själva (Cook 2008). I denna strid utvecklar varje sida sina strategier. Föräldrarna har den ekonomiska makten och är de som köper och lagar maten, och med förklaringar, hot och tvång, men också förhandlingar och kompromisser, försöker de få barnen att äta det som serveras. Barnens arsenal i kampen för att få det som föräldrarna anser vara ohälsosamt består av att "fråga, be, skrika och gnälla, och därefter att köpslå, övertala och använda emotionella strategier" (Marshall et al 2007:166, min översättning). Det är en kamp där barnen i högsta grad har marknadsföringen på sin sida, eftersom denna på olika sätt strävar efter att stärka barns ställning, genom att tilltala barn som kompetenta konsument, appellera till föräldrars ängslan eller framhäva tjatmaktens inflytande.

Att hävda barns rättigheter är inte kontroversiellt så länge det handlar om barns rätt till liv och hälsa, till trygghet, utbildning och lek eller rätten att göra sin röst hörd och bli lyssnad på. Men när marknadsföringen tilltalar barn som konsument och ekonomiska beslutsfattare blir det mer komplicerat. Det hänger samman med den uppdelning av konsumtion – produktion, privatliv – marknad, familj – samhälle och becoming – beings, som jag tidigare varit inne på. Det är helt enkelt komplicerat att samtidigt erkänna barn som ekonomiska aktörer och som växande individer och blivande samhällsmedborgare. Istället är det i det allmänna medvetandet tecken på ansvarsfullt föräldraskap att i möjligaste mån begränsa kontakten mellan barn och marknaden, med sin "inneboende konkurrensinriktade

och korrumperande inflytande” (Coveney 2000:153), en uppgift som ter sig alltmer omöjlig i dagens medietäta tillvaro.

... eller samarbete

Om marknadsföringen menar sig stå på barnens sida innebär det förstås inte att detta alltid är barnens uppfattning. Barn kan, precis som vuxna, vara kritiska till reklam, och i själva verket uttrycker barn sin kompetens som konsumenter bland annat just genom att ha en kritisk inställning till reklam (Johansson 2005a). Det finns andra sätt att beskriva relationen mellan föräldrar och barn när det gäller barns matpreferenser och matvanor än som en kamp mellan två parter med motsatta intressen. Det kan också beskrivas mer som ett samarbete där föräldrar är uppmärksamma på både vad barnen tycker om och vad de behöver och barnen vet att de kanske inte alltid får det de ber om. Det kan vara så att det ingår i det kulturellt överenskomna föräldra-barn-kontraktet att barn ska driva intresset att få godis, läsk och snabbmat, men att föräldrar och barn i det stora hela är ganska överens om hur en lämplig måltidsordning ser ut. David Marshall et al (2007) fann i en studie av 8-11-åriga barn i Nya Zeeland att det inte var en fråga om att barnen antingen fick eller inte fick de ohälsosamma produkter de bad om, utan att relationen mellan barn och föräldrar kännetecknades av förhandlingar och kompromisser och även att barnen i hög grad accepterade de normer för mat och ätande som föräldrarna uttryckte. Andra nyanserande faktorer är att barnen i undersökningen ofta svarade ”ibland” på frågorna om de fick äta godis o dyl hemma, om föräldrarna tillät dem köpa godis i butiken etc, vilket visar att barns godisätande har en betydande kontextuell komponent. Det är inte antingen – eller, utan det beror på olika omständigheter huruvida barn ska få olika typer av mellanmål och hur mycket. Dessutom är det naturligtvis så att även föräldrar kan vara sugna på godis och andra onyttigheter och vara med och konsumera det som köps in till fredagsmys och lördagsgodis.

Generation görs ofta, som nämnts, genom att upprätta dikotomier mellan vuxna och barn, t.ex. som i exemplen ovan genom att kategorierna föräldrar och barn tillskrivs motsatta intressen och framstår som varandras motparter. Bruno Latours huvudpoäng i boken ”We have never been modern” (1993) är att ifrågasätta dikotomier. Han menar att vi behöver dikotomierna för att i vår förståelse skilja olika fenomen från varandra, men i verkligheten existerar inga renodlade fenomen. Istället framträder ting alltid som hybrider, i nätverk eller sammansättningar med andra element. Latour hävdar att det sker en samtidigt ”reningspraktik”, som håller motsatserna isär, och en ”medieringspraktik”, som förenar och kopplar samman och är det som gör aktörskap möjligt. När ”barn” och ”vuxen” definieras som varandras motsatser är det ett exempel på en ”reningspraktik”. Den är användbar i retoriska sammanhang, då tydliga kontraster behövs för att tydliggöra ett problem

och driva ett visst intresse. Dagliga familjepraktiker, däremot, där barn och vuxna interagerar med varandra, kännetecknas mer av "medieringspraktik". Här växlar barns och vuxnas positioner i förhållande till varandra, barn kan agera och bemötas ena stunden som "beings", nästa som "becomings", och samvaron kännetecknas mer av förhandlingar och praktiska lösningar än av strikta kategorigränser och i förväg bestämda lösningar. Dessa olika sätt att göra generation, utifrån retorik- respektive praktikperspektiv, återfinns också i texter och bilder i de båda tidskrifterna.

Måltidsregler

John Coveney (2000) tar, med hjälp av Foucault, fasta på familjemåltiden som disciplineringsarena och menar att såväl barn som föräldrar vid de här tillfällena disciplineras att "äta som en familj" (ibid:125). För barnens del gäller det att lära sig alla regler som hänger samman med måltiden: att sitta på sin stol och använda porslin och bestick på rätt sätt, att äta av det som serveras, att ha ett trevligt uppträdande, att tacka för maten eller andra regler som uppfattas som viktiga i den enskilda familjen. För föräldrarnas del innebär disciplineringen ofta att skapa en tydligare struktur runt måltiderna än vad man hade innan barnen kom. Mat måste serveras på fasta tider, det ska vara lagad mat som innehåller allsidig näring och menyn ska anpassas till de enskilda familjemedlemmarnas behov och önskemål (DeVault 1991, Cook 2007, Anving 2008, Sellerberg 2008, Arvidson et al 2006, Johansson & Ossiansson kommande). I familjemåltiden konstrueras föräldrar och barn som klart urskiljbara subjekt, menar Coveney; föräldrarna konstrueras som fostrande subjekt, barn konstrueras som subjekt som ska tränas, disciplineras och övervakas (Coveney 2000:126). Därmed blir också familjen till som en enhet med två poler, vuxna och barn, som upprätthåller varandra och står i ett potentiellt motsatsförhållande till varandra, ett uttryck för av en bipolär generationsordning.

Måltiden som en arena för disciplinering uppmärksammas också av Fiese et al (2006), som behandlar det faktum att måltiden är ett tillfälle då familjeband stärks eller där bristen på familjesammanhållning blir uppenbar. Författarna skiljer på ritualer och rutiner i familjemåltider. Måltiden som ritual innefattar de symboliska dimensionerna av måltiden som stärker familjen inbördes; smeknamn och interna skämt, samtal där alla kommer till tals eller planering av familjeaktiviteter (ibid.) Rutiner handlar om praktiska ting, hur man placerar sig runt bordet, hur man dukar, att man tackar för maten eller att var och en har sina arbetsuppgifter.

Rutiner och flexibilitet

Det är till rutinerna som mycket av de fostrande inslagen förläggs. Matfostran handlar inte bara om att barnen ska lära sig att äta olika födoämnen. De vardagliga matsituationerna innehåller också en mängd inslag som kräver av föräldrarna att ta ställning till vad som ska accepteras och inte. Ska alla äta samtidigt? Är det tillåtet att leka vid bordet? Kan man sitta hur som helst? Måste man använda kniv och gaffel? Hur får man en lugn samvaro med inte alltför hög ljudvolym? I en artikel i Vi Föräldrar från 1987 diskuteras rutiner i barnfamiljer. Det konstateras att ett visst mått av rutiner behövs för att vardagen ska fungera. En fyrbarnsmamma berättar att hon håller på mat på bestämd tid, för att inte barnen ska bli hungriga och griniga, samt läggning i vettig tid. Artikelförfattaren konstaterar att det är "inte alls dumt" att ha rutiner för hemarbete och att "fasta rutiner besparar en en del onödigt grubbel och onödiga diskussioner" (VF 7-8/87). Men samtidigt finns en dubbelhet till rutinerna i artikeln. De får inte bli för rigida och styrande, "de får aldrig bli en tvångströja" betonar psykologen som uttalar sig i artikeln. Man måste också vara flexibel och inse att rutiner kan behöva ändras med tiden och att de har ett övergripande syfte: "att vi kan ägna oss odelat åt att det som ändå aldrig låter sig rutas in på allvar: föräldraskapet bl.a." (ibid.) Genomgående i materialet genom åren är att det goda föräldraskapet beskrivs som inkännande och lyhört. En tankefigur som kan figurera i bakgrunden är den auktoritära föräldern som kräver lydnad och disciplin av barnen och som får representera forna tiders ideal, vilket Vi Föräldrar redan från början tagit avstånd från. När man talar om rutinernas nytta blir det därför nödvändigt att samtidigt ta avstånd från ett förlegat ideal som man inte vill riskera att sammanknippas med.

Men det är inte alltid som Vi Föräldrars läsare har samma uppfattning som experterna. En trebarnsmamma skriver till Vi Föräldrars debattsida 1971 och är kritisk till den artikel som jag tidigare refererat till, där en psykolog menade att det inte är nödvändigt att äta tillsammans i familjen, utan att det hör till en äldre tid. Det anser insändaren vara "absolut fel". "Nog bör man väl äta middag på en gång när familjen är samlad! Vilken husmor tycker det är roligt att laga eller värma mat flera gånger? Jag tycker ungarna ska lära sig att äta ordentligt vid ett matbord. Maten är så dyr att vi inte har råd att slänga den. Därför ska vi lära våra barn både att äta det som bjuds och vara tacksamma för den", skriver hon.

Den här mamman har några regler som hon tyckte det var viktigt att lära barnen: sitta stilla, smaka på allt, äta lugnt och tacka för maten. Även i andra artiklar där föräldrar uttalar sig visar det sig att bland alla de regler som man kan tänkas tillämpa vid matbordet väljs några ut som viktigare, och blir de regler som man koncentrerar sig på. 1999 berättar några föräldrar om vilka regler, bl.a. matregler, som de har hemma och att döma av de här svaren har det sedan 1971 skett en

uppluckring av kraven på barns uppförande vid måltiderna. En mamma säger att hon helst vill att treåriga dottern ska sitta med vid matbordet, men tvingar henne inte och kan ge dispens om middagen blir färdig lagom till barnprogrammet. Inte heller måste dottern smaka på allt. Den regel mamman håller på är att man inte ska leka med maten eller kasta mat när man sitter vid bordet. I en annan familj finns regeln att man måste smaka på maten, men det finns alltid åtminstone två alternativ att välja mellan. Man måste inte sitta kvar tills alla har ätit färdigt, men går man från bordet har man ätit klart, man får inte springa omkring med sin smörgås. En tredje regel är att mamma och pappa ska få vara ifred när de vill äta ensamma i lugn och ro (VF 6/99). 2007 pratar en grupp föräldrar med varandra i tidskriften. Två av de tio frågorna gäller mat: Måste ditt barn äta upp maten på tallriken? och Kan barnet få äta glass och godis mitt i veckan? På den första frågan svarar ett föräldrapar nej, två föräldrar tillämpar principen ”två tuggor till” respektive ”fem tuggor till” och en pappa medger att han försöker tvinga i sitt barn mat, ”vilket ju inte är så bra alla gånger”. Lördagsgodis är ingen viktig princip för de här föräldrarna. Däremot kommer de in på fenomenet ”sockerberoende” som är aktuellt i mediedebatten vid denna tid och tror sig ana att några av deras barn kan ha ett sådant beroende (VF 2/07).

Anpassade regler

Regler kan således utformas med det övergripande syftet att samla familjen runt en måltid, men ett annat överordnat syfte kan vara att måltiden ska genomföras så effektivt och friktionsfritt som möjligt, och då kan det hända att man avstår från att samlas runt bordet alla på en gång. Ribban kan läggas olika högt, från att barnen inte ska kasta mat på golvet till att man är tvungen att äta upp all mat på tallriken. Om det finns en allmän uppfattning om att familjemåltider är viktiga och bra, så är det tydligt att de individuella föreställningarna om hur dessa familjemåltider faktiskt ser ut skiljer sig en hel del åt. I själva verket är det en förutsättning för att det ska råda bred konsensus om en idé, att den ger ett brett tolkningsutrymme, att var och en kan lägga in sin mening i den, samtidigt som den utgör ett väl avgränsat ”paket” av ting, rutiner och värden (Czarniawska & Joerges 1996). När var och en kan omfatta idén om den goda familjemåltiden på sitt sätt, så är det inte svårt att vara överens om att gemensamma familjemåltider är goda. Idén hålls sedan vid liv och ges ny energi varje gång den upprepas, eller ”översätts”, med sina individuella variationer. Det här sättet att förstå en idé kommer från aktör-nätverksteori, som den tolkas av organisationsteoretikerna Barbara Czarniawska och Bernward Joerges (1996). De poängterar att en idé inte kan förflytta sig ensam, enbart som en tanke, utan att den måste förenas med andra element, som ting, texter, människor samt politiska, ideologiska och organisatoriska strukturer. Förflyttning av idéer sker genom ”översättningar”, ett begrepp som myntats av Bruno Latour, och som han förklarar innebär ”omkastning, glidning, uppfinning, mediering, skapande av en ny

länk som inte fanns förut och som delvis modifierar de två aktörerna” (Latour 1993:6, min översättning). De två aktörerna är det som översätts (idé om familjemåltiden) och den som översätter, vilken kan vara en ett barn, en vuxen, en tidskrift, en kokbok, en livsmedelskedja etc. Översättning innebär helt enkelt att ”sätta över” något i en annan tid eller ett annat rum (Lindberg 2002:64). Det viktiga är att en idé inte sprids av en inre kraft, utan genom att olika aktörer förser den med energi, men då även modifierar den i någon mån.

Lördagsgodis som idé

En idé som varit aktiv och levande i svenska barnfamiljer i femtio år är den som har etiketten ”lördagsgodis”. Idén tog form under 1960-talet, i samband med att svenskarna fick lediga lördagar och samtidigt med andra åtgärder för att förbättra barns tandhälsa, som fluortandkräm, fluorsköljning i skolorna, information om tandborstningsteknik samt fri tandhälsovård för barn och unga (Johansson 2005b). Idén stärktes genom att rekommenderas av tandläkare och myndigheter, genom att materialiseras i form av en godispåse, knyts till en av veckans dagar och bli en självklar del av familjens rutiner. Åtgärderna fick goda resultat, barns och ungas tandhälsa förbättrades stadigt från 1970-talet och framåt (Socialstyrelsens folkhälsorapport 2001, Folkhälsan i Västra Götaland 2002). Idag väcks farhågor om att tandhälsan bland barn och unga är på väg att försämrats igen, till följd av ökat intag av läsk och söta färdigprodukter, ökat småätande, och en mindre strikt attityd till när och var barn får äta godis. Om attitydförändringar när det gäller godis är en av orsakerna till nedgången i tandhälsa, kan vi alltså se den avspelas bland de föräldrar som intervjuades 2007 i Vi Föräldrar. En artikel i Kamratposten 10/1997 med titeln ”Godis – inte bara på lördagar” visar på samma tendens, samt att barntidningen i det här fallet kanske låg tio år före föräldratidningen. Medan idén om lördagsgodis bygger på fasta rutiner, disciplin och uppskjutande av njutning anknyter deras svar mer till 2000-talets tendenser till flexibilitet, livsnjutning och ovilja att moralisera.

Matfostran ur barnperspektiv

I materialet framstår matvägrande barn helt och hållet som ett problem som engagerar föräldrar. Ingen enda insändare i Kamratposten kommer från barn som är oroliga för att de äter för lite eller för ensidigt. Däremot finns en hel del material i Kamratposten som ger barns perspektiv på föräldrars och andra vuxnas strategier när det gäller att få barn att äta mat som föräldrarna vill att de ska äta och på ett sätt som de vuxna vill. I en insändare från 1971 berättar en flicka som är nio år att hon inte tycker om så många maträtter men att hennes föräldrar blir arga när hon frågar om hon kan få slippa äta. Medan experterna i Vi Föräldrar var överens om

att barnens matproblem i själva verket är föräldrarnas, är den här flickan inte lika säker på vems felet är: "Jag kan väl inte hjälpa att jag inte tycker om en maträtt! Eller kan jag det?" skriver hon. För henne är alltså problemet att föräldrarna pressar henne att äta mer än hon egentligen vill *och* att hon skulle kunna vara föräldrarna till lags om hon tyckte om fler maträtter. Det hon är osäker på är om smaken är en viljeakt från hennes sida, vilket hennes föräldrar tycks anse. Insändaren är ett bra exempel på en generationsordning som ger vuxna tolkningsföreträde.

Karaktéristiskt för Kamratposten är annars att man ofta, både i insändare och artiklar, intar ett mer tydligt oppositionellt förhållningssätt gentemot vuxna. En både aktivistiskt och ironiskt hållen artikel från 1985 tar upp temat vett och etikett och tar klar ställning för barn och mot etikettsregler. "Vet hut! En lektion i det som ingen egentligen behöver veta", heter artikeln, som menar sig vara ett alternativ till etiketsböcker som skrivs av människor som alltid tror att de vet bättre än andra hur man ska uppföra sig. (KP 15/85). Etiketsböcker och blivit populärt igen, får vi veta. Efter en period då människor levde enkelt, köpte begagnat och ordnade knytkalas, är det inne med lyx, märkeskläder och fina fester, och då kommer etiketsböckerna. Synd bara att det är så lite vett och så mycket etikett, skriver artikelförfattaren, som tycker att det inte behövs några böcker för att vara vänlig och omtänksam. I artikeln ges exempel från en nyutkommen etiketsbok, där det bl.a. står att barn förr i världen "kärleksfullt" uppfostrades med häftstift runt tallriken för att vänja sig vid att inte lägga armbågarna på bordet, vilket gjorde att de barnen fick det enkelt som vuxna. "Ja, jämfört med en sån barndom måste vilket vuxenliv som helst kännas enkelt", kommenterar Kamratposten sarkastiskt. Man påpekar också att det inte är tecken på god ton att människor förtrycks på grund av ålder och storlek, när det sägs att barn bör få tårta sist på kalaset, betjänas sist i affären och helst inte medföras på restaurang. Etiketsreglerna förlöjligas i bilder där en pojke vid kalasbordet frågar sin bordsdam om hon ursäktar att han andas och en annan pojke genomför en komplicerad presentationsceremoni mellan sin kompis och sin syster: "Egon, får jag presentera min syster förskolestudenten Annakajsa Bredlund! Annakajsa, det här är min studiekamrat grundskolestudenten Egon Rundström."

Artikeln är politisk genom att ta ställning både när det gäller klass och generation. 1970-talets solidariska vänsterideologi ställs mot ett klassamhälle, där "rika människor" på olika sätt försöker bevisa att de är bättre än "vanligt, fattigt folk". Detta stämmer väl med Kamratpostens linje under 1970- och 80-talet, som reflekterade den tydliga antagonism mellan arbete och kapital, som var framträdande under den här perioden (Lindqvist 2001). En figur som framträder i tidskriften några gånger under den här tiden är den girige kapitalisten i form av

godisfabrikanten som tjänar pengar på fattiga skolbarn (Johansson 2004). I artikeln om vett och etikett kombineras klasskritiken med en generationskritik, som kraftfullt hävdar barns rätt att sitta på bussen om man är liten och klen och har ett långt jobbigt liv framför sig, eller att ta tårta först på kalaset, eftersom ”barn ofta älskar tårta mer än vad vuxna gör”.

De flesta inslag på temat matvanor och matfostran återfinns annars från 1991 och framåt. Ett par insändare har synpunkter på regeln att man måste sitta kvar vid matbordet tills alla har ätit färdigt. 1991 skriver en flicka att hon har ett ”jättestort problem”. Hennes föräldrar vill att man ska sitta kvar vid matbordet tills alla har ätit färdigt, men hon äter snabbt och orkar inte vänta. Nu ber hon KP:s läsare om hjälp att hitta fler ursäkter för att gå från bordet, för hennes egna har tagit slut. Tecknaren som illustrerat insändaren bidrar med en ursäkt i sin bild på en familj som sitter vid matbordet och en flicka som säger: ”Väldigt gott, men OJ så gasbildande!” 1995 kommer nästa insändare som tar upp regeln om att sitta kvar vid matbordet. Insändaren slår an en rebellisk ton och uppmanar ”alla förtryckta” att ”PROTESTERA” mot denna regel, men tycks framför allt protestera av solidaritet med andra eftersom han/hon tillägger ”tacka vet jag min familj”. En tredje insändare från 1990-talet kommer från en flicka som blivit arg på ett radioprogram där ”en gubbe” påstod att ungdomar är slöa, bara hänger framför videon och äter pizza och hamburgare. Den beskrivningen känner insändare inte igen sig i. ”Fram för bättre radio”, avslutar hon (KP 12/93). Bilden som illustrerar insändaren är på hennes sida. En överviktig man sitter hopsjunken i en fätölj framför tv:n, dricker öl, slänger i sig chips och säger: ”Slappheten hos ungdomar liksom breder ut sig tycker jag!”

Generation som politisk fråga

Förflyttar vi oss tio år framåt till 2003 hittar vi en artikel i Kamratposten som handlar om orättvisa regler. Ingressen lyder:

Lärarna dricker kaffe och mumsar bullar i lärarrummet. Eleverna står ute på skolgården och fryser. Lärarna kan ringa hur mycket de vill. Eleverna får sina mobiler beslagtagna. Varför ska det vara så orättvist? Får det verkligen vara så? (KP 14/03).

Återigen är temat generationsmotsättningar. Berättelsens dynamik är motsättningen mellan två samhällsklasser, vuxna och barn, där den senare är missgynnad, och berättelsens syfte är att belysa och kritisera detta faktum, men också att göra något åt det genom att ge mer makt till den diskriminerade gruppen. Detta sker bl.a. genom att i Kamratposten ge offentlighet åt barns röster i frågan. Artikeln citerar barn som berättar om bra och dåliga regler i skolan och hemma. En del av reglerna gäller mat. Att man inte får slänga mat i skolmatsalen, att

sexorna får äta godis i skolan men inte elever som går i ettan till femman, att man måste äta upp ärtsoppa, att man måste äta frukost fast man inte vill är exempel på regler som de intervjuade barnen tycker är dåliga. Men att man bara får äta godis en dag i veckan, att man ska hjälpas åt att plocka undan efter maten och att man inte får äta glass och godis vid datorn nämns som exempel på bra regler. Två barn, en flicka vars föräldrar tillämpar en auktoritär uppfostran och en pojke, vars föräldrar har en demokratisk uppfostringsmetod, får också berätta mer utförligt om hur det går till hemma hos dem. Inte oväntat framställs den demokratiska metoden som den bästa. Pojken är nöjd med sina föräldrar, som verkligen lyssnar på honom och ger honom inflytande. Flickan "hatar regler", tycker att det ofta är bråk runt matbordet, och är arg för att hon själv måste sitta fint vid bordet, medan pappan tillåter sig att lägga armbågarna på bordet. Även bilderna visar vilken familj som är mest önskvärd. I bilden till pojkens familj sitter mamma och pappa i soffan och lyssnar intresserat på sonens argument för att man ska köpa en viss bil. I bilden till flickans familj, som sitter vid matbordet, skriker en mamma med högrött ansikte åt flickan: "Inga armbågar på bordet!! Tänk om kungen kom på besök!"

Kamratpostens projekt att bemyndiga⁴ unga görs framför allt genom att ge utrymme för barnens åsikter, och det är vad som utgör den största delen av den här artikeln. Men man bidrar också till projektet genom att informera sina läsare om deras rättigheter, i det här fallet om vad skollagen säger när det gäller elevdemokrati, ordningsregler och straff, och hur man som elev kan driva frågor om medbestämmande.

Humor och äckel som barnkulturell markör

Att ge röst åt barn och unga, att ge information och att använda humor för att förlöjliga eller ironisera över vuxenvärlden är tre metoder som används i Kamratposten för att hävda barns rättigheter och barns perspektiv. Det är framför allt illustrationerna som används för att ge en humoristisk distans åt vuxnas svagheter, t.ex. genom att visa att vuxna själva inte tillämpar de regler som man vill att barnen ska följa, och på så sätt visa det absurda i situationen. Den chipsätande mannen är ett exempel, ett annat är illustrationen till en artikel om frukost. En flicka sitter framför ett bord dukat med allehanda nyttigheter: gröt, bröd, yoghurt, leverpastej, ost, ägg, mjölk och äpple. Bredvid står mamman i uttrampade tofflor och morgonrock, med cigarett i mungipan. Hon rör ut snabbkaffe i en mugg med varmvatten som tas direkt från kranen och säger till flickan "Ät! Frukosten är dagens viktigaste mål!"

⁴ Engelskans "empower/empowerment" är begrepp som bättre täcker in vad jag vill ha sagt, dvs. att ge någon förutsättningar för ökad makt över sitt liv, men det finns tyvärr inte några bättre svenska begrepp än "bemyndiga/bemyndigande".

Ett tredje sätt att skapa distans till vuxenvärlden och dess regler är att göra en karnevalisk omkastning eller absurd överdrift, vilket sker i tecknade serierutor. 2003 får vi göra ett besök vid Familjen Flugas matbord. Föräldraflugorna och barnlarverna äter soppa, barnen äter med sked, medan föräldrarna doppar snablarna i soppan och sörplar. ”Sörpla duktigt nu!! Så får ni bada i soppan sen!” lockar föräldrarna. Men barnlarverna säger ”Urk” och ”Jag vill bada i en sjö”, och lämnar bordet med de plaskande föräldrarna, med kommentaren att ”vuxna är konstiga”.

Historien om Familjen Fluga är en av flera skämtserier i Kamratposten på temat mat. Ett par andra berättelser handlar om pojkar som ska laga till något riktigt överdådigt, men själva blir uppslukade av de jäsande degarna. Ytterligare en serie handlar om häxan som lagar en skolmåltid bestående av spindlar, fladdermuskräks, ormtungor och grislort. Äckel är ett känt tema i kulturprodukter av barn, t.ex. i roliga historier och ramsor (Palmenfelt 1991, 1992), där ett syfte är att chockera vuxna. I Kamratposten är det dock inte bara barnen själva som i insändare eller egna teckningar förmedlar vämjeliga ting, det ingår även tidvis i tilltalet från redaktionen till läsarna. När jag i skrivandes stund går in på Kamratpostens hemsida, KPwebben, läser jag som ingress till avdelningen Prat:

Gillar du att prata och diskutera grejer? Då är KPwebbens stora forum Prat stället för dig. I Prat kan man diskutera vad som helst: Är skolans kycklinggryta gjord av snor? Vem är bäst i landslaget? Hur slutar sista Harry Potter-boken? Vad är meningen med livet?

Kamratpostens tilltal till läsarna innebär stundtals att anamma de barnkulturella uttryck som brukar fördömas av vuxenvärlden. Om omdömet om kycklinggrytan gjorts i ett annat sammanhang, t.ex. sagts av ett barn till skolmåltidspersonalen, hade det troligen medverkat i att skapa en konflikt och i att vidga gränserna mellan barnet och de vuxna. I Kamratposten-kontexten verkar det tvärtom till att överbrygga gränserna mellan vuxna och barn – redaktionen visar att de ”är på barnens sida”, genom att uttrycka samma sorts humor och ha samma skeptiska inställning till skolmåltiden som de antar att läsarna har.

Att äckel och chockerande inslag finns som en möjlig ingrediens i barns kulturella uttryck visar undersökningen av Alan Metcalfe m.fl. (2008) där brittiska barn ombads att rita sin dröm- respektive mardrömslunchboxar. I mardrömslunchboxarna fanns inte bara matprodukter som barnen ogillade utan även insekter, spindlar, kroppsdelar och exkrementer. Forskarna såg det som ett uttryck för hur barnen gjorde en humoristisk tolkning av uppgiften. De lade märke till att barnen inspirerades av varandra i sina teckningar så till den grad att de blev mer eller mindre kollektiva konstruktioner som förenade barnens lekkultur med en

större, allmän kultur (ibid:19f). Något som inte diskuteras av författarna, men som det är värt att fundera över, är vilken betydelse det hade för barnen att det var ett forskningsprojekt de deltog i, och inte en teckningsuppgift i skolan eller en lek som de själva iscensatt. Det framgår inte hur väl informerade barnen var om hur forskningen skulle användas, men det skulle kanske inte kommit som en överraskning för dem att forskare vid en konferens i ett annat land skulle få se deras bilder vid en Powerpoint-presentation. Varje kulturellt uttryck har en riktning, en tänkt mottagare, och som deltagare vid en internationell forskningskonferens om barns och ungas konsumtion tar jag konstnärerna på allvar om jag utgår ifrån att de vill förmedla något till mig med sina bilder av dröm- och mardrömslunchboxarna. Möjligheten finns naturligtvis också att barnen inte alls reflekterade över de vuxna avnämarna av bilderna, utan bara lade beslag på uppgiften för att ägna sig åt rolig lek tillsammans med kamraterna, men även det säger något. Kopplingen till forskningsprojektet skapar, liksom kopplingen till Kamratposten, specifika sammansättningar, var och en med sina särskilda förutsättningar, på vilken barn och vuxna uttrycker sådant som lek, humor och ”barnkultur”.

Barn som omsorgsgivare

Humoristiska beskrivningar av omkastade roller mellan vuxna och barn, som i exemplet med familjen Fluga, tjänar alltså till att accentuera skillnad mellan generationer. Men det finns också i materialet ett exempel på omkastade roller, där tonen är seriös och problematiken framställs på samma sätt som när vuxna läser i Vi Föräldrar ber varandra om råd. Det är en flicka som skriver och ber läsarna om hjälp med vad hon ska göra med sin pappa, som skåpäter. ”En gång fanns det en hel kolapåse i skåpet. Dagen efter var påsen tom! Detta är inte första gången det händer.” (KP 7/91). Svar kommer två nummer senare från en flicka som har samma problem med sin pappa. Hon föreslår att frågaren kan klippa ut insändaren och sätta upp den på skåpet, men klippa bort sitt eget namn. ”Hjälper inte det får du gömma godiset bättre. Hittar han det ändå så är han omöjlig att göra någonting åt.” Insändarna kan tolkas som att skribenterna upplever det som ett problem att papporna åter upp det godis som de själva velat ha, men en ytterligare tolkning, som inte behöver motsäga den första, är att här också finns ett visst mått av omsorg om föräldern, som inte tycks kunna kontrollera sitt godisätande. Det vanliga i (vuxenproducerade) medier är att barn framställs som problem, offer eller föremål för vuxnas fostran och undervisning. Mer sällan intar barn en subjeksroll, som till exempel omsorgsgivare, men i Kamratposten händer det då och då och ibland just i relation till mat. Ett inlägg som återkommer i tidskriften genom hela perioden är recept, och dessa åtföljs ofta av uppmaningar att man kan laga till rätten för att bjuda familjen eller vännerna. Elaine Bell Kaplan (2000) undersökte

hur barn och unga i åldrarna 11-14 år förhöll sig till mat som uttryck för omsorg. Vissa barn såg det som föräldrarnas (oftast mammans) uppgift att laga mat och ta omsorg om familjen, och fällde också omdömen om hur väl hon lyckades med detta. Andra däremot tog aktiv del i att bidra till hushållsarbetet, både genom att t.ex. fixa sin egen frukost och att laga middag till hela familjen. De såg det som ett sätt att ge en gåva till de andra familjemedlemmarna och att ge sitt bidrag till att få en stressig vardag att fungera (ibid.) Recepten i Kamratposten kan alltså förstås som inte bara ett uttryck för självservice, utan också ett sätt att stärka barns kompetens att sörja för familjens behov, även det ett uttryck för bemyndigande.

Gåva eller plikt

Vad som ofta betonas vid tal om barnkonventionen och familjedemokrati är barns rätt till inflytande och deltagande, alltså att de inte ska vara maktlösa objekt, eller i värsta fall offer, för vuxnas beslut och handlingar. Fokus i Kamratposten, ligger oftast på barns rätt att göra sin stämma hörd, att driva sina intressen. Mer sällan uppmärksammas omsorg om andra som ett sätt för barn att utöva subjektivitet, vilket kan te sig märkligt, eftersom det innebär ett mycket kraftfull bemyndigande att befinna sig i en position där man tar hand om andra. Ett skäl till att detta är ett komplicerat område kan vara att barn fortfarande – och ännu mer i historien och utanför västvärlden – har utnyttjats som arbetskraft både i och utanför familjen och tvingats att delta i familjens försörjning på bekostnad av att gå i skolan eller leka (Ariés 1960/73, Holmdahl 2000). Att laga mat åt familjen är i det sammanhanget inte en gåva, utan en plikt, och för barnen kan det bli ett tecken på att deras föräldrar inte bryr sig om dem, när föräldrarna ålägger barnen att sköta matlagningen (Kaplan 2000). När barns rättigheter börjar uppmärksammas betonas därför rätten att *inte* ta ansvar för andra, utan istället ägna sig åt lek och lärande, rätten att "vara barn", dvs. ägna sig åt barnspecifika aktiviteter och inte behöva ta hand om någon annan än sig själv. En effekt av detta kan vara att barns roll som omsorgsgivare negligeras och deras vilja att ta hand om andra inte tas tillvara. Vissa forskare menar till och med att små barn visar omsorg om andra men att barnen under uppväxten tenderar att förlora den empatiska förmågan, och att ett skäl till detta är att vuxna inte tillräckligt uppmärksammar betydelsen av barn som omsorgsgivare (Boulding 1980). Elaine Kaplan (2000) förordar att omsorg ska uppvärderas och förstås som en lika viktig färdighet som akademiska färdigheter⁵.

⁵ Gunilla Halldén (2007) tar upp frågan om att över huvud taget uppvärdera omsorg i förhållande till lärande i förskolan, vilket kan sättas i relation till att flytta fokus från barn som "becomings" till barn som "beings", värdefulla för vad de är här och nu.

Goda matråd

Om vi letar efter uttryck för barns omsorg om andra i Kamratposten ser vi att barn också kan fungera som resurser för andra barn som har problem hemma, på liknande sätt som t.ex. BRIS. Både till frågespalten och insändarsidorna kommer brev från barn som kan ha svåra upplevelser att dryfta, t.ex. om att föräldrarna slår dem eller missbrukar alkohol. Matområdet innehåller inte så tunga ämnen, men problematiska nog. I en insändare från 2007 berättar en skribent om att hon/han och systemen straffades med utebliven lunch för att de inte plockat in i diskmaskinen. Insändaren avslutas med ”Ljligt eller hur? Är det någon som känner igen sig?” (KP 3/07). Typiskt för insändarna i Kamratposten är att de i hög grad är en mötesplats för läsarna. Det finns insändare som vänder sig till vuxenvärlden, men i allmänhet är det KP:s läsekrets som är målgruppen, ofta just i kommentarer som den ovan, om det är någon som känner igen sig, har varit med om samma sak eller kan ge goda råd. En insändarspalt finns i tidskriften under hela perioden och kallas Du 69, Du 71 etc. fram till 1999, då den döps om till Prat. 1989 införs en särskild avdelning på insändarsidan, benämnd Svar på tal, där läsarna kan reagera på tidigare insändare, t.ex. genom att berätta att de känner igen sig eller ge goda råd. För det mesta kommer svaren snabbt, ett par nummer efter insändaren, och det händer att debatter uppstår. Läsarna av Kamratposten ges alltså genom insändarsidan möjlighet att fungera som resurser för varandra, både med praktiska råd och med att ge varandra stöd, t.ex. mot orättvisa vuxna. Idag finns också möjlighet att föra denna dialog på KPwebben⁶

Insändaren ovan fick inget svar, men det fick däremot insändarna ”Djurälskaren” 1993 och ”Den blivande vegetarianen” 2003, som båda vill ha goda råd om hur man blir vegetarian. ”Djurälskaren” skriver: ”Jag älskar djur och skulle vilja bli vegetarian. Men jag vågar inte det för mina föräldrar skulle nog tycka det var dumt. Vad ska jag göra?” (KP 15/93). Den andra insändaren vill ha svar på tre frågor:

1. Vad ska man ersätta köttet med?
 2. Hur ska man säga till sin familj att man är vegetarian?
 3. Vad gör man om man blir bjuden på kött?
- (KP 9/03)

”En vegetarian bland många” råder den första insändaren att gå steg för steg, berätta för föräldrarna i god tid om sitt beslut och sedan påminna dem då och då, så de hinner vänja sig, för att sedan gradvis trappa ner på köttet under en tvåveckorsperiod. Den andra insändaren får konkreta svar på var och en av frågorna från en annan läsare:

⁶ www.kpwebben.se

1. Du kan ersätta köttet med bönor, kikärtor, sojakorv och annat som finns i frysen i alla livsmedelsbutiker. Det finns också goda recept på vegetariska hamburgare och biffar.
2. Du måste förklara för dina föräldrar att ditt val är genomtänkt. Och varför du vill bli vegetarian, så att dom förstår.
3. Om du blir bjuden på kött: tacka nej. Om du går på fest kan du ta med egna vegetariska korvar och hamburgare.

Svaren visar att de som skrivit tar frågan seriöst och att de vill bidra med sina kunskaper och erfarenheter för att lösa problemet. Man utgår också från att den som frågar har egna resurser och möjligheter att lösa sina problem. Både den som frågar och den som svarar framstår som kapabla, bemyndigade individer. Att skriva till insändarsidan för att få hjälp att lösa ett problem är alltså en möjlighet som en KP-läsare har, men även frågespalten, där vuxna experter svarar, är ett sådant forum, och där tas samma problem som i insändarspalten upp. 2003 får även denna spalt en fråga från en tioårig flicka som vill bli vegetarian, men som inte får det för sin mamma. ”Jag har talat om för henne att jag tycker synd om djuren. Men hon säger att om jag inte äter kött så växer jag inte. Hjälpl!” Medan de läsare som skrev till Svar på tal tog sin utgångspunkt hos ett starkt barn som kan ”förklara för” och ”vänja” föräldrarna vid det beslut man tagit, intar kuratorn, som svarar i frågespalten, ett perspektiv där maktförhållandet mellan barn och vuxen är mer ojämnt. ”Det är svårt för dig att bli vegetarian utan att din mamma är med på det. När man är 10 år är man beroende av vad föräldrarna tycker och tänker”, börjar hon, och föreslår att mamman och dottern tillsammans ska leta efter information om vad de innebär att vara vegetarian och att de ska försöka nå en kompromiss, där flickan ”kan slippa äta det som känns svårast att äta”.

Ett barn med det omvända problemet skriver till frågespalten 2001. Hon är den enda i familjen som äter kött, något som gör henne förtvivlad, eftersom hon mår illa av bönor och de andra i familjen inte tror på henne, och blir ledsna om hon inte tycker om maten. Här är svaret mer odelat på barnets sida, och experten som svarar föreslår att hon ska förklara hur hon känner. ”Du ska inte behöva utsätta dig för illamående för att du är rädd att din familj ska bli ledsen.” ”Kanske kan de tänka sig att handla kött till dig?” föreslår han. De vuxna som svarar barnen får alltså inte en position som förmedlare mellan barn och vuxna; de är själva vuxna och kan förmedla vuxenperspektiv, och de är experter på barn och unga och kan därför också tillföra mycket om deras perspektiv. Samtidigt har de som just professionella experter i en tidskrift en position som innebär att de inte bara representerar sig själva, som läsarna gör, utan också Kamratposten och sina yrkesroller.

Matbudskap i Kamratposten

Kamratposten-redaktionen har en spännvidd i tilltalet till läsarna som sträcker sig över folkbildare, förmedlare mellan barn- och vuxenvärld och rolig kompis. Inte oväntat sker en viss förskjutning under perioden från tydligare vuxentilltal till mer jämlikt tilltal, men det finns också under större delen av perioden inslag av olika auktoritetskaraktär, även i samma artikel. Den tidigare nämnda artikeln från 1993, där bilden på mamman och barnet vid frukostbordet visade på vuxnas dubbelmoral, tar upp många aspekter av temat frukost och framför allt är det mycket fakta som läsaren får ta del av. Två professorer och en skolsköterska uttalar sig om vikten av att äta en bra frukost och ett flertal argument läggs fram. ”Kan en bil starta utan bränsle?” frågar skolsköterskan retoriskt. Professorerna berättar om undersökningar som visar att barn inte kan lagra näring lika bra som vuxna, att koncentrationsförmågan är sämre hos dem som inte ätit nyttig frukost och att det inte är bra att hoppa över frukosten om man vill gå ner i vikt. Artikelförfattaren hänvisar också till Socialstyrelsens riktlinjer och bidrar med fakta om varför kroppen behöver kalk, järn, protein, vitaminer och fibrer och varför söta produkter till frukost inte är bra. Men vi får också veta att bara var femte person i en undersökning åt en nyttig frukost.

Även notiser i Kamratposten har en sådan informerande karaktär. Syftet tycks vara att bemyndiga barn genom att ge dem relevant information, med vars hjälp de kan dra egna ”hälsosamma” slutsatser om hur de ska äta. Coca Cola är skadligt för kroppen, berättas i en notis i Kamratposten 14/79 och i 13/87 att silverfärgat smågodis innehåller aluminium. Att man blir smartare med vitaminer (KP 5/91), att en banan om dagen är bra för magen (KP 7/95) och att betygen blir sämre om man hoppar över skollunchen (KP 16/97) är andra uppgifter som förmedlas i notisform i Kamratposten. Även om metoden är en annan än att uppmana eller beordra barn att äta på ett visst sätt, är utgångspunkter fortfarande att vuxna sitter inne med kunskaperna och målet är att barn ska äta på ett visst, hälsosamt sätt. Här tar Kamratposten rollen som den kloka vuxne, som förstår barns situation, men som också vet vad som är rätt och bra och som försöker förklara det på ett sätt som läsarna ska förstå och ta till sig.

En förutsättning för att den goda familjemåltiden ska komma till stånd är att det råder konsensus om hur måltiden ska avlöpa, att alla som deltar njuter av, eller åtminstone accepterar, den mat som serveras och att alla hjälps åt att skapa en trivsamt matsamvaro. Tidskrifterna ger ett flertal exempel på att måltider inte alltid utfaller på det ideala sättet, och allra mest ångestskapande och provocerande för föräldrar är barn som inte äter. De maktkamper som kan uppstå gäller bokstavligen livet. Föräldrarna har ansvaret för barnets överlevnad och tar därmed också på sig ansvaret för att barnet ska äta. Generationsordningen tilldelar föräldrarna den

formella makten över barnet, medan barnets makt utgörs av den underordnades motmakt, som har sina specifika möjligheter och uttrycksformer, bl.a. just att avsäga sig ansvar. Att barnet inte äter den mat som serveras blir på så sätt föräldrarnas, men inte barnets, problem och det är föräldern som söker hjälp och råd, t.ex. i en tidskrift som Vi Föräldrar.

Kamratposten, däremot, är ett forum där barn möter andra barn och där barn möter vuxna i form av redaktionspersonal och experter. Här tas matproblem upp från andra utgångspunkter. Redaktionen och experterna kan ställa sig på föräldrarnas sida och informera barnen om hur viktigt det är att äta ordentligt, eller fungera som förmedlare av vuxnas perspektiv. Men de kan också ställa sig på barnens sida, tramsa och skoja som de, kritisera och förlöjliga vuxenvärlden och uppmana barn att stå upp för sina egna åsikter gentemot vuxna. I båda tidskrifterna görs generation tidvis genom en accentuering av generationsgränser, där kategorierna barn och vuxna målas upp med distinkta konturer. Men i båda tidskrifterna ifrågasätts också generation som särskiljande tillhörighet, och vi får exempel på hur människor i olika åldrar möts och interagerar med varandra oberoende av ålder, i lek, arbete eller kanske just vid en familjemåltid.

Kapitel 5. Den goda måltiden

Den goda måltiden är en slitstark idé som översätts på en mängd olika sätt i Vi Föräldrar och Kamratposten under perioden. Den goda måltiden, där alla deltagare tillsammans njuter av maten och sällskapet i gemenskap och samförstånd har sin kontrast i vardagens lösningar, där barndom och vuxendom produceras med hjälp av maträtter, råvaror, måltidsregler, möblering, dukning, tv-program, tid, individuella smaker, kroppars reaktioner etc. Den goda måltiden, så som vi möter den i tidskrifterna Kamratposten och Vi Föräldrar, kan undersökas utifrån perspektiven *Måltiden som gemenskap*, *Måltiden som kroppslig upplevelse* och *Måltiden som maktkamp*. I min framställning har jag undersökt de här perspektiven utifrån generations- och aktörnätverksteori, för att få reda på hur och med vilken rekvisita generation och måltid görs under den undersökta perioden. Materialet spänner över 38 år, från 1969 till 2007, en period under vilken mycket har hänt, inte minst på familje- och måltidsområdena. Den materiella välfärden har ökat, fler kvinnor förvärvsarbetar, barnomsorgen har byggts ut, måltidsmönster har ändrats när familjemedlemmarna spenderar mindre tid i hemmet, nya maträtter och ätandeformer har introducerats. Allt detta avspeglas i tidskrifterna, och jag kommer strax att mer specifikt ta upp förändringar över tid. Men först vill jag stanna upp vid det faktum att det övervägande intrycket är att berättelserna om den goda måltiden i tidskrifterna är förvånansvärt oföränderliga under perioden.

Berättelsen om *familjemåltiden* handlar om att det finns ett ideal om att alla familjemedlemmar samlas till en varm måltid, med näringsrik (helst hemlagad) mat som alla tycker om, och att måltiden aväts under gemytliga former. Berättelsen handlar också om att verkligheten sällan motsvarar idealet, att det finns en mängd saker som saboterar den ideala måltiden: tidsbrist och stress, barn som matvägrar, familjemedlemmar som inte är närvarande, mat som inte är god och vällagad, tjat och gräl som uppstår. Och slutligen handlar berättelsen om olika lösningar för hur den goda måltiden ska åstadkommas, eller åtminstone hur man ska undvika en alltför kaotisk måltid. Som ett sidospår finns också ifrågasättandet av själva idealet om den gemensamma familjemåltiden, vilket uttrycks explicit bara i någon enstaka artikel, men också förmedlas indirekt i exempel på goda måltider i andra konstellationer, framför allt i annonser. Berättelserna uppvisar givetvis variationer, varav vissa går att härleda till debatter och strömningar vid den aktuella tidpunkten, men dessa blir aldrig mer än just variationer på ett beständigt tema.

Förutom berättelsen om den goda familjemåltiden, finns den goda måltid som inte har familjegemenskapen, utan den exklusiva upplevelsen, som huvudsakligt mål. I berättelsen om *den exklusiva måltidsupplevelsen* återfinns kalas, restaurangbesök,

semesterresor och inte minst matupplevelser ute i naturen, allt från fjällsemester till picknick i en närbelägen skogsglänta. De exklusiva måltidsupplevelserna har sin tjusning i att vara ett avbrott från vardagen, vilket innebär att en del av de beståndsdelar som finns i vardagsmåltiden utesluts medan andra läggs till. Impopulära maträtter serveras inte i de här sammanhangen. Kanske avstår man även från tallrikar, bestick och matbord, liksom krav på att äta på ett visst sätt, kanske utelämnas problematiska samtalsämnen, eller så utesluts de vuxna respektive barnen, till förmån för en jämnårig gemenskap. Nya beståndsdelar som läggs till är dels en ny plats. Trädgårdsfest hos grannen, skolresa till en vedeldad stuga, barnkalas i skogen, överraskningsmiddag på pizzerian eller cafébesök med läraren på sommarlovet, utspelar sig alla någon annanstans än där man intar de vardagliga måltiderna. Å andra sidan kan det räcka med ett nattligt åskväder för att göra fikar vid köksbordet till en helt ny upplevelse, och ett festligt barnkalas kan åstadkommas därhemma med hjälp av dukning, dekorationer och upplädda festdeltagare. Ett annat centralt tillbehör för att skapa den speciella måltidsupplevelsen är att servera rätter som man inte äter till vardags, och på ett annat sätt än det vanliga.

De kroppsliga upplevelserna spelar en central roll för skapandet av den exklusiva måltiden. Smaker, dofter, upplevelsen av sol, vind, regn eller kyla, kroppsställning och rörelser, hur maten hanteras, prat, skratt och sång som vibrerar i kroppen, allt medverkar till att göra inte bara måltiden utan också alla ingående aktörer till det de är, inklusive de livsmedel som konsumeras. Det är inte samma pommes frites som äts vid fredagsmyset hemma, på McDonald's med familjen eller med kompisarna på idrottshallens cafeteria. Ett äpple som äts vid fruktstunden i skolan är något annat än ett äpple som plockas på farmors äppelträd den sista sommarlovsdagen. Varje måltid är en händelse där den ätande och det som äts ömsesidigt konstituerar varandra men också blir till genom alla andra aktörer som gör just denna händelse till vad den är, allt från kompiserna som sitter bredvid en på tunnan vid den frusna skogssjön till den gris som fötts upp för att bidra till kotletten som läggs på den hemmagjorda trädgårdsgrillen.

Tendenser över tid

Föräldraskap

När man i tidskrifterna tar del av hur familjer hanterar vardagens måltidsbestyr går det att urskilja olika trender och strömningar, som å ena sidan framträder som variationer på ett tema, å andra sidan speglar förändringar över tid. I *Vi Föräldrar* finns under hela perioden en viss spännvidd mellan auktoritärt och antiauktoritärt föräldraskap, och mellan likhet respektive skillnad mellan generationer, och båda

förs fram av såväl föräldrar som barnpsykologer och andra professionella. Uppmaningar att lyssna på barnen har funnits under hela perioden liksom uppmaningar att ta sitt föräldraansvar och sätta gränser, råd som inte behöver motsäga varandra, men som har tolkats och tillämpats på olika sätt och utgjort argument i debatten. Ett bra exempel på hur olika uppfostringsideologier står emot varandra liksom mot den praktik där de ska tillämpas, är debatten i tidskrifterna om barns deltagande i vuxenfester och restaurangbesök. Dels finns olika diskurser som ligger till grund för principiella ställningstaganden: diskursen om *barnens rättigheter* – att de inte ska utestängas från aktiviteter eller behandlas annorlunda på grund av sin ålder, diskursen om *barns särskildhet*, som gör att de inte är lämpliga att delta i tillställningar för vuxna samt diskursen om *det lärande barnet*, där restaurangbesök och deltagande i bröllop och begravningar utgör en del av uppfostran. Dels finns den praktik där principerna ska tillämpas och som bl.a. innebär att barn och vuxna har delvis olika uppfattningar om vad som gör en fest lyckad och att de förnöjer sig på olika sätt med den rekvisita som står till buds. Det är då det kan bli konflikter mellan vuxna och barn, när barn blir högljudda och stökiga på restaurangen, sparkar varandra under bordet på släktmiddagen eller vill gå fram och klappa bebisen vid barndopet. Eller när de vuxna vill äta kryddstark mat som barnen inte tycker om eller bara sitta och prata istället för att leka på festen, eller dricka alkohol och riskera att inte kunna vara fullt ansvarstagande föräldrar. Kompromisser av typen särskilda barnbord på festerna är inte en universallösning, vilket framgår av kritik i Kamratpostens insändarspalt. Spänningen mellan principerna och praktiken kvarstår genom hela perioden.

Maträtter, tillagning och matplatser

Det mest uppenbara som förändrats över tid är förstås maträtterna, där livsmedelstrenderna avspeglas i de båda tidskrifternas recept. Under perioden introduceras dessutom rätter som numera är vardagsmat för barn och unga, som pizza, hamburgare och grillade rätter. Något som har ökat kraftigt under perioden är det stora utbud som idag finns på marknaden av mellanmålsprodukter och av hel- och halvfabrikat att äta hemma, vilket medverkar till att förändra ätandet och måltidssituationerna och även till att skapa fler olika matsituationer. En annan nyhet som kommit under åren är att föräldrarna överlåter åt en professionell aktör att arrangera barnkalaset, medan det alternativa barnkalaset på 1970-talet kunde anordnas i skogen. Det här får betydelse även för konsumtionspraktikerna, dvs. hur och var mat tillagas och äts, med vilka hjälpmedel och tillsammans med vilka personer.

En annan förändring handlar om organiseringen av barns (mat)fritid. Under 1970- och början av 80-talet var det vanligare att barn vistades fritt utomhus och tog ansvar för sina aktiviteter, medan dagens aktiviteter är mer vuxenorganiserade.

Naturen är under hela perioden en plats för positiva matupplevelser, men en skillnad som går att upptäcka är att det är bara fram till mitten av 1980-talet som materialet ger exempel på att barn vistas på egen hand, utan vuxna, ute i naturen, åtminstone i de texter som handlar om mat. Detta speglar en trend som uppmärksammas av andra forskare, nämligen att barn i allt mindre utsträckning lämnas utan övervakning i utomhusmiljöer.

Delaktighet

Ett inslag i materialet handlar om på vilka sätt barn kan vara delaktiga i matlagningen. I ett större historiskt perspektiv är det lätt att se att barns deltagande i hushållsarbete och familjens arbete över huvud taget har förskjutits från att vara ett *överlevnadsprojekt*, där allas arbete behövs, till ett *uppfostringsprojekt*, där syftet är att barn ska lära sig att sköta ett hushåll, medan deras insats snarare sinkar än hjälper föräldrarna. Delaktigheten kan också anta formen av ett *gemenskapsprojekt*, något man gör tillsammans för att stärka familjebanden. Den tendens som kan anas på den korta tid som studien omfattar är att i Vi Föräldrar tonar nyttoaspekterna av barns hushållsarbete bort med åren, medan uppfostrings- och gemenskapsaspekterna finns med under hela perioden. I Kamratposten dominerar gemenskaps- och nyttoaspekterna under hela perioden, medan uppfostringsaspekterna är frånvarande. En sida av nyttoaspekterna är matlagning som ett uttryck för omsorg om andra, vilket innebär att barn agerar självständiga aktörer och bemyndigas genom att t.ex. laga mat åt kompisar eller åt familjen. Detta är mer synligt i Kamratposten än i Vi Föräldrar, där det av naturliga skäl är föräldrarna som är aktörerna.

Man kan också belysa berättelserna i tidskrifterna utifrån samhällstendenser. I början av perioden var det vanligare att kvinnor var hemmafruar och i de tidigare årgångarna, 1969 och början av 70-talet, förutsätts det fortfarande att det är mamman som har huvudansvaret för barnen. Under 1970- och 80-talet kom en radikal samhällsströmning som kännetecknades av vänsterideologi, freds- och miljöengagemang, Gröna vågen och kollektivboende. I samhället satsades det på barnen, bl.a. genom utbyggda daghem och barnkulturverksamheter. Denna strömning går att spåra i båda tidskrifterna, t.ex. genom betoning på jämställdhet och jämlikhet, en ny mjukare mansroll och att man poängterar vikten av att lyssna på barnen och att barnen ska få vara med. Det starka, aktiva, kompetenta barnet lyfts fram i både texter och annonser. I Kamratposten återfinns dessutom politiska budskap som gäller t.ex. solidaritet med fattiga länder och kritik av kapitalismen.

1990-talet kännetecknas av kraftiga neddragningar i den offentliga sektorn, vilket innebär bl.a. att resurspersonal från skolan försvinner, att barnverksamheter av olika slag bantas ner eller försvinner. Det sker en privatisering av skolor, dagis

och sjukvård. Solidaritet som ideal får stå tillbaka för individualisering och personlig utveckling och framgång. De ekonomiska klyftorna ökar fr.o.m. mitten av 80-talet, som också har betecknats som yuppie-eran. Men 1990-talet är också det årtionde då Barnkonventionen börjar tillämpas. Barnkonventionen formaliserar barns rättigheter, både de som gäller barn som utsatt grupp och barns medborgerliga rättigheter, och ratificerandet innebär ett åtagande, vilket innebär att stat och kommuner kan ställas till svars om man inte uppfyller sitt åtagande. Vidare har invandringen ökat under hela perioden, vilket innebär att etnicitet har blivit en tillhörighet att ta hänsyn till och att "mångkultur" används som ett positivt begrepp i debatten. Framför allt matkultur från andra länder har influerat svenskarna, men kanske har också, som antyds i en artikel i Vi Föräldrar 2007, uppfostringsidealerna fått nya influenser med de nya svenskarna.

Uppfostringstrender

Kritik mot s.k. fri uppfostran har funnits sedan termen kom myntades på 50-talet, genom den pedagogik som bedrevs på barnbyn Skå under barnläkaren Gustav Jonssons ledning. Debatten om curlingföräldrar under 2000-talet kan ses som en gren på detta kritikträd. Olika inställningar märks hos de psykologer som är experter i Vi Föräldrar, allt från att agera från en strikt vuxenauktoritet till att, som i ett expertsvar i slutet av perioden, 2005, helt avstå från att som förälder ta ansvar för barns ätande och överlåta åt barnet självt att komma underfund med hur det vill ha det. I Kamratposten syns inte denna skillnad i rådgivningen lika tydligt, eftersom man hela tiden vänder sig till barnen själva.

Experten har en mer självklar roll i de tidiga årgångarna av Vi Föräldrar, i de senare årgångarna tillkommer föräldrarna som experter. Expertsvaret från 2005, som överlåter beslutet om maten till barnet självt, kan sägas spegla en annan tendens som är framträdande under 2000-talets och handlar om flexibilitet, livsnjutning och ovilja att moralisera. Andra exempel på det är att godisätande tenderar att inte längre omges av så strikta regler som tidigare. Lördagsgodis, som infördes som en av flera åtgärder för att förbättra barns tandhälsa i slutet av 1960- och början av 1970-talet, tycks inte längre vara lika betydelsefullt. Över huvud taget kan man med stöd i materialet påstå att regler runt ätandet blir mindre strikta mot slutet av perioden.

Allt eftersom det blivit alltmer vanligt att barns rättigheter och deltagande lyfts fram blir det också svårare att hävda en auktoritär fostran där vuxna bestämmer och barn lyder. Idealet idag är snarare en förhandlingsfamilj, där barn och vuxna fattar gemensamma beslut, eller åtminstone en familj där alla är överens om hur det ska vara (Johansson 2005a). Man kan göra en jämförelse med den strävan efter

konsensus som finns inom näringslivet och som verkar för att osynliggöra de särintressen mellan samhällsklasser som var klart uttalade under 1970- och början av 80-talet (Martinsson 2006). Förhandlingsfamiljen medverkar på motsvarande sätt till att osynliggöra eller överbrygga särintressen mellan generationer, vilket innebär att även maktrelationer osynliggörs (jfr Frykman 1998).

Tendenser i tidskrifterna

Konsensus eller konflikt som ideal

Den största skillnaden i materialet finns dock inte i jämförelsen i tid utan mellan de båda tidskrifterna och skillnaden framträder när man anlägger ett *generationsperspektiv*. Det finns en tydlig skillnad mellan tidskrifterna i synen på förhållandet mellan vuxna och barn. Båda beskriver visserligen såväl samförstånd som motsättningar mellan barn och vuxna, men de förmedlar inte samma idé om vad som är rätt och önskvärt. I *Vi Föräldrar* finns ett konsensus-ideal, där barn och vuxna drar åt samma håll och har gemensamma mål. Lösningen är alltid att komma överens, att överbrygga motsättningar som uppstår, att hitta metoder för att alla ska bli nöjda. Vare sig det handlar om demokratiska beslutsformer eller maktspråk i form av övertalning eller manipulation är målet att barn och vuxna ska vara överens och att inga motsättningar ska finnas kvar i slutändan. Det innebär också att vissa vuxenpositioner är osynliga i *Vi Föräldrar*. Föräldrar som skildras i tidskriften kan vara ofullkomliga, trötta, tjatiga och arga, men de är aldrig illvilliga och de sätter genomgående sina barns välbefinnande i främsta rummet.

Kamratposten, däremot, förmedlar två olika modeller. Dels finns samma konsensusideal som i *Vi Föräldrar*, dels lyfts motsättningar mellan generationer upp utan någon uttalad strävan att överbrygga dem, utan istället tycks målet vara att stärka barn som grupp. Här kan vuxna framstå som egoister och okänsliga för barns behov och känslor. Det ingår i det bemyndigande av barn som framstår som ett av Kamratpostens främsta syften. I den redaktionella texten såväl som i insändarsidor och frågespalter tilltalas barn som kapabla att hantera sina egna liv, att visserligen ta hjälp från vuxna om de behöver det, men ändå vara de som har både initiativet och förmågan när det gäller att ta ansvar för sitt liv. Barns perspektiv och rättigheter hävdas i Kamratposten på flera sätt: genom att informera, ge plats för barn och unga att komma till tals samt genom att använda humor och ironi för att förlöjliga vuxenvärlden. Att tilltala barn som "beings" med makt över sina egna liv innebär då inte bara att erkänna deras medborgerliga rättigheter och deras kompetens att navigera i ett vuxendefinierat samhällsliv. Det innebär också att bejaka det som uppfattas som unikt för kategorin barn, dvs. åldersspecifika intressen och en särskild humor som skiljer sig från vuxnas och att

dessutom uppvärdera de åldersspecifika egenskaperna. På så vis erbjuder Kamratposten en subkulturell gemenskap, ett forum för barn att formera sig som grupp i opposition mot oförstående vuxna. Den aspekt som synliggörs här är att liksom olika samhällsklasser kan ha oförenliga särintressen, kan även olika generationsklasser ha det. Den klass som är i strukturellt underläge, som inte har samma tillgång till produktionsmedel och makt, har därmed heller inget intresse att sträva efter samförstånd med den härskande klassen, utan tillgriper hellre de motmaktmedel som står till buds.

Översatt till matsituationer innebär det att i en sammansättning som blivit till med syftet att stärka barn som klass produceras inget begär efter kompromisser med vuxnas intressen. Tvärtom blir en sådan sammansättning en plats för opposition där det sker ett kontinuerligt ”gränsarbete” för att tydliggöra kategorierna och där lusten ligger i att framhäva skillnad och särintresse. Flickorna som fnissande och nysande försökte äta på den fina restaurangen uttryckte ingen längtan efter att någon skulle komma och hjälpa dem att äta på ett städat sätt. Pojken som kräktes på tallriken bad inte om hjälp att lära sig äta grönsaker. Istället, menar jag, utgjordes lockelsen i de helt olika situationerna i makten att själv definiera om en i förväg vuxendefinierad situation, en omdefiniering som därmed också blev en förskjutning av makt.

En skillnad mellan de båda tidskrifterna är alltså att det faktum att barns och vuxnas matlandskap ibland skiljer sig radikalt åt, både praktiskt och ideologiskt, bejakas i Kamratposten medan Vi Föräldrar strävar efter att överbrygga de generationsspecifika matlandskapen. Med Latour (1993) kan man säga att Kamratposten ägnar sig åt både reningspraktik och medieringspraktik, medan Vi Föräldrar satsar på det senare. Medieringspraktiken, konsensus-idealet, hänger inte nödvändigtvis samman med huruvida barn bemöts som beings eller becomings. När barn ses som beings i betydelsen ”exotisk folkstam” tillskrivs de särskilda beteenden och preferenser, vilket t.ex. resulterar i barnmenyer på restauranger eller godelsregn på festivaler. När barn ses som beings i betydelsen medborgare får de inflytande på familjens måltider. Men även när barn betraktas som becomings och ska övervakas och fostras finns målsättningen att de ska se nyttan med övervakningen och fostran och helst själva medverka till dem. Ett exempel på hur medierings- och reningspraktik kan existera samtidigt är när barn skriver till Kamratposten om sina problem och får goda råd och medkänsla från andra läsare. De som svarar kan då positionera sig som ”experter” på samma sätt som de vuxna experterna som svarar på frågor i frågespalten, men de kan också alliera sig med den frågande i opposition och kritik mot vuxna. Positionen som omsorgsgivare är i sig en kraftfull maktposition, och omsorgen behöver inte begränsas till att riktas

mot andra barn utan kan även innefatta omsorg om vuxna, allt ifrån att bjuda föräldrarna på middag till att bekymra sig om att pappa skåpäter godis.

Maten och marknaden

Annonserna och deras budskap har i den här rapporten inte spelat någon stor roll, eftersom jag tycker mig ha funnit det mesta intressanta materialet i andra typer av text. Men de är viktiga inte bara genom att de förmedlar diskurser om barn, familj och måltider på specifika sätt, utan också för att de utgör den explicita kopplingen till varumarknaden. I Kamratposten finns inga annonser, tidskriften finansieras sedan 1970 med prenumerationsavgifter, så det annonsmaterial som kunnat analyseras finns i Vi Föräldrar. Samtidigt som Sverige utan tvekan kan betecknas som ett konsumtionssamhälle, där varor tillhandahålls på en marknad och förnödenheter i mycket liten utsträckning produceras i hushållen, finns ändå fram i de senaste årgångarna av Vi Föräldrar en skepticism mot varumarknadens förhållande till måltiderna. Ett inslag i idealet om den goda familjemåltiden är att den ska vara hemlagad i betydelsen att ett visst mått av tid ska avsättas för matlagning och att de livsmedel som köps ska processas på något sätt. Färdigmat tenderar att framstå som nödlösningar, alternativt som festliga undantag eller eftergifter åt barns önskemål. Den färdigstekta hamburgaren eller hämtpizzan tycks ha en förmåga att lösgöra sig från sammansättningen ”den varma familje-gemenskapen” och istället koppla sig till ”den kalla marknaden” med egenskaper som opersonlig, icke-autentisk och okontrollerbar och därmed producera föräldrasubjektiviteter som är oengagerade och misslyckade. Marknadsföringens roll blir då att återupprätta kopplingen till familjegemenskapen, att övertyga om att ett kex, likaväl som en förälder, kan trösta eller att föräldrar visar sina barn kärlek genom att servera dem barnmat på burk så långt upp i åldrarna som möjligt. Ett annat sätt är att sträva efter att alliera sig med barnen, att förlita sig på deras ”tjatmakt” och främja bilden av det starka, kompetenta barnet, som både har åsikter om vad familjen ska konsumera och kapacitet att fatta kloka konsumtionsbeslut.

En typ av produkter som kommit att sammanknippas speciellt med barn är sötsaker, trots att alla vet att vuxna kan vara väl så stora godiskonsumenter som barn. Det betraktas ofta som ett säkert kort att bjuda barn på glass, tårta och godis. Att tillskriva barn godisintresse och godiskompetens är ett av många sätt att göra generation. Andra exempel från materialet är när vissa rätter, som korv, köttbullar, pizza och tacos får status som ”barnmat”, dvs. mat som alla (både barn och vuxna) utgår från att barn ska uppskatta och som därför serveras som belöning eller vid festliga tillfällen.

De tusentals uttrycksformer som den goda måltiden tar sig i Kamratposten och Vi Föräldrar under perioden är resultat av intrikata sammankopplingar mellan mänskliga och icke-mänskliga aktörer av olika slag. Här görs hävdanden som handlar om måltider, om barn, vuxna och familj, och som konfronteras eller samverkar med andra hävdanden och praktiker. Den goda måltiden framträder i hybridform, det kan finnas oförenliga intressen, men det är också just dessa oförenliga intressen som gör kropparna, livsmedlen, näringsämnena, texterna, påståendena, matlagingsrutinerna och allt det andra synliga och möjliga att relatera till. Därmed garanteras också att berättelsen om den goda måltiden kommer att fortsätta att förtäljas.

Litteratur

- Alanen, Leena 1992. *Modern childhood? Exploring the 'child question' in sociology*. Institute for educational research. Publication series A. Research reports 50. University of Jyväskylä.
- Alanen, Leena 2001, 'Explorations in generational analysis', in: L. Alanen and B. Mayall (eds), *Conceptualizing child-adult relations*, London and New York: Routledge/Falmer Press.
- Anving, Terese 2008. "Man måste ligga steget före": Måltidsarbetets planering och organisering i barnfamiljen. Department of Sociology, Lunds university. Research Report in Sociology 2008:2.
- Ariés, Philippe 1960/73. *Barndomens historia*. Stockholm: Gidlunds.
- Arvidson, Emma, Skogh, Niklas & Wedel, Emma 2006. *Middagens roll i vardagen – en studie av barnfamiljers konsumtionspraktiker*. Magisteruppsats. Företagsekonomi/Marknadsföring VT 2006.
- Björklid, Pia 2003. Barn i vägen. Miljö för barn eller bilar? I: Gösta Blücher & Göran Graninger (red.) *Finns det rum för barn?* Stiftelsen Vadstena Forum för samhällsbyggande.
- Björklid, Pia 2005. Ut och lek – men var? *Locus: tidskrift för forskning om barn och ungdomar* 2/05.
- Boulding, E. 1980. The nurture of adults by children in family settings. *Research in the Interweave of Social Roles: Women and Men* 1:167-89.
- Brembeck, Helene 1986. *Tyst, lydig, arbetsam. Om barnuppfostran på den västsvenska landsbygden*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.
- Brembeck, Helene 2007. *Hem till McDonald's*. Stockholm: Carlssons.
- Brembeck, Helene, Ekström, Karin M & Mörck, Magnus 2007. *Little Monsters: (de)coupling assemblies of consumption*. Zürich: LIT Vorlag.
- Brembeck, Helene, Karlsson, MariAnne, Ossiansson, Eva, Shanahan, Helena, Jonsson, Lena och Bergström Kerstin 2005. *Vin växthus och vänskap*. Göteborgs universitet: Centrum för konsumtionsvetenskap. CFK-rapport 2005:04.
- Butler, Judith 1990. *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*, New York and London: Routledge.
- Callon, Michel & Latour, Bruno 1981. Unscrewing the big Leviathan: How actors macro-structure reality and how sociologists help them to do so. In: Knorr-Cetina, K & Cicouvel, A.V. (eds). *Advances in social theory and methodology: towards an integration of micro- and macro-sociology*. Boston, MA, London: Routledge.

- Carling, Maria & Cleve, Elisabeth 2005. *Sopa lagom! Bättre balans i curlingfamiljen*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Charles, N & Kerr M, 1988 *Women, Food and Families*. Manchester: Manchester University Press.
- Cook, Daniel 2007. *Semantic provisioning of children's food: Commerce, care and maternal practice*. ESRC Cultures of Consumption, Working paper 036.
- Coveney, John 2006. *Food, morals and meaning: The pleasure and anxiety of eating*. London & New York: Routledge.
- Czarniawska, Barbara 2004. *On Time, Space, and Action Nets*. GRI-rapport 2004:5. Göteborgs universitet. www.handels.gu.se/epc/archive/00003371/
- Czarniawska, Barbara & Joerges, Bernward 1996. Travels of ideas. I: Barbara Czarniawska & Guje Sevón (eds). *Translating Organizational Change*. Berling & New York: Walter de Gruyter.
- DeVault, Marjorie L 1991. *Feeding the Family: The social organization of caring as gendered work*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Fiese, Barbara H, Foley Kimberly P & Spagnola, Mary 2006. Routine and ritual elements in family mealtimes: Contexts for child well-being and family identity. *New Directions for Child and Adolescent Development*, no 111, Spring 2006, pp 67-89.
- Folkhälsan i Västra Götaland 2002. www.vgregion.se/upload/Del%201.pdf
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 1979. *Den kultiverade människan*. Malmö: Gleerups.
- Frykman, Jonas 1998. *Ljusnande framtid! Skola, social mobilitet och kulturell identitet*. Lund: Historiska Media.
- Haden, Roger 2006. "Pandora's Lunchbox": On esthetic, education, children and food. In: *Food, Culture and Society* 2006:9(3), pp 265-274.
- Haden, Roger 2006. Pandoras Lunchbox: En esthetic, education, children, and food. In: *Food, Culture and Society* 2006:9(3)
- Halldén, Gunilla 2007. Barndomens innebörder och barndomens metaforik. I Gunilla Halldén (red). *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlssons.
- Hellspong, Mats & Löfgren, Orvar 1994. *Land och stad: Svenska samhällen och livsformer från medeltid till nutid*. Malmö: Gleerups.
- Holm Lotte 2003b. Begreber om mad og sundhed. In Holm, Lotte (Ed). *Mad, Mennesker og Måltider – samfundsvidenskabelige perspektiver* (pp 175-191) Munksgaard Danmark.

- Holm, Lotte (red) 2003a. *Mad, Mennesker og Måltider – samfundsvidenskabelige perspektiver*. Munksgaard Danmark.
- Holm, Lotte 2001. Family meals. In: Unni Kjørnes (ed.) *Eating patterns: A day in the lives of Nordic people*. Nation Institute for Consumer Research, Norway.
- Hougaard, Bent 2004. *Curlingföräldrar och servicebarn: en handbok i barnuppfostran*. Stockholm: Prisma.
- James, Allison & Prout, Alan (eds) 1990/97. *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. London/Bristol: The Falmer Press.
- Johansson, Barbro & Ossiansson, Eva, kommande. Rapport från första delen av projektet CLOE, Children's lifestyles and the obesity epidemic.
- Johansson, Barbro (red), Sandra Hillén, Gun Roos, Gitte Laub Hansen, Tine Mark Jensen, Johanna Mäkelä, Anna Huotilainen 2006. *Nordiska barns bilder av mat och ätande*. CFK-rapport 2006:04. Centrum för konsumtionsvetenskap, www.cfk.gu.se
- Johansson, Barbro 2000. "Kom och ät!" "Jag ska bara dö först.." *Datorn i barns vardag*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige. Diss.
- Johansson, Barbro 2004. Consumption and ethics in a Swedish magazine. In: Brembeck, Helene, Johansson, Barbro & Kampmann, Jan. *Beyond the competent child*. København: Roskilde Universitetsforlag/Samfunnslitteratur.
- Johansson, Barbro 2005a. *Barn i konsumtionssambället*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Johansson, Barbro 2005b. *Brokiga bilder av barns konsumtion: Hur barn och konsumtion framställs i några svenska medier*. Göteborg: Centrum för konsumentvetenskap. www.cfk.gu.se
- Johansson, Barbro, Johanna Mäkelä, Gun Roos, Sandra Hillén, Gitte Laub Hansen, Tine Mark Jensen, Anna Huotilainen, under tryckning. Nordic children's foodscapes: Images and reflections. In: *Food, Culture and Society*.
- Johansson, Barbro, kommande. Subjectivities of the child consumer – beings and becomings. Konferenspaper. Child and Teen Consumption NOSEB Trondheim 24-25 april 2008.
- Jonsson, Inger M 2004. *Family meal experiences: Perspectives on practical knowledge, learning and culture*. Örebro Studies in Culinary Arts and Meal Science 2. Örebro Universitet. Diss.
- Kaplan, Elaine Bell (2000). Using food as a metaphor for care: Middle-school kids talk about family, school and class relationships. *Journal of Contemporary Ethnography*, vol 29 no 4. August 2000 474-509.
- Kjørnes, Unni (ed.) 2001. *Eating patterns: A day in the lives of Nordic peoples*. Nation Institute for consumer research, Norway.

- Koivosto Hursti, Ulla-Kaisa 1997. *Child Food Choice and the Family*. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.
- Latour, Bruno 1993. *We have never been modern*. New York /London /Toronto /Sydney /Tokyo /Singapore: Harvester Wheatsheaf.
- Latour, Bruno 1998. *Artefaktens återkomst: Ett möte mellan organisationsteori och tingens sociologi*. Göteborg: Nerenius & Santérus förlag.
- Latour, Bruno 1999. On recalling ANT. In: John Law & John Hassard. *Actor Network Theory and after*. Blackwell Publishers.
- Law, John & Hassard, John 1999. *Actor Network Theory and after*. Blackwell Publishers.
- Lindberg, Kajsa 2002. *Kopplandets kraft: Om organiserings mellan organisationer*. Göteborg: Bokförlaget BAS.
- Lindqvist, Mats 2001. *Is i magen: Om ekonomins kolonisering av vardagen*. Stockholm: Natur och kultur.
- Marshall, David 2008. *Discretionary consumption: Scottish primary school children's accounts of snacking*. Conference paper. Child and Teen Consumption, NOSEB Trondheim April 24th and 25th 2008.
- Marshall, David, O'Donohoe, Stephanie and Kline, Stephen 2007. Families, food, and pester power: Beyond the blame game? *Journal of Consumer Behaviour*, July-August 2007, 164-182.
- Martinsson, Lena 2006. *Jakten på konsensus: intersektionalitet och marknadsekonomisk vardag*. Malmö: Liber.
- Metcalf, Alan, Shipton, Geraldine, Owen, Jenny & Dryden, Caroline 2008. *Dream and Nightmare Lunchboxes: Playing with meanings*. Conference paper. Child and Teen Consumption, Trondheim April 24th and 25th 2008.
- Michael, Mike 2000. *Reconnecting culture, technology and nature: From society to heterogeneity*. London and New York: Routledge.
- Moisio, Risto, Arnould Eric J & Price, Linda L 2004. Between Mothers and Markets: Constructing family identity through homemade food. *Journal of Consumer Culture* 4(3) pp 361-384.
- Murcott, Ann 1997. Family meals – a thing of the past? In Patricia Caplan (ed.): *Food, Health and Identity*. London: Routledge.
- Mörck, Magnus and Tullberg, Maria (2004), *Catwalk för direktörer. Bolagsstämman - en performativ performans av maskuliniteter*, CFK-Rapport 2004:02a. Göteborgs universitet, Centrum för konsumentvetenskap, www.cfk.gu.se.
- Palmenfelt, Ulf 1991. *Olämpliga moderna barnrim: alla barnen*. Stockholm: Carlssons.

- Palmenfelt, Ulf 1992. Barns egen folklöre. *Fataburen. Leka för livet*. Nordiska museets och Skansens årsbok.
- Petersson, Magdalena (2003), *Identitetsföreställningar: Performance, normativitet och makt ombord på SAS och AirHoliday*. Göteborg: Mara.
- Prout, Alan 2005, *The future of childhood*, London and New York: RoutledgeFalmer Press.
- Qvortrup, Jens 1987. *The sociology of childhood*. Barndomsprojektet 2/87. University centre of South Jutland.
- Qvortrup, Jens 1994. *Barn halva priset. Nordisk barndom i samhällsperspektiv*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag
- Scott, Erika Ravne (2005). Födelsedagsskapet. Et prisme for kulturmöter. I: Markussen, Ingrid & Telste, Kari (red) *Bilder av den gode oppveksten gjennom 1900-tallet*. Oslo: Novus forlag.
- Sellerberg, Ann-Mari 2008. *En het potatis: Om mat och måltider i barn- och tonårsfamiljer*. Department of Sociology, Lund University. Research Report in Sociology 2008:3
- Shanahan, Helena & Pipping Ekström, Marianne 1999. Ekologisk mat i hushållens vardag. I: Ekström, Karin M & Forsberg, Håkan (red.) *Den flerdimensionella konsumenten – en antologi om svenska konsumenter*. Göteborg: Tre Böcker.
- Socialstyrelsens folkhälsoberättelse 2001* www.sos.se
- Stewart, Kate, Gill, Paul, Treasure, Elizabeth & Chadwick, Barbara. Understanding about food among 6-11 year olds in South Wales. In: *Food, Culture and Society* 2006:9(3), pp 317-336.
- Sutton, David 2004. *Remembrance of repasts. An anthropology of food and memory*. Oxford: Berg.
- Sylov, Mine 2005. *Tredje halvleg. En analyse af børn og unges madkultur i sportshaller*. Danish Cancer Society, www.mad-i-bevægelse.dk.
- Thorne, Barrie 1993. *Gender play. Girls and boys in school*. Buckingham: Open University Press.
- Thorstedt, Stine & Sellerberg, Ann-Mari (2006). *Børn, mad og køn: Børns deltagelse i arbejde og beslutninger i familien*. Nordiska ministerrådet. TemaNord 2006:519.
- Wilk, Rick 2007. *Family Food Fights*. Opublicerat seminariepaper.

Tidigare CFK-rapporter

2008

2008:01 Konsumtionsmakt 2.0, Lennart Hast och Eva Ossiansson

2008:02 Borås Fairtrade City – En stad som märks, Niklas Hansson

2007

2007:01 Grönsaker eller godis? Kulturella perspektiv på nordiska barns kosthåll, Barbro Johansson (red)

2007:02 Marknadsföringsforskning om konsumenter och konsumtion, Karin M. Ekström, Ulrika Holmberg och Eva Ossiansson

2007:03 Mer ekomat i storköken? Utvärdering av 7-miljonersprojektet i Västra Götalandsregionens storkök, Hanna Heikkilä och Åsa Svensson

2007:04 Konsumenters köp av ekologisk mat - En forskningsöversikt, Ulrika Holmberg, Hulda Steingrimsdottir och Åsa Svensson

2007:05 Between research and politics - The concept of "sustainable consumption" in Scandinavian research, Oskar Broberg

2007:06 Fika, fiske och föreningsliv, Helene Brembeck, MariAnne Karlsson, Eva Ossiansson, Helena Shanahan, Lena Jonsson, Kerstin Bergström och Pontus Engelbrektsson.

2006

2006:01 Ung konsumentmakt i en varumärkt värld, Sandra Hillén

2006:02 Unga konsumenter - en forskningsstudie av satsningen "Ungdomars arbete med konsumentfrågor. Kun(d)skap är makt, Barbro Johansson

2006:03 Konsumtionsforskningens inriktningar och förutsättningar, Ulrika Holmberg, Carina Ejdeholm

2006:04 Nordiska barn bilder av mat och ätande, Barbro Johansson (red)

2006:05 Maten och det nya landet, Helene Brembeck, MariAnne Karlsson, Eva Ossiansson, Helena Shanahan, Lena Jonsson, Kerstin Bergström och Pontus Engelbrektsson

2006:06 Design med omtanke - ekonomisk konsekvensanalys av två förskolor, Peter Svahn

2005

2005:01 Elusive Consumption in retrospect. Report from the conference, Edited by Karin M. Ekström, Helene Brembeck

Kortrapport 2005:01 Aktiemarknaden, premiepensionen och aktiefondsval, Henrik Svedsäter

2005:01a Brokiga bilder av barns konsumtion. Hur barn och konsumtion framställs i några svenska medier, Barbro Johansson

2005:02d Kristen konsument. En forskningsstudie om projektet Schysst konsument, Barbro Johansson

2005:03 Maten och skolan - ett hållbar tänkande, Sandra Hillén

2005:04 Vin, växthus och vänskap. Rapport 1 från projektet "Den mångdimensionella matkonsumenten. Värderingar och beteende hos konsumenter 55+", Helene Brembeck, MariAnne Karlsson, Eva Ossiansson, Helena Shanahan, Lena Jonsson och Kerstin Bergström

2005:05e Att göra skillnad: en studie av projektet "Konsumentupplysning - rättvis handel", Eva-Karin Karlsson

2005:07 Guldkant och hälsofara. Om socker och barn i Vi föräldrar och Kamratposten 1969-2005, Barbro Johansson

2004

2004:01 Young consumer's credit related lifestyles and payment problems, den danske del av projektet, Jesper Olesen (på danska)

2004:02a Catwalk för direktörer. Bolagsstämman - en performativ performance av maskuliniteter, Magnus Mörck, Maria Tullberg

2004:02b Jag vill att det ska synas att jag bryr mig- unga män om sina klädstilar, Philip Warkander

2004:02c Det hänger på håret - maskulinitet, femininitet, makt, mode, konsumtion, Marie Nordberg

2003

2003:01 Alternative modeller for forbrugerbeskyttelse af børn, Jesper Olesen (på danska)

2003:01 (kortrapport) Kognitiva illusioner som lurar konsumenter, Tommy Gärling, Amelie Gamble

2003:02a Unga konsumenter på bostadsmarknaden, Niklas Hansson

2003:02b Man måste veta vad som händer! - En studie av ett konsumentupplysningsprojekt för unga bosnier i Sverige, Katarina Jonsson

2003:02c Att bli kritisk. En studie av informationsprojektet "Reklamen - påverkar den mig?", Jakob Wenzel

Centrum för konsumtionsvetenskap, CFK, bildades 2001 och är idag Sveriges största forskningscentrum inom konsumtionsområdet. CFK finns vid Handelshögskolan, Göteborgs universitet.

Vid CFK möts forskare från olika områden för att bedriva tvärvetenskaplig forskning om konsumtion och konsumtionsmönster. Forskningen bedrivs i tvärvetenskapliga forskningsgrupper, som också samarbetar med forskare vid andra universitet i Sverige och andra länder. Ett 30-tal forskare med bakgrund i olika vetenskapliga discipliner såsom design, etnologi, företagsekonomi, hushållsvetenskap, teknik och psykologi forskar om allt från mat och äldre, barn och konsumtion, genus och design till heminredning, samlande och bilresor.

CFK samarbetar med många olika aktörer på konsumentområdet exempelvis Konsumentverket, Konsument Göteborg, Västra Götalandsregionen och Sveriges konsumenter. Under perioden 2008-2010 får CFK ekonomiskt stöd för administration, kommunikation och forskningsinitiering från Miljönämnden och Regionutvecklingsnämnden i Västra Götalandsregionen.

Adress: Centrum för konsumtionsvetenskap, Box 600, 405 30 Göteborg

www.cfk.gu.se

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN